

اؤزبک تیلی

آلتینچی صنف درسلیک کتابی

باسیلگن ییلی: ۱۳۹۹

سرود ملی

دا وطن افغانستان دی	دا عزت د هر افغان دی
کور د سولې کور د تورې	هر بچی یې قهرمان دی
دا وطن د ټولو کور دی	د بلوڅو د ازبکو
د پښتون او هزاره وو	د ترکمنو د تاجکو
ورسره عرب، گوجر دي	پامیریان، نورستانیان
براهوي دي، قزلباش دي	هم ایماق، هم پشه پان
دا هېواد به تل ځلیري	لکه لمر پر شنه آسمان
په سینه کې د آسیا به	لکه زړه وي جاویدان
نوم د حق مودی رهبر	وایو الله اکبر وایو الله اکبر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اۋزبېک تیلی

آلتینچی صنف درسلیک کتابی
(۶- صنف)

باسیلگن ییلی: ۱۳۹۹ هـ . ش.

الف

کتاب مشخصاتی

مضمون: اۋزبېک تیلی درسلیک کتابی

مؤلفلر: تعلیمی نصاب اۋزبېک بۆلیمی درسلیک کتابلر مؤلفلری

تېکشیرووچیلر: تعلیمی نصاب اۋزبېک بۆلیمی درسلیک کتابلر مؤلفلری

صنف: آلتینچی

متن تیلی: اۋزبېکی

یوکسلتیرووچی: درسلیک کتابلر تألیفی و تعلیمی نصابی نینگ یوکسلتیریش عمومی ریاستی

ترقه تووچی: معارف وزیرلیگی عامه آگاهلیگی و روابط ریاستی

باسیلگن ییلی: هجری شمسی ۱۳۹۹

ایمیل آدرس: curriculum@moe.gov.af

درسلیک کتابلر معارف وزیرلیگی گه تېگیشلی بۇلیب، بازارده آلدی - ساتدی گه اجازه

بېریلمه یدی. متخلفلر بیلن قانونی معامله بۇله دی.

معارف وزیري نينگ پيامي

اقرأ باسم ربك

بيزگه حيات بغيشلەگن و اوقيش و بازيش بويوک نعمتی گه اېگه قيلگن تينگری تعالی دن متدارمیز و الله ﷻ تمانیدن بيرينچی قتله اوقيش پيامی نازل بولگن اېنگ سونگی رسول حضرت محمد مصطفی ﷺ گه کؤپ درودلر بولسين.

۱۳۹۷نجی يیلي، معارف يیلي ناميگه مسمی بولگن ليگی برجه لرگه معلوم دير. شونده ی بيزينگ عزيز مملکتی ميزده تعليم و تربيه تيزیمی نينگ آيريم بولیم لريده اساسی اوزگريش لر کپليشی ممکن. اوقيتووچی، اوقووچی، کتاب، مکتب، اداره و آتە-آنەلر کپنگش ادارهلری، افغانستان معارف تيزیمی نينگ اساسی و آلتی ليک عنصرلريدن حسابلنەدی و بولر مملکت تعليم و تربيه سینی رواجلتيتيريشده مهم رول اوينەیدی. بونده ی بير مهم پيئته، افغانستان معارفی نينگ بويوک عايله سی و باشچيسي، مملکت تعليم و تربيه سی نينگ زمانوی تيزیمینی رواجلتيتيريشده اساسی اوزگريش لر يره تيش اوچون قرار قبول قيلگن.

شو اوچون، تعليمی نصابنی اصلاح و رواجلتيتيريش، معارف وزيرليگی نينگ مهم بيرينچی درجه ده گی ايشلريدن سنەله دی. درسليک کتابلر کيفيتی، محتواسی و اولرني مکتبلر، مدرسه لر و باشقه دولتی و شخصی تعليمی اداره لرده ترقه تيش جريانی توغريسیده اعتبار قره تيش معارف وزيرليگی نينگ دستورلريده بيرينچی اؤرينده دير. بيزينگ درسليک کتابلريز کيفيتلی بولمەگن صورتده، مملکتده تعليمی پايدار هدفلرگه اېريشه آلمەيميز.

يوقاريده گی ذکر بولگن هدفلر و بير مهم تعليمی تيزيمگه اېريشيش اوچون، مملکت بوييچه برجه اوقيتووچيلردن، اولرني کپله جک نسل نينگ تربيه لووچيلری صفتیده، التماس قيلەمیز که اولر اوشبو کتاب و محتواسینی عزيز بالە لرگه اؤرگە تيش جريانیده هر قنده ی سعی و حرکت لريدن باش تارتمە سين لر و دينی، ملی و انتقاد فکری بولگن فعال و آگاه نسلنی تربيه لش اوچون کوشش قيلسين لر. اوقيتووچيلر، هر کون ينگی تعهد و مسؤليت پذيرليکدن تشقري، عزيز اوقووچيلر نينگ يقين کپله جکده افغانستان نينگ ثمره لی، متمدن و معمار خلقي صفتیده رواجلە نيشی نی نيت قيليب، درس بېريشنی باشلە سين لر.

عزيز اوقووچيلردن، اولرني مملکت نينگ کپله جک اېنگ ارزشلی سرمايه سی صفتیده، ايسته يمن که اولر فرصتی قۇلدن بېرمە ی، اوقيتووچيلر نينگ درسيدن ادب و احترام کمالی بيلن علم اؤرگە نيب، اولر نينگ بيلميدن توغری شکله فايده لنسين لر.

آخرده، مملکت برجه تعليمی ايش بيلرمانلری، تعليم و تربيت دانشمندلری و اوشبو درسليک کتابنی تيارلش و ايديت قيليش اوچون جدی سعی و حرکت قيلگن تعليمی نصاب بولیمیده گی فنی همکارلردن متدارچيلىک بيلديريب، اولرگه تينگری تعالی دن بو مقدس و انسان ساز يۇلده موفقيت ليک ايسته يمن.

بير معيارى و رواجلنگن معارف تيزیمی گه اېريشيش و آزاد خلقي آباد، آگاه و مرفه افغانستان آرزوسى بيلن.

دكتور محمد ميرويس بلخی

معارف وزیري

فهرست

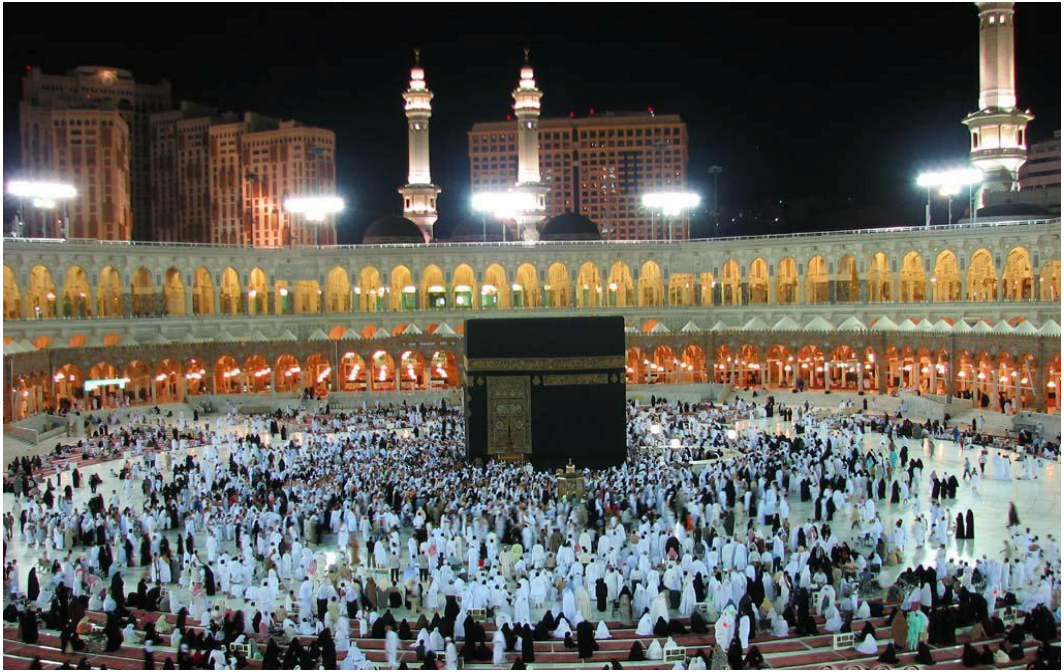
سان	عنوان	بیت
۱	حمد	۱
۲	مکّه قبیله‌لرینی کتّه اوروشدن قوتقردیلر!	۵
۳	مطالعه و اؤقیش اهمیتی	۸
۴	کؤکلم فصلی	۱۱
۵	امانتدارلیک ئمره سی	۱۵
۶	حضرت عثمان (رض) سخاوتی	۱۹
۷	برکت، بیرلیکده	۲۴
۸	نظافت - ایمان نینگ بیر بؤله گی	۲۷
۹	آتایی بلخی	۳۱
۱۰	اساسی قانون	۳۵
۱۱	آنه تیلده اؤقیش	۴۰
۱۲	آق جۇجه	۴۳
۱۳	میمنه لیک پروفیسور غلام محمد	۴۹
۱۴	چیده م و تحمل	۵۳

۵۶	لطیفه	۱۵
۵۹	افغانستان قیزیل آی جمعیتی (هالال احمر افغانی)	۱۶
۶۲	عامه‌وی اخبار واسطه‌لرینی بیله‌سیزمی؟	۱۷
۶۵	عفو یا کچیریم	۱۸
۶۸	وقت آلتین دیر!	۱۹
۷۲	حضرت بلال (رض) سیرتیدن	۲۰
۷۷	غلام محمد خدیم	۲۱
۸۱	آته‌لر سؤزی، عقل نینگ کۆزی	۲۲
۸۶	اولکه سپورلیک	۲۳
۹۰	یبر گوزهللیگی	۲۴
۹۴	عایلوی حیات	۲۵
۹۸	تیلیفون	۲۶
۱۰۱	چرس ضررلری	۲۷
۱۰۵	قالین	۲۸
۱۰۹	لغتنامه	۲۹

بیرینچی درس

هدفلر:

- ۱- الله ﷻ اولوغللیگی حقیده معلومات تاپیب، اعتقادلر کوچه ییشی.
- ۲- دکلمه شکلیده اوقیشنی اؤرگنیش.

سؤراقلر:

- ۱- یبر، کؤک و برچه مخلوقنی کیم یره تگن دیر؟
- ۲- الله ﷻ صفتلریدن نیچته سینی آت توتینگ!

حمد

ای کرمینگ بیرله فلک کارساز
وصفینگ ابرور حد بیان دین برون
کیمنی محبت ایله فرد ایلادینگ
تاپتی فلک گنبدی سېندین وجود
نرگس آچیب غیرت ایله کؤزینی
سوسن آزاد، اېتار آزاده لیلیق
لال قالیب وصفینگ ارا اهل راز
معرفتینگ ایگی جهان دین برون
همتینی چرخ نورد ایلادینگ
قالدی تواضع بیلله ایلاب سجد
لاله قیلور غرقه خون اؤزینی
سبزه قدم آستیده افتاده لیلیق

غنچە تەجەب بىلە خندان بۇلور
 ھۈش كۈزىن آچسا كىشى ھەر ورق
 اندا رقم حرف وجودى انىنگ
 اې بارى صورت تە ھويدا يوزونىگ
 غير تماشاى يوزونىگ قىلمايىن
 شىبنم انگا رستە دندان بۇلور
 معرفتى دفتريدن بىر سبق
 ظاھر اۋلوب معنى بودى انىنگ
 عشق اېلىگا مايە سودا يوزونىگ
 عشق دىن اۋزگا نىمە نى بىلمايىن
 كامران ميرزا

اساسى توشونچە:

الله ﷻ فضل و كرمىنى وصف قىلىش ناممكىن دىر. كائىنات خلقتى، دشت و دلەلر كۈم-كۈك بۇلىشى، درخت و بوتهلر يىشنىب گۈل قىلىش لىرىگە ھەر كىم ھوس كۈزى بىلەن باقسە، ھەر قىسسىسى الله ﷻ نىنگ معرفت دفتىرچەسى دىر. شونىنگ اوچون الله ﷻ نى سېۋىش ھەر بىندەگە اېنىگ كېرەكلى دىر.

تحليلى اۋقىش سۇراقلىرى:

درس متنى نى دقت بىلەن اۋقىب، سۇنىگ قويدەگى سۇراقلىرگە جواب بېرىنگ:

- ۱- الله ﷻ وصفىگە كىم لال قالىپ دىر؟
- ۲- الله ﷻ وصفى نىمەدن تشقىرى دىر؟
- ۳- الله ﷻ فرد ايله گن كىشى نىنگ اهمىتى قندەى بۇلەدى؟
- ۴- فلک گنبدىنى كىم يره تگن؟
- ۵- نرگس گلى، لاله گلى، سوسن گلى، غنچە، گل، و درختلر يىفراغى كىشىگە قندەى الله ﷻ معرفتى بۇلەدى؟
- ۶- محبت و حقيقى عشق نى كىمگە بېرىش كېرەك؟

فعاليتلر:

- ۱- تۇرت اۋقوۋچى حمد شريف نى دكلمە شكىلدە اۋقىسىنلر.
 - ۲- الله ﷻ صفتلرىدىن نېچىتەسىنى ايتىنگ!
 - ۳- قويدەگى يىنگى لغتلر معناسىنى تاپىپ، جملەلردە ايشلەتىنگ:
- كرم، لال قالىش، اهل راز، معرفت، تواضع، سجود

اوى تاپشيريغى:

حمد شىرىنى نثرگە اۋزگرتىرىپ، كىتابچەلر يىنگىزگە يازىپ كېلىنگ!

فعالیت:

قويىدەگى بىتلەرنى جىم اۋقىب، كېيىن ھەر گرۇپىدىن نوبەت بىلەن دىكىلمە قىلىنىڭ:

وصفنىڭ اېرۇر ھەد بىلەندىن بىرون	مەرفەتنىڭ اىگى جەھاندىن بىرون
كىم نى مەبەت اىلە فەرد اىلادىنىڭ	ھەمتىنى چەرخ نەرد اىلادىنىڭ
سوسۇن آزاد اېتار آزادە لىق	سەزە قەدەم آستىدە افتادە لىق
ھوش كۇزىن آچسا كىشى ھەر ورق	مەرفەتنى دفتىرىدىن بىر سەبق
اندە رەقم ھەرف و جودى انىنىڭ	ظاھەر اۋلوب مەنى بۇدى انىنىڭ

مناقشە و سۇزلىشۇو:

اۋقۇوچىلەر اىككى گرۇپكە بۆلىنىپ، ھەمدەرسى بارەسىدە مەذاكەرە قىلىشىنەر، ھەر گرۇپ نەچچە چىرايلىق بىتلەرنى تەلەپ، بىر ورققە يازىشىنەر. اخىردە ھەر گرۇپىدىن بىر كىشى سەيلىگەن بىتلەرنى اۋقىب بېرىشىن و سەيلىش دىلىلىنى آيتىشىن.

فعاليتلەر:

- 1- بىر اۋقۇوچى ھەمدەمتىدىن بىر بىتنى اۋقىسىن و اىككىنچى اۋقۇوچى اونىنىڭ مەنا و مەھۇمىنى آيتىشىن. عەكسىنچە، اوچىنچى اۋقۇوچى اىككىنچى بىتنى اۋقىسىن، تۇرتىنچى اۋقۇوچى، مەنا و مەھۇمىنى آيتىشىن، شۇندەي قىلىپ آخىرگە دوام بېرىشىنەر.
 - 2- دەرسەمتىدىن فەيدەلىنىپ، اللە ﷻ سەفتلەرى بارەسىدە نەچچە جەملە يازىنىڭ!
 - 3- اللە ﷻ مەخلۇقلەردىن نەچچەسە نىنىڭ آتلىرىنى يازىنىڭ!
 - 4- دەرسەمتى نىنىڭ آخىرىدىن اوچ بىتنى يازىنىڭ، شۇنىڭ بىتلەردە ايشلەتەلىگەن گۇزەل سۇزلەرنى بېلگىلەپ، غەلىجەدە يازىنىڭ.
- قويىدەگى بىتلەرنى بىر اۋقۇوچى اۋقىسىن، باشقەلەر دەقت بىلەن اېشىتىپ، قويىدەگى سۇراقلەرگە جەواب بېرىشىنەر:

گەردىشىدىن ظاھەر اۋلوب مەھر و مەھ	ھەستى سەناع غە اېرۇرلەر گەواھ
اول بېرىسى نور دەرە ھەر چەمن	بە بېرىسى شەمع سەپەر انجەمن
بە اىككى نىنىڭ تەبشىدىن ھەر زەمان	اۋزگەچە سەورت بە چەمن دا عەيان
گەھ شەگۈفە بۆلۈبان اشكەرىز	گۈل گە قەلەر بەد سەبوحى سەتبەر

- ۱- صانع نینگ بارلىگىگە نېمەلەر گواه دېر؟
- ۲- اول بېرىسىدىن مقصد نېمە؟
- ۳- اول بېرىسى چىمنلردە نېمە بېرەدى؟
- ۴- بو بېرىسىدىن مقصد نېمە؟
- ۵- بو بېرىسى سېھىر انجىمىگە نېمە دېر؟
- ۶- آى و كون (مېر و ماھ) نىنگ تابشىدىن نېمە بۆلەدى؟
- ۷- شگوفە قندەى ياش تۆكەلەدى؟
- ۸- ياش (اشك) دن مقصد نې دېر؟

اوى تاپشيريغى:

كەتەپچەلەرنىگىزگە بويوك تېنگرى تعالى نىنگ صانع و يرهتووچىلىگى و او يرهتگن گۆزەل نرسەلەر
حقىدە كىمىدە بېش سطرلىك انشاء يازىپ كېلىنگ!

ایگینچی درس

هدفلر:

۱- حضرت محمد ﷺ سیرت لری حقیده معلومات تاپیش.

۲- قوشیمچهلر باره سیده معلومات تاپیش.

سؤراقلر:

۱- حضرت محمد ﷺ قه پیرده توغیلیب، قه پیرده وفات قیلگن لر؟

۲- حضرت محمد ﷺ نینگ اینگ کتّه معجزه لری نیمه دیر؟

مکّه قبیله لرینی کتّه اوروشدن قوتقردیلر!

بیر دهشتلی آقین کبلیب، کعبه دیوارلرینی بوزیب ییبارگن ابدی. نیچه مدتدن سؤنگ مکّه قبیله لری کعبه نی ینگیدن توزیشگه باشلهدیلر.

کعبه دیوارلرینی توزه تدیلر، لېکن حجرالاسودنی قیسی قبیله نماینده سی اؤز اؤرنیگه قۇیشیده جنجال بؤلدى. بو جنجال تۆرت کونگچه دوام اېتدی. قبیله لر ارسیده کتّه اوروش باشلەنیشیگه آز قالدی. اخیرده کبناشیب، هر کیم بنی شیبه بابیدن کبلسه، شو قیین مسألەنى یېچسین دېب، کبلیشدیلر.

اؤشه پیتده حضرت محمد ﷺ بنی شیبه بابیدن کیریب کبلیدلر و ییغیلگن کیشی لر حضرت محمد ﷺ نی کؤریب، بو کیشی امین، بو یورگن حکم لریگه کؤنه میز، دېدلر.

كېين حضرت محمد ﷺ چادرلارنى بېرگە يايديلر، حجرالاسودنى مبارك قۇللىرىگە كۇتريب چادر اوستىگە قۇيدىلر. سۇنگ قبىلەلر سالارلىرىگە، چادر تېگرەگىدن توتىپ، كۇترىشنى بويوردىلر. قبىلەلر سالارلىرى چادرنى كۇتريب، حجرالاسود قۇيىلەدىگن بېرگە آلىب باردىلر. ينە دە حضرت محمد ﷺ اۇزلىرى حجرالاسودنى چادرىن كۇتريب، اۇرنىگە قۇيدىلر. منە شو تدبىرلىرى بىلن مكە قبىلەلرى ارەسىدە بۇلەدىگن احتمالى كئە اوروش دفع بۇلدى.

اساسى توشونچە:

كعبەنى قىتە قورىشىدە، مكە قبىلەلرى ارەسىدە كئە جنجال بۇلدى. بو جنجال كئە اوروشگە سبب بۇلىشىگە آزالدى، لېكن حضرت محمد ﷺ تدبىرلىرى بىلن بو قىين چىلىك حل بۇلدى.

سۇراقلر:

- درس متنىنى دقت بىلن جىم اۇقىنگ. سۇنگ قويدەگى سۇراقلرگە قىسقه و چقان جواب بېرىنگ:
- * كعبەنى نىمە بوزگن ابدى؟
 - * مكە قبىلەلرى نىمە قىلماقچى بۇلدىلر؟
 - * مكە قبىلەلرى ارەسىدە نىمە اوچون جنجال بۇلدى؟
 - * مكە قبىلەلرى كېنگاشىپ، نىمە گە كېلىشىدىلر؟
 - * حضرت محمد ﷺ قىسى بابدىن كېلدىلر؟
 - * يىغىلگن كىشىلر حضرت محمد ﷺ حقىدە نىمە دېدىلر؟
 - * حضرت محمد ﷺ جنجالنى حل قىلىش اوچون نىمە تدبىر قىلدىلر؟

فعاىتلىر:

الف- درس متنىدىن فاىدەلىنىپ، شو درسدهگى حضرت محمد ﷺ نىنگ قىلگن ايشلىرى بارەسىدە سۇزلنگ.

ب- قويدەگى يىنگى سۇزلرنىنگ معناسىنى تاپىپ، جملەلردە ايشلەتىنگ:

- ۱- قوتقه ريش ۲- آقین ۳- حجرالاسود ۴- يېچىش ۵- امین
۶- كۇنىش ۷- يايماق ۸- سالار

ج - هر قطاردن بىر كىشى توريپ، توزگن جملەلرىدىن بىرتەسىنى اۇقىسىن و باشقەلر فكر بىلدىرسىن

د - اۇقىلەدىگن متننى دقت بىلن اېشىتىپ، تۇغرى املا بىلن يازىنگ!

اوى تاپشىرىغى:

قولهى و عاقلانە تدبىر بىلن اېل ارەسىدەگى جنجاللر و اوروشلر آلدىنى آلىش قاعدەلرى حقىدە بېش سطرلىك بىر متن يازىپ كېلىنگ!

گرامر قاعدەلىرى

قويىدەگى جملەلەرنى انىق اۇقىپ، تگىگە خط چىزىلگن سۆزلەرگە دقت قىلىنگ:

اخىردە كېنگاشىپ، ھەر كىم بىنى شىبە بايىدىن كېلسە، شو قىيىن چىلىك نى يېچسىن دېپ، كېلىشىدىلەر.

اۋشە پىتدە حضرت محمد ﷺ بىنى شىبە بايىدىن كىرىپ كېلىدىلەر. يىغىلگن كىشىلەر، حضرت محمد ﷺ نى كۆرىپ، بو كىشى امين، بويورگن حەملىرىگە كۈنەمىز، دېدىلەر.

يوقارىدەگى پاراگرافدە (- دە، - يى، - دن، - سە، - نى، - گن، - گە، - مىز) قۇشىمچەلەر دىر.

قۇشىمچە:

سۆزىنىڭ اۋزەك يا نېگىزىگە قۇشىلىپ، اونىڭ معناسى يا شەكلى نى اۋزگرتىرۋوچى يا يىڭى سۆز يىساۋچى قىسمى نى "قۇشىمچە" دېدىلەر؛ مثاللار: قۇشمە، پولىسىز، ارچەتو، المەلىغ، قاردېك، يىرلىك، توگون، يىلپىغىچ و يايىق.

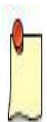
يوقارىدەگى سۆزلەرنىڭ تگىگە خط چىزىلگن مە، سىز، تو، لىغ، دېك، لىك، ون، غىچ و يق قىسمى قۇشىمچەلەر دىر.

فعاليتلار:

- الف- درس مەتنى نىڭ سۆنگى پاراگرافى نى چىرايلى خط بىلەن يازىڭ، سۆنگ مەتندە ايشلەتلىگن قۇشىمچەلەرنى تەلەپ، غلىحدە يازىڭ.
- ب- قويىدەگى بۇش يەرلەرنى مەنسەپ سۆزلەر بىلەن تۇلدۇرىڭ:
- * بىر دەشتلى آقەن كېلىپ يىبارگن اېدى، نېچە مدتدن سۆنگ باشلەدىلەر.
 - * كەبە دىوارلەرنى تۈزەتدىلەر قۇيىشىدە جىجال بۇلدى.
 - * اۋشە پىتدە حضرت محمد ﷺ كېلىدىلەر، يىغىلگن كىشىلەر كۆرىپ، بو كىشى امين كۈنەمىز، دېدىلەر.
- ج- اۇقتىۋوچى اۇقىيدىگن مەتنى دقت بىلەن اېشىتىپ، سۆنگ سۇراقلەرگە جۋاب بېرىڭ:
- * حضرت محمد ﷺ قەدۋى نىڭ تۈپراغىنى، كىملىر كۆزلىرىگە سۇرمە قىلەدىلەر؟
 - * يۈلدۈزلەر كىم نىڭ يۈزىدىن نور آلهدى؟
 - * ھەمە، كىم نىڭ خۇشە چىنى دور؟
 - * بىرچە نەرسەلەر قىسى كىشى نىڭ طفىلىدىن يەرەتلىگن دىر؟

اۋى تاپشىرىغى:

اۇقتىۋوچى سىزگە بىر مەتنى اۇقىدى. مەتنگە قولاق سالىپ، كەتەپچەلەرنىڭ يازىڭ، كېين اوندىن قۇشىمچەلى سۆزلەرنى كۆچۈرىپ يازىڭ، اۋشە سۆزلەردىن قۇشىمچەلەرنى بېلگىلەپ كۆرسەتىڭ.

اوپنچی درس

هدفلر:

- ۱- مطالعه و اۇقىش اهمىتى نى توشۇنىپ، اونگە قىزىقىش.
۲- حياتدە كېرەكلى معلوماتنى مطالعه آرقەلى تاپىش و اوندن فايدهلنە آلىش.

سؤراقلا:

- (الف) یقین کونلرده کیم بیرار کتاب اؤقیگن یا بازاردن ساتیب آلگن؟ کتابنینگ آتی نیمه؟
(ب) سیز قندهی کتابلرنی یاقتیره سیز؟
(ج) کیمنینگ اوییه ده کیچیک یا کتّه راق کتابخانه بار؟

مطالعه و اۇقىش اهميتى

انسانلر عصرلر بۇيىچە كېنگ بىلىم، معلومات و تجربه لرگه اېگه بۇلگن. بىلىم، معلومات و تجربه لر تورلى يۇل - يۇرىقلر ارقىلى نسلدن - نسل گه اۇتىپ كېلگن. هر بير نسل، اۇتمىش نسل لر بىلىمى، معلوماتى و تجربه سىنىى كىتابلر و تورلى يازوولردن اۇرگنگن.

اۈرگنىش آقىمى اۋقىش و تجربه يۇلى بىلن عمل گە آشەدى. بۇندە مدرسە، مکتەب و کتابخانەلەرنىڭ اولۇشى كەتە دىر. كىشىلەر، اينىقسە ياشلار اوچۇن جۇدە كۆپ بىلىم و معلومات كېرەك. بۇلارنىڭ كەتە بىر قىسمى، يازمە ائثرلەرنى اۋقىش ارقەلى حاصل بۇلەدى. شۇنىڭ اوچۇن، مطالعە، ھەر بىر انسان تۇرمۇشى و فەالىيەتنىڭ اجرەلمىس بۇلىمى دىر. خداوند ﷻ اولۇغ پىغمبەرىمىز حەزرت مۇھەممەد ﷺ گە

ايتىڭ بىرىنچى سۆزى ھىم "اقرا" يعنى "اۋقى" سۆزى بۇلگن و شو اتلى آيت ھىم نازل بۇلگن! اسلام مقدس تعليماتىدە ھىم مطالعە و اۋقىش تاكيدلگن.

مطالعه انسانلرگه تورلى مدنيت، بىلييم، تجربه و تاريخىنى تانيتەدى. بولردن تشقىرى، مطالعه ارقهلى انسانلرينىڭ بىلييم و معلومات سويهلىرى اۋسەدى، انگ و عمللىرى اۋزگريپ بارەدى.

بويوك عالملىر، فيلسوفلىر، حكيم و طبىبلر، منجملىر، ادبىلر و يازوچىلر علمى اثرلىرىنى اۋقىش ارقهلى بىلييم چۇقىلريگه چىققنلر و كۇپ اثرلر يرهتگنلر.

بوكونكى ياشلر اوچون اۋرگنىش امكانلىرى كۇپ دىر. تورلى كتاب، مجله، جريده، تيلويزيون، راديو و انترنيت، ھىمدە كورسلىردن فايدهلىنىشلىرى ممكن.

مطالعه و اۋرگنىشده وقت جوده قيمتلى دىر. ھر بىر كىشى كونىگه بىر - نېچە ساعت وقتىنى مطالعهگه اجرەتیشى كېرەك. حاضرگى زمان بىلييم و يوتوقلىرىدن اوزاق قالگن كىشى، تورموش فعاليتلريگه اونوملى قۇشيله آلەمەيدى.

اساسى توشونچە:

مطالعه و اۋقىش، انسانلر بىلييمى و معلوماتىنى آشيرهدى. بويوك انسانلر مطالعه و اۋقىش طفىلى مشهور بۇلىپ، كۇپ اثرلر يرهتگنلر. مطالعه، انساننى كمال و ترقيات سارى يېتكەيدى.

فعاليتلر:

الف - متننى بېش دقيقهده انىق و جىم اۋقىنگ و قويىدەگى سۇراقلىرگه قىسقه جواب بېرىنگ:

- متن عنوانى نېمە دىر؟

- خداوند ﷻ نىڭ پىغمبرىمىزگە ايتىڭ بىرىنچى سۆزى نېمە اېدى؟

- انسانلر اوچون مکتب، مدرسه و پوهنتونلردە اۋقىش يېترلى اېمىسى؟ نېگە؟

- كتاب و مطبوعاتدن تشقىرى، باشقه نېمەلردن اۋرگنىش ممكن؟

- ھر كىم بىرار كتاب يا جريده و يا مجلهنى اۋقىگن بۇلسە، فقط آتىنى ايتسىن.

ب - ھر دستەدن بىر كىشى نوبت بىلن توريپ، اۋز دستەسىنىڭ فكر و ملاحظەلىرىنى باشقهلرگە ايتسىن.

ج - قويىدەگى سۇزلرنى سۇزلىك ياردەمىدە معنا قىلىنگ:

بۇل - يوريق، ارقهلى، يازو، اولوش، تورموش، اجرەلمىس، انگ، قاندىرىلەدى، منجملىر، چۇقى، يوتوق، اونوملى.

د - يوقارى سۇزلردن اوچتەسىنى تىلپ، جملە توزىنگ.

ھ - ھر قطاردن اوچ كىشى نوبت بىلن توريپ، توزگن جملەلريدن بىر - بىرتەسىنى اۋقىسىن.

اوى تاپشيريغى:

ھركىم بىر كتاب يا مجله اۋقىسىن و اۋقىگن مجله يا كتابى موضوعسى حقيده، اۋقىش اهميتى حقيده، بېش سطرلىك متن يازىپ كېلسىنلر.

گرامردن قىترمه:

درس مەن ئالغان قۇيىدەگى سۆزلەرگە دقت قىلىنغى و اولردەگى قۇشىمچەلەرنى بېلگىلەنگ:
انسانلەر، تورلى، اۇقىش، يازوچى، علمى، بوگونگى، يىخشىراق

فعاليتلەر:

الف - مباحثە:

اۋقوۋچىلەر اوچ گروپ گە بۇلىنىپ، بىرىنچى گروپ كىتاب، ايكىنچى گروپ رادىو و اوچىنچى گروپ تىلويزيون نىڭ كىمدە آلتى تە فايده و ضررلىرى، قولەيلىك و قىيىنلىكلرى حقيده اۋز ارا بحثلاشىپ، ھەرگروپ دن بىر كىشى بحث نتيجهسى نى اۇقىپ يا گىپىرىپ بېرسىن.

ب - بېش تە قۇشىمچەلى سۆز يازىنغ (يىنگى مثاللەر بۇلسىن).

ج - ھەر قطاردن بىر كىشى نوبت بىلەن يازغان سۆزلەرنى تاختەگە يازسىن و قۇشىمچەلەر تگىگە خط چىزىپ، كۆرسىتىسەن.

د - ھەر جەملەدەگى قۇشىمچەلەر سانى نى سەنەپ، كۆرسەتسەن:

* حرمتلى اۋقوۋچىلەر درسنى باشلەدىلەر.

* مەن سىزگە رىنگلى قەلم بېرەمەن.

* موزدېك سوو، ياز كۈنلەردە ياقىملى و لذتلى دىر.

* يىغىن تېز توگەدى.

ھ - چە، لى، زار، لى، يىن قۇشىمچەلەرنى مەنسەپ اۋزەكلەرگە قۇشىنغ.

و - ھەر قطاردن بىر كىشى نوبت بىلەن تۈرىپ، تۈزگەن سۆزلەرنى اۇقىسىن.

ز - قۇيىدەگى سۆزلەرنىڭ قىسىلرىدە قۇشىمچە ايشلەتەلمەگەن؟

ياغىن، يىخشى، كۆرىش، گۆزەل، جان، يىلك، ايشىچى.

اۋى تاپشىرىغى:

اۋن تە سۆز يازىنغ؛ اولرنىڭ بېش تەسىدە قۇشىمچە بۇلسىن، بېش تەسىدە بۇلمەسىن.

تۇرتىنچى درس

ھدفلىرى:

- ۱- كۆكلىم فصلى ھەققىدە مەلۇمات تاپىش، ھەمدە ئوندىن يىخىشى پايدىلەنەلەش.
- ۲- كېلىشەك قۇشۇمچەلەرنى بېلىش ۋە جەملەلەردە ایشلەتەپ، اۇقىگەن، اېشىتگەن، ایتگەن ۋە سۆزلگەن جەملەلەردە بېلگىلەلەش.

سۇراقلار:

- ۱- نوروز بېرەمى ۋە دەھقان كۈنىدە نېمەلەر قىلىنەلەدۇ؟
- ۲- كۆكلىم فصلى نېچە ايدىن عبارت دېر؟ ائەلرىنى ايتىنگ!

كۆكلىم فصلى

بەهار دېلگەندە اۋسىش، يېرەلەش، ھەركەت، ايتىلەش، يىنگىلەش، اويغانەش كېلى مۇسۇلەر ائىمىزگە كېلەلەدۇ. ھە! بەھارنىنگ مالايم ۋە ياقىملى ھواسى ۋە فارم اېسىنىنگ اېسىب كېلەشە بىلەن، موزلنگەن يۈركلەردە نور ۋە ھارەت يۈگۈرەلەدۇ ۋە بوتون مۇجۇدات ۋەجۇدەگە، قىتەدن جان كىرەلەدۇ. ھەر تەماندە اعلەخە رەنگ ۋە رونق، تازەلەك ۋە پاكلىك كۆزگە تەشلەلەدۇ.

ھە! كۆكلىم فصلى ۋەجۇدلەرگە تەنېم ۋە ااسايش، ھەياتگە لذت ۋە تاتلىك بىغىشلەلەدۇ. ھەر ياندە، ادىرلەر ۋە تاغلەر، سالى ۋە دلەلەردە رەنگ-رەنگ گلەلرىنىنگ ھەيدى مۇج اورىب، انسان نى تورلى ھەيدلەر ۋە عطرلەرگە بۈرەلەلەدۇ.

خەل مە-خەل قوشلەرنىنگ باغ ۋە چەنلەر ۋە اېكىن زارلەردە سېرەشە؛ بولاقلەر ۋە ارىغلەر، كارىزلەر ۋە درىاللەر سوۋى تاشدن تاشگە تېگەپ شاۋقىنلەشە ۋە بوتون مۇجۇداتنىنگ جەنەش ۋە ھەركەتلىك طەبەئەتنىنگ گۈزەللىگىگە يەندە گۈزەللىك قۇشەلەدۇ.

ھەقىقەتدە ھەم كۆكلىم فصلى بىر گۈزەل ۋە چەرايلى فصل دېر. بوتون بارلىققە يىنگى ھەيات ۋە ھەركەت بېرەلەدۇ. كۆكلىم فصلى اۋسىش ۋە گلەلەش، اېزگۈلەك ۋە يىخىشلىك اامەدلى ۋە سېۋىنچە سەينى بېرۈچى فصل دېر. او، اۋزىنىنگ كېلەشە بىلەن بېرچە انسانلەرنى ھەرقەدە بۇلسەلەر ايش ۋە ھەركەت سەرى

گرامر قاعدەلىرى:

قويىدەگى جملەلەرنى اۇقىپ، تىگىگە خط چىزىلگن سۆزلەرگە دقت قىلىنىڭ:

- بابر، ابركىن دىن سۈرەدى: سېنى آتەنگ كىم دىر؟

- قەى يېردىن بۇلەسن؟

- بو يېردە نىمە قىلەسن؟

- باتور كۆزلىرىنى آچىپ، او ياق - بو ياققە قرەدى.

- مەكتەپ گە كەتە ياتگىنىمىزدە مېن آرقەدە اېدىم، او كەم آلدىندە اېدى.

- بىزنىڭ بالەلرىمىز يىلاققە كېتگنلەر، اۈزىمىز قىشلاققەمىز.

كېلىشىك قۇشىمچەلىرى:

آت يا كە آتلىشگن سۆزنىڭ فعل گە، آت گە بۇلگن مناسىتى و تابعلىگىنى افادەلەيدى.

كېلىشىكلەر نامى قويىدەگىلەردىن عبارت دىر:

۱- باش كېلىشىك () - : گلەر كۆكردى، مېن كېتىدىم.

۲- قرەتقىچ كېلىشىك (نىڭ) - : كىتاب نىڭ عنوانى، اونىڭ آتە سى

۳- توشوم كېلىشىك (نى) - : كىتابنى اۇقىدىم، اونى كۆردىم.

۴- جۈنەلىش كېلىشىك (گە، كە، قە) - : كېلەك گەلگە قۇندى، موشوككە نان بېردىم، قىشلاققە

باردىك.

۵- اۈرىن - پىت كېلىشىك (دە) - : كىتابدە يىخشى مەلومات بار، امتحان خالى آلدىندە.

۶- چىقىش كېلىشىك (دىن) - : اۈرتاغىم دىن كىتابىنى سۈرە دىم. اوندىن درس اۈرگەندىم.

فعاليتلەر:

۱- قويىدەگى متننى اۇقىپ، نوبت بىلەن بىرىن - كېتىن اۈرىنلەرنىڭىزدىن تورىپ، اولردەگى

كېلىشىك قۇشىمچەلەرنى بىر - بىرىنىڭىزگە ايتىپ بېرىنىڭ:

بەلۇل بىر كۈن ھارون الرشىدنىڭ سىرايى گە باردى، خەلفەنى كۆرىشى گە مۇفق بۇلمەدى،

بارىپ تەختى اوستىگە اۋلتىردى. سىراوللار بەلۇلنى تانىمەي، تەختدىن توش، دېپ اوريپ

باشىنى ياردىلەر. باشىدىن قان آقەياتگن چاغدە ھارون الرشىد سىرايىدىن چىقىپ كېلدى. بەلۇل

اونگە قرەپ كۈلۈپ يىباردى. خەلفە اونىڭ قاشىگە كېلىپ، كۆپ ادب و تەظىم بىلەن

سۈرەدى:

سىزگە نىمە بۇلدى؟ نىمە اوچون بونداق كۈلەسىز؟

بەھلۇل:

مېن بىر سائەت سېنىڭ تاختىڭنىڭ ئۈستىگە ئولتۇردىم، چىدە ئالەمى، ئورپى باشىمىنى ياردىلەر، سېن كىم يىللاردىن بېرى بۇ تاختىڭنىڭ ئۈستىگە ئولتۇرىپسەن، سېنىڭ خالىڭ نې بۇلغەي، دېپ كۈلەمەن، دېدى.

ھارون ارشىد بۇ سۆزنى ئېيتىپ، بەھلۇل نىڭ ئايغىگە توشىپ، غىر سۈرەپ، كۆپ تەظىم و ئاكرام بىلەن ئونى سرائىدىن ئۆزەتتى.

۲- قۇيىدەكى جۈملەلەردە كېلىشىك قۇشۇمچەلەرنى بېلگىلەپ يازىڭ:

- بەھار دېيىلگەندە ھەرىكەت ۋە قوزغىلىش، ئىش ۋە فەئالىيەت ئانگىمىزگە كېلەدى.
- بەھارنىڭ مەلۇماتى ۋە ئاقىمى ھەسەب كېلىگەندە، مۇزلىغان يۈرەكلەرگە نۇر ۋە ھەرىكەت يۈگۈرەيدۇ.

- بەھار تۈرلى گۈللەرنىڭ ھەيدى ئادەم ئىنساننى تۈرلى ھەيدەر ۋە غەپلىرىگە بۆرەيدۇ.
- بەھارنىڭ كېلىشى بىلەن بۇتۇن مەۋجۇدات ۋە جۈدەگە قىتەدىن جان كېرەيدۇ.
- بەھارنىڭ بىرىنچى كۈنى - ئورۇن بېرەمى ھەر يىل ئايلىق كۈتۈپ ئالەمەيدۇ.
- بۇ مەۋسەم ئاقۇچىلار ۋە ئاقۇچىلار مەكتەپلىرىگە قىتەپ، دەرسلەرگە باشلەيدۇ.
- بەھار تەبىئەتنىڭ گۈزەللىكىگە يەنە دە گۈزەللىك قۇشەيدۇ.

- يىل بىلەن پېشۋازىگە ئالدىن دىن ئىخسە تيارگىلىك ئالەيدۇ.
۳- قۇيىدەكى جۈملەلەرنى مەنسەب كېلىشىك قۇشۇمچەلەرنى بىلەن تۈلدىرىڭ:

- گۈل كۈرەقچى بۇلىنىڭ، گۈلستان بار.
- بىز كېلەجەك ھەپتە بىخشان بارىمىز.
- بىز ئۆتكەن كۈنى تالەتتە تاپىلغان قەدىمكى يادگارلىكلار مۇزىم كۆردۈك.

- قىرغى چىدەگەن قىرغى بىرى ھەم چىدەيدۇ.
- كۆز دەرختەر ئالتىن يىراغلىرى تۈكەلەيدۇ.

ئاۋى تاپشۇرۇقى:

كېلىشىك قۇشۇمچەلەرنى ئىنقىلاۋچى بېش سىطرلىك بىر مەطلب يازىڭ.

بېشىنچى درس

ھدفلىرى:

- ۱- امانتدارلىق ھەققىدە مەلۇمات گە اېگە بۇلىش.
- ۲- باش كېلىشىك تۇغرىسىدە مەلۇمات تاپىش.

سۇراقلار:

- ۱- امين دېپ قندەي كىشىنى آيتە آلەمىز؟
- ۲- بىزلرگە بىر نرسە امانت تاپشيريلىسە، نىمە قىلىشىمىز كېرەك؟

امانتدارلىق ئىمرەسى

ابراھىم بن ادھم مبارک (رحمۃ اللہ علیہ) جنابلىرى، بىر تاجر نىنگ باغىگە نېچە يىلدىن بېرى، باغبانلىق قىلدى. باغ اېگەسى بىر كۈنى باققە كېلىپ، مبارك جنابلىرىگە:

مېنگە بىر چۈچۈك انار كېلتىرىنگ، دېدى.

مبارك (رحمۃ اللہ علیہ) جنابلىرى، انار درختلىرى آلدىگە بارىپ، بىر انارنى اوزىپ كېلتىردى. تاجر انارنى بۆلۈك، يېپ كۆرسە، شور اېكن. راحت سىزلىپ:

"سىزگە چۈچۈك انار كېلتىرىنگ دېسەم، شور انار كېلتىرىپسىز! بارىنگ چۈچۈك انار كېلتىرىنگ! دېدى."

مبارك جنابلىرى بارىپ، يەنە باشقە انار درختىدىن بىر انار آلىپ كېلدى. تاجر بو انارنى ھەم بۆلۈك، يېپ كۆرسە، بو ھەم ناردان اېكن.

تاجر اۋپكەلەنىپ:

سىز چۈچۈك انار يىلدىن شور انارنى آيىرە آلەيسىزىمى؟ دېدى.

مبارك (رحمۃ اللہ علیہ) جنابلىرى: يۇق آيىرە آلەيمەن!

تاجر: نىمە اوچون؟

مبارك (رحمۃ اللہ علیہ) جنابلىرى: باغ نىنگ مېۋەلىرىدىن ھازىرگچە يېگىنىم يۇق، شو اوچون تاتىنى بىلمەيمەن.

تاجر تعجبلىنىپ: نىمە اوچون باغ نىنگ مېۋەلىرىدىن يېمەدېنگىز؟

مبارک (رحمة الله عليه) جنابلىرى: سىز باغ نى مېنگە تاپشیرگن سىز، اما مېوه لرىدن يېماقچه اجازە بېرگىنىگىز يۇق، دېدى.

تاجر، مبارک جنابلىرى نىنگ امين ليگى گە ايشانىب، كېين او كىشى گە كۇپ احترام قىلر اېدى.
تاجر مبارک (رحمة الله عليه) جنابلىرىنى نېچە قتله سىنەدى، لېكن مبارک جنابلىرىدن هېچ قندەى عيب و نقص تاپالمەدى.

تاجرنىنگ بىر چىرايلى و مؤمنە قىزى بار اېدى. اونىنگ ساوچىسى كۇپ اېدى. تاجر، مبارک جنابلىرى نىنگ امين، صادق و فراستىنى ياقتىرىب، خاتىنى و قىزى بىلن مصلحت لىشىب، او كىشى بىلن قىزىنى اويلتىردى.

الله ﷻ نېچە يىلدىن سۇنگ بولرگە محدث، عالم، تقوالى و اولياء كىشى عبدالله بن مبارک نى عطا قىلدى.

اساسى توشونچه:

مبارک (رحمة الله عليه) حضرتلىرى، امين، صادق و ايشانرلى كىشى ابدىلر. شو امانتدارلىگى اوچون الله ﷻ اونگە "عبدالله بن مبارک" دېگن محدث، عالم، تقوالى و اولياء فرزندنى عطا قىلدى.

فعاليتلر:

۱- درس متنى نى اۇقتووچى اۇقىسىن، اۇقووچىلر اېشىتىب، قويدەگى سۇراقلرگە نوبت بىلن جواب بېرسىنلر:

- * مبارک جنابلىرى، بىر تاجر گە نېمە ايش قىلر اېدى؟
- * بىر كۈنى تاجر باققە كېلىب، مبارک جنابلىرىگە نېمە ايش بويوردى؟
- * مبارک جنابلىرى تاجرگە قندەى انار آلىب كېلتىردى؟
- * مبارک جنابلىرى نىنگ ايگىنچى قتله آلىب كېلگن انارى قندەى اېدى؟
- * تاجر اۈپكەلنىب، مبارک حضرتلىرىگە نېمە دېدى؟
- * مبارک جنابلىرى تاجرنىنگ سۇراغىگە نېمە دېدى؟
- * تاجر، مبارک جنابلىرى نىنگ امين، صادق و فراستلى ليگى اوچون نېمە ايش قىلدى؟
- * مبارک جنابلىرى و تاجرنىنگ قىزىدن قندەى فرزند توغىلدى؟

گرامر قاعدەلىرى:

قويىدەگى جملەلەرگە دقت قىلىنگ:

* مەكتەپ تەمىنىدىن بېرىلگەن كىتابلارنى ئامانەت دېگەن سۆزلەش كېرەك.

* سىنجر ئىشنى ئاخىرغىچە يېتىلدۈردى.

* ئارىق ياقەسىدە ئۈسىملىكلەر ئۈسكەن ئېدى.

* يوللۇقلار ئاسماندە پارلەپ تۈرگەن ئېدى.

يوقارىدەگى جملەلەردە مەكتەپ، سىنجر، ئارىق، يوللۇق سۆزلەرى باش كېلىشىك دېر.

باش كېلىشىك: بۇ كېلىشىك ئاساساً ئات نىنگ جملەدە ئېگە (فەعل و مەسند) ئېكەنلىكىنى

تەمىنلەيدى. ئونىنگ كۆرسىتىگەن قۇشۇمچەسى يۇق، ئامەكىم؟ نىمە؟ كىمەر؟ نىمەلەر؟ سۇراقلىرىدىن بىرىگە
جواب بۇلەيدى.

فەعلەتلەر:

۱- قويىدەگى جملەلەرگە باش كېلىشىكنى كۆرسەتىنگ:

* تاجەر بىر كۈنى باققە كېلىپ، مەبارەك جەنابلىرىدىن بىر ئانا ئىستەيدى.

* مەبارەك جەنابلىرى، ئانا درختىدىن بىر ئانا ئوزىپ كېلدى.

* ئانا درختى كۆپ سىرەھەل ئېدى.

* تەگەدە تاتلى ئانا تاپىلەيدى.

* قەندەھاردە چۈچۈك ئانارلەر بار.

* ئانا درختى نىنگ گۈل قىپ- قىزىل دېر.

۲- قويىدەگى جملەلەرنىنگ بۇش جايلىرىنى بېرىلگەن سۆزلەر بىلەن تۈلدىرىنگ:

بىر، ئۆكتەم چوپان، تاغلاردىن، ئېركىن، ئاقىز

* ئانەسىگە ياردەملەشەيدى. * سەئەت سەككىزدە ئىشىگە باشلەيدى.

* قۇيلىرىنى، دىلەلەرگە ئۆلتۈرگەن ئالىپ كېتىدۇ.

* قۇياش تېگەرەگىدە ئىلنەيدى. * دىرپالەر سۈيى تۇلىپ آقەيدى.

۳- دىرەس مەتنىنى بىر ئوقۇغۇچى تۈرپ ئوقۇسىن، باشقە ئوقۇغۇچىلەر دقت بىلەن ئېشىتىپ،

دىرەس نىنگ كېلىشىك قۇشۇمچەلى سۆزلەرنى تەلەپ، كىتابچەلەرگە يازسىنلەر، سۆنگە ئىگە

ئوقۇغۇچى يازگەن سۆزلەرنى نوبەتدە تۈرپ ئوقۇسىنلەر. باشقە ئوقۇغۇچىلەر تۇغرى و

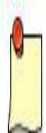
ئاتۇغرىلىگە حەقىدە فەكر بىلدىرسىنلەر.

اوى تاپشۇرىغى:

۱- كىتابچەلەرنىنگىزگە تۇرت جملە يازىپ، ئوندە باش كېلىشىكنى بىلگەن كۆرسىتىنگ.

۲- قويىدەگى سۆزلەر نىنگ مەناسىنى تاپىپ، جملەلەردە ئىشلەتىنگ:

چۈچۈك، ئۆپكەلمەك، سەنەماق، ساۋچى، فەراست، مەحدث، تەقۋالى، تاتلى، ئېگە

آلتىنچى درس

ھدفلىر:

- ۱- حضرت عثمان ؓ سىرتلىرى بىلەن تانىشىپ، اۋرنىك آلىش.
- ۲- جۈنەلىش كېلىشىكلەر ھىقەدە مەلۇمات تاپىش و اۋقىگن نرسەلىرىدە بېلگىلەى آلىش.

سۇراقلار:

- ۱- حضرت عثمان ؓ دن آلدىن مىسلانلرنىنگ خلىفەسى كىم اېدى؟
- ۲- حضرت عثمان ؓ حضرت محمد ﷺ گە كىم بۇلر اېدىلر؟

حضرت عثمان (رض) سخاوتى

حضرت ابوبكر صديق ؓ خلافتلىرى وقتىدە خلق كتە قورغاچچىلىك و آچرىچىلىك بىلەن يوزمە-يوز بۇلدىلر. آسماندىن بىر تامچى يامغىر تامچى لمەدى؛ ھىچ قندەى بىر اۋسىملىك اۋسمەدى؛ حيوانلر قىرىلدى؛ خلق قورغاچچىلىك و آچرىچىلىك دن اۋلىم بوساغەسىگە بارىپ قالدىلر. خلققە تىرىكچىلىك قىين بۇلىپ قالگنى اوچون ھەملرى حضرت ابوبكر ؓ نىنگ آلدىگە بارىپ:

"كۇپ وقتدىن بېرى يامغىر ياغمەيدى و يىردىن ھم اۋسىملىك كۇرمەگن. مىسلانلر اۋلىمنى كوتماقدەلر، يىردە سوو و بىزدە يىمك اوچون ھىچ نرسە يۇق. نىمە ايش قىلىشىمىزنى بىلمەيمىز. اېندى سىز نىمە بويورەسىز، نىمە ايش قىلەيلىك؟" دېدىلر.

حضرت ابوبكر صديق ؓ اولر گە:

صبر قىلىنگ! كېچەگچە بو قىين چىلىكنى الله ﷻ رفع قىلەدى، دېب اميد بىلدىردىلر.

هنوز قوياش باتمەى توريىب، حضرت عثمان ؓ نىنگ تجارت كاروانى شامدىن مەدىنە منورەگە يېتىپ كەلدى.

مەدىنە خەلقى بو خەبرىنى اېشىتىگچ، كېچىكتىرمەى اونىنگ پىشوازيگە چىقىدىلر. بو كاروان دە يىر مىنگ تۈپەدە بوغداى، ياغ و مۈيز آرتىلگن ايكن. كاروان نىنگ حضرت عثمان ؓ اولىرى تۇغرىسىدە تۇختەشى بىلن مەدىنە تاجرلىرى قاشلىرىگە كېلىدىلر. حضرت عثمان ؓ اولرنى كۆرگچ:

- نىمە تىلە يىسىزلر؟ دېب سۆرەدىلر.

اولر:

- بىز بو كارواننى ساتىب آلىش اوچون آلدىنگىزگە كېلگنمىز! نېگە كىم خەلق بۈنگە كۆپ محتاج دىر، دېدىلر.

حضرت عثمان ؓ :

- كۆپ يەشى، آلدىگن بۇلسىنگىز، مېنگە قنچە فايده بېرەسىزلر؟ دېدىلر.

تاجرلر:

- ھر بىر درھمىنگىز اوستىگە ايكى درھم فايده قۇيىپ تۇلەيمىز! دېدىلر.

- مېنگە بۈندىن كۆرە كۇپراق فايده بېرەدىگن كىشى بار!

- اۈندەى بۇلسە بىز ھر بىر درھمىنگىزگە اوچ درھم تۇلەيمىز!

- بۈندىن ھم آرتىقراق بېرەدىگن كىشى بار!

- كۆپ يەشى، ھر درھمىنگىز اۈرنىگە تۇرت درھم تۇلەيمىز!

- مېن تانىيدىگن كىشى بۈندىن ھم كۇپراق فايده بېرەدى!

- ھر درھمىنگىز عوضىگە بىز ھم سىزگە بېش درھم بېرەمىز!

- او كىشى مېنگە بۈندىن ھم كۇپراق بېرەدى!

- اى ابا عمر! بىزدىن باشقە مەدىنەدە يەنە تاجر يۇق و بىزدىن ھم آلدىن ھېچ بىر تاجر سىزنىنگ

آلدىنگىزگە كېلمەگن-كو؟ دېمك سىزدىن بۈندەى يوقارى بيع گە آلدەدىگن كىشى كىم دىر؟ آيتىنگچى؟

حضرت عثمان ؓ :

الله ھر بىر درھم تۇغرىسىدە مېنگە اۈن درھم بېرەدى. اگر سىزلر بۈندىن كۇپراق تۇلەيدىگن

بۇلسىنگىز، سىزلرگە ساتەمن.

بۈنى تاجرلر اېشىتىپ:

- بىز مونچە فايدهنى سىزگە تۇلەى آلمەيمىز! دېدىلر.

حضرت عثمان ؓ :

مادامىكە شۈندەى اېكن، دېمك مېن ھم الله ڤنى گواه آلىپ بو كاروان دەگى برچە بوغداى، ياغ و

مۈيزنى اونىنگ يۇلىگە وقف قىلىپ، كەمبەلر، محتاج، قشاق و ناتوان كىشىلرگە بۇلىپ بېرەمن، دېدى.

اساسى توشونچە:

الله ﷻ يۈلگە مال - دولتىن اۋتېش، اونىنگ راضى لىگى اوچون برچە فقير، ناتوان، قشاق و كمبغل لىرگە ياردەم بېرىش، سخاوت و جوانمردلىك دىر.

فعاليتلار:

- ۱- درس متننى تۇرت- بېش دىققە ايچىدە اۋقېب، قويدەگى سۇراقلارگە جواب بېرىنگ:
 - قورغاچچىلىك و آچرىچىلىك مسلمان لىر ايچىدە قىسى خليفە وقتىدە مدينەدە يوز بېرگن ابدى؟
 - مسلمانلارگە تىرىك چىلىك شرايطى قىيىن بۇلگندە، حضرت ابوبكر صديق ﷺ قاشىگە كېلىپ نىمە عرض قىلدىلار؟
 - حضرت ابوبكر صديق ﷺ اولرگە نىمە دېدىلار؟
 - اۋشە پىتەدە قوياش باتمسدن آلدىن، كىم نىنگ كاروانى شامدن مدينە منورەگە كېلدى؟
 - حضرت عثمان ﷺ نىنگ قاشىگە مدينە تاجرلىرى بارىپ، نىمە دېدىلار؟
 - آخردە حضرت عثمان ﷺ مدينە تاجرلىرى تمانىدن بېرىلگن پىشنهاد گە قندەى جواب بېردىلار؟
- ۲- قويدەگى سۇزلر معناسىنى تاپىپ، مناسب جملەلردە ايشلەتىنگ:

قورغاچچىلىك، آچرىچىلىك، سخاوت، خلافت، بيع، درهم، تۇلەماق

اوى تاپشيريغى:

سخاوت و جوانمردلىك بارەسىدە اېشىتگن، اۋقىگن و كۈرگن لىرىنگىزنى تۇرت- بېش سطرلىك قىسقىچە بىر مطلبدە يازىپ كېلىنگ.

گرامر قاعدەلىرى:

قويىدەگى جملەلەرنى اۇقىياتىڭىزدە تىگىگە خط چىزىلگەن سۆزلەرگە دقت قىلىڭ:

- ۱- بىز سىزگە جان و دل بىلەن كىمكىلىشىشكە تيارمىز.
- ۲- قوياش تاغ ارقە سىگە باتدى.
- ۳- ھەممە مەكتەپكە كەلدى؛ لېكىن احمد ھەنوزگىچە كەلمەگەن.
- ۴- يىخشى سۆزگە قولاق سال، يمان سۆزگە اولاق سال.
- ۵- سىزنىڭ سۇراغىڭىزگە اۋزىم جۈۋاب بېرەمەن.
- ۶- يىخشى سۆز فىلەن ھەم يۇلگە سالار.

جۈنەلىش كېلىشىگى:

بۇ كېلىشىك جملە ارسىدەگى سۆزلەرنى بىر- بىرىگە باغلەيدى و (گە) قۇشىمچەسى بىلەن افادەلەندى. سۆز نېگىزى آخىرىدە (ك) يا كە (گ) تاۋشى بۇلسە (كە) و (گە)، و اگر ق و غ بۇلسە، (قە) شەكلى قۇشىلەندى؛ مەثال: كورك- كوركەك، قشلاق- قشلاققە، تاغ- تاققە، باغ- باققە، مەثال:

كىمگە كە بار ھەمەت اىلە ائەماد

عاقبت الامر تاپەر اول مراد

بىر قىزى بار اېردى مە خاۋرى

عارضىگە شمس و قمر مشترى

(احمد بلخى)

سىغەر بىر جەرگە گە اۋن ايكى مەھمان

بىر اقلیمە سىغىشمس ايكى سلطان

كىم ظلم ایلین اوزاتسە سلطان بۇلرمى؟ بۇلمس

قۇى لر گە قورت ھەرگز چوپان بۇلرمى؟ بۇلمس

فعالیتلار:

۱- قویدهگی جملهلرنی اۇقیب، جۇنهلش كېلىشىگى نى بېلگىلىگ:

بىر كون لكلك تولكى گه ايتدى:

سېن اوى گه قرهه اۇلتىر، مېن اوچىب بارىب اۋزىمىز و باله لرىمىز گه اوقات تاپىب كېلەمن.
تولكى راضى بۇلىب، آلتى كونگچە اوى ده اۇلتىردى. لكلك كېلمەدى، آچلىكدن اۇلر
حالى گه توشدى. اوياق، بو ياققە قرهه كىشىنى كۇرمەى لكلك نىنگ بىرته باله سىنى يىب
قۇيدى. شونده لكلك كېلدى. تولكى اونى كۇرىب يىغى گه باشلب ايتدى:

بۇيى اوزون جانىنگ، كسل بۇلىب اۇلىب قالدى، شونگه يىغلەيمىن.

لكلك خفه بۇلىب، يىغلب باله سىنى آلىب تولكىدن يشىرىب باشقە ياققە اوچىب كېتدى.

۲- جۇنهلش كېلىشىگى نى انىقلاوچى اوچ- تۇرت جملە يازىنگ.

۳- هر قطاردن بىر كىشى تورىب توزگن جملە سىنى اۇقىسىن، باشقەلر تۇغرى يا
ناتۇغرىلىگى حقىده فكر بىلدىرسىن.

اوى تاپشىرىغى:

جۇنهلش كېلىشىگى نى انىقلاوچى بېش سطرلىك بىر مطلب يازىنگ.

يېتىنچى درس

ھدفلىرى:

- ۱- شعر مەھمۇمىنى توشۇنىپ، او حقەدە سۆزلەي آلىش.
- ۲- شعرنى دكلمە قىلە آلىش.
- ۳- "قرەتقىچ" كېلىشىگىنى بىلىپ، جملەلردە ایشلەتە آلىش.

سۇراقلىرى:

- ۱- بىرلىك نىمە دېگەنى؟
- ۲- بىرلىكنىڭ نىمە فايەدەسى بار؟

بركت، بىرلىككە

بىرلىك بىلە اېل یشىنر	بىرلىك نى توزىنگ دوستلر
بىرلىككە شفقت بار	بىرلىككە محبت بار
تىنچلىك بىلە اېل قايم	بىرلىككە بۇلىنگ دايم
اېل لرگە قىلىنگ خدمت	اېل ايچرە توزىنگ وحدت
وحدت بىلە اېل دلشاد	بىرلىك بىلە يورت آباد
بىرلىك اېل اوچون جان دېك	فيض و برکت بىرلىك

اساسى توشونچە:

بىرلىك بار يېردە تىنچلىك، مەر و محبت، ىناقلىك و بركت بار، شونىنگ اوچون ابللر ارەسىدە بىرلىك اۋرنە تىشىمىز كېرەك. هر بىر انسان بىرلىك بىلن اۋز اېزگو نىتلىرىگە اېرىشەدى. حقيقتدە بىرلىك ھەمەمىزگە ابدى غايە و منگو اىستك بۇلىشى لازم.

فعاليتلر:

الف- شعرنى دقت بىلن اۋقىب، قويىدەگى سۇراقلىرگە جواب بېرىنگ:

۱- شعر نىمە حقيدە ايتىلگن؟

۲- بىرلىك انسانلرگە نىمەلرنى ساوغە كېلتىرەدى؟

۳- شعرنىنگ سۇنگى بىتىدە بىرلىك نىمەگە اۋخشەتلىگن؟

۴- فىض و بركت سۇزلىرى شعرنىنگ قىسى بىتىدە كېلتىرىلگن؟

ب: قويىدەگى ىنگى لغتلىر معناسىنى يازىب، جملەلدە اىشلەتىنگ:

توزماق، بىرلىك، قايم، وحدت، فىض

ج: هر قطاردن بىر كىشى توزىب، يوقارىدەگى سوزلردن بىرتەسىنى تىلب بىر جملە توزىب،

ايتىب بېرسىن.

اوى تاپشيريغى:

بىرلىك فايدهلرى و نفاق ضررلىرى حقيدە كميدە بېش سطرلىك متن يازىنگ.

گرامر قاعدەلىرى:

قويىدەگى جملەلەرنى اۇقىنىڭ و تگىگە خط چىزىلگن سۆزلەرگە دقت قىلىنىڭ:

۱- بىرلىك نىنىڭ قدرىنى برچەمىز بىلىشىمىز كېرەك.

۲- بىرلىك نىنىڭ قدرىنى، بىرلىك بۆلمەگن پىتدە بىلەمىز.

يوقارىدەگى "نىنگ" قۇشىمچەسىنى "قرتقىچ كېلىشك" قۇشىمچەسى دېدىلەر. بو قۇشىمچە، اۋزىدن

كېيىنگى سۆزنى اۋزىدن اۋدىنگى سۆزگە قرەتەدى.

قويىدەگى جملەلەرنىڭ بۇش يەرلەرنى تۇلدىرىنىڭ:

۱- بىرلىك بار يېردە بار.

۲- ابلەر بىرلىك كېرەك.

۳- بىرلىك دۈستلەر.

۴- ابل ايچرە وحدت.

قويىدەگى جملەلەرنى چىرايلى خط بىلن كىتابچەلەرنىڭ يازىنگلەر:

۱- بىرلىك بار يېردە مېرومحبىت بار.

۲- بىرلىك، فىض و بركت كېلتىرەدى.

۳- ابل ايچرە بىرلىك ابدى بۇلسىن.

۴- يورت، بىرلىكدە ىشنەيدى و اباد بۇلەدى.

۵- ابلەر ايچرە بىرلىك توزىشىمىز كېرەك.

اوى تاپشىرىغى:

بىر كىچىك خاطره يا حكايه يازىپ، اوندە حاضرگچە اۇقىگن (باش كېلىشىك، جۇنەلىش كېلىشك و قرەتگچ كېلىشىك) قۇشىمچەلەرنى اىشلەتىپ، تگىگە خط چىزىپ، كۆرسەتىنگ.

سگزينچى درس

ھدفلىر:

- ۱- نىظافت و پاكىزەلىك تۇغرىسىدە مەلۇمات گە اېگە بۇلىش و تورموش دە رعايە قىلىش.
- ۲- اۇرىن- پىت كېلىشىگى حقىدە مەلۇمات تاپىش.

سۇراقلىر:

- ۱- نىظافت و پاكىزەلىك حقىدە نىمەلەرنى بىلەسىز؟
- ۲- نىظافتنى مراعات قىلمەگن كىشى نىمەلەرگە يۇلىقىشى مەمكەن؟

نىظافت - ايمان نىنگ بىر بۇلەگى

نىظافت، پاكىزەلىك دېگنى دىر. نىظافت اېنگ يىخسى فضىلتلردن سەنەلەدى.
الله ﷻ قرآن كریم دە: (ان الله يُحِبُّ التَّوَّابِينَ و يُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ) "حقیقت دە الله ﷻ توبە قىلووچى و پاكىزە كىشىلەرنى سېوۋەدى" دېب ایتگن
پىغمبىرىمىز حضرت محمد ﷺ: "نىظافت، ايمان نىنگ بىر بۇلەگى دىر" دېب ایتگنلر.
نىظافتنى مراعات اېتگن بىندەسىدن الله ﷻ خرسند بۇلەدى. پاكىزەلىك، ساغلىك و سلامتلىكنى انسانلەرگە ارمغان قىلەدى. ھەفتە دە كمىدە ايكى - اوچ مرتە سوو و صابون بىلن بدننى يوویش كېرەك.

اۋسگن تيرناق لرنى قيرقىش ضرور. بدن كير بۇلگن چاغده، تېرىدەگى تېشىك لىر بېر كېلەدى و شو سېلى انسان تورلى كسللىك لىرگە يۇلىقەدى. شونىڭدېك تيرناق لىر آلېنمەگندە، تيرناق آستېگە مىكروبلر جايلاشەدى، شونىڭ اوچون ھەر دايم قۇل لىرى صابون بىلەن يويۇپ تۇرىش كېرەك. كىيىم لىرىنىڭ دايم پاكىزە اسرەلىشى ضرور، كىيىم كىر بۇلگندە ايسلەندەدى. كىيىمى ايسلگن كىشىدىن انسانلر جىركەندەدى. اوپدەگى بويۇملر، اينىقسە يېمەك يېيەدىگن بويۇملرنى پاكىزە اسرەش كېرەك. عايىلە، مەكتەپ و اطراف - مەھىپ نىڭ پاكىزە بۇلىشى لازىم. نىظافەتنى مراعات قىلىش، ساغلاملىك، قۇۋۋەت و اجتماعى ھەرمەت نىڭ ضامىنى دىر. انسان نىڭ جىسمى نىظافەت گە مەحتاج بۇلگن دېك، اونىڭ روھى و ىشەيدىگن مەھىپى ھەم نىظافەت گە مەحتاج دىر.

اساسى توشونچە:

نىظافەت دېگندە پاكىزەلىك توشونىلەدى. اللە ﷻ توبە قىلەدىگن و پاكىزە كىشى لىرى سېۋەدى. ھەزرەت مۇھەممەد ﷺ نىظافەت ايمان نىڭ بىر بۇلەگى دېك، ايتىگنلر. نىظافەتنى مراعات اېتىش اللە ﷻ خۇشلىگى گە سەبب بۇلەدى. پاكىزەلىك ساغلاملىكەن دىر.

فەالىتەر:

الف: دىرستىن فەيدەلىنىپ، قۇيىدەگى سۇراقلرگە جەۋاب بېرىڭ:

* اللە ﷻ نىظافەت بارەسىدە نىمە دىگن؟

* ھەزرەت مۇھەممەد ﷺ نىظافەت ھەقىدە نىمە دىگنلر؟

* نىظافەتنى مراعات اېتىش انسان گە نىمە آلىپ كېلەدى؟

* نىظافەتنى مراعات اېتىش اوچون نىمە قىلىش كېرەك؟

* نىظافەتنى مراعات قىلمەگن كىشى نىمەلرگە دۇچ كېلەدى؟

* كىيىمىمىزنى نىمە اوچون پاكىزە اسرەشىمىز كېرەك؟

ب: دىرستىنى جىم اۋقىپ، اوچ اۋقۇۋچى نوبە بىلەن نىظافەت ھەقىدە فەكر بىلدۈرسىن.

پ: قۇيىدەگى لغەتلر مەناسىنى سۆزلىكەن تاپىپ، جەملەلردە ايشلەتىڭ:

نىظافەت، فەزىلەت، توبە، سەۋىش، تىرناق، بېركىلىش، مىكروپ، تورمۇش، بويۇم

اۋى تاپشۇرىغى:

اۋزىڭىزنى قەندە پاكىزە اسرەشىڭىز ھەقىدە آلتى سطرەن عەبارەت قىسقىچە ماقالە يازىپ كېلىڭ.

گرامر قاعدەلىرى:

قويىدەگى جملەلەرنى اۋقىب، استىگە خط چىزىلگن سۆزلەرگە دقت قىلىنگ:
بدن كىر بۇلگنىدە تېرىدەگى تېشىكلەر بېركىلەدى. نتيجهدە انسان تورلى كسلىكلەرگە
يۇلىقەدى. شونىنگ دېك، تىرناقلر آلىنمەسە، تىرناق استىگە مىكروبلر جايلىشەدى و يىمك يېگن پىتدە
بو مىكروبلر قارىن گە بارىب، تورلى كسلىكلەكە يۇلىقتىرەدى.
يوقارىدەگى جملەلەردە ايشلەتىلگن (دە) قۇشىمچەسى، اۋرىن- پىت كېلىشىك قۇشىمچەسى دىر.

اۋرىن- پىت كېلىشىگى: ايش- حركت نىنگ بىرار مكان و زماندە بجرىلگىنىنى انگلتەدى،
اۋرىن- پىت كېلىشىگى (دە) قۇشىمچەسى بىلن شكىللەنىدى.
مثال: صنفدە درس اۋقىلەدى. (اۋرىن، مكان)
قىش فصلىدە قار ياغەدى. (زمان)

فعاليتلار:

الف:- الله ﷻ قرآن كريمده نضاft حقيده، بويورگن كلامىنى و حضرت محمد ﷺ آيتگن
سۆزلەرنى يازىب، اولردە اۋرىن- پىت كېلىشىك قۇشىمچەسىنى كۆرسەتىنگ.
ب:- درس متنىدىن اۋرىن- پىت ايشلەتىلگن سۆزلەرنى تىلپ يازىنگ، يازگن سۆزلەرنى ايگى
اۋقوۋچى اۋقىسىن و باشقە اۋقوۋچىلر تۇغرى و ناتۇغرى ليگى حقيده فكلرلىنى بىلدىرسىنلر.
ج: قويىدەگى لطيفەنى اۋقىنگ. لطيفەدە اۋرىن- پىت كېلىشىگى ايشلەتىلگن سۆزلەرنى
كۆرسەتىنگ:

افندى دريادە چۇمىلەياتگن اېدى. تۇر تشلەياتگن بلىقچىلەرنى كۆرىب قالدى. افندى شونغيب
بارىب، تۇرگە كىردى. بلىقچىلر، تۇرگە جودە كتە بلىق ايليندى دېگن خيالدە تۇرنى تارتىب
آلدىلر، قرەسەلر، افندى ايلجەيب اۋلتىرىدى.

بلىقچىلر: افندى! سىز تۇردە نىمە قىلىب يورىبسىز؟ دېدىلر.
افندى: كۇپ يىللەردن بېرى بلىق بۇلىب، تۇرگە توشىشنى آرزو قىلىب يورر اېدىم، ارماندە
كېتمەى دېدىم دېب، جواب بېرىدى.

د: قويىدەگى جدول نى تۇلدىرىڭ:

- ۱- كورشىدە ايشلەتيلەيدىگن ھنر.
- ۲- تۇغرى، راست، حقيقت.
- ۳- ياروغلىك يرهتەيدىگن نرسە.
- ۴- قازىلگن و يا كاولنگن يېر.
- ۵- قوشلر سانيدن.
- ۶- چاى ايچيلەيدىگن يېر.
- ۷- چقىرماق، دعوت قىلماق، مھمان قىلماق.

						چ	۰
						چ	۱
						چ	۲
						چ	۳
						چ	۴
				چ		چ	۵
			خ			چ	۶
			ل			چ	۷

اوى تاپشيريغى:

اۋرىن- يىت ايشلەتيلگن كميدە تۇرت جملە كتاپچەلرينگىزگە يازىپ كېلىڭ.

تۇقىزىنچى درس

ھدفلىرى:

- ۱- آتايى بلخى و اونىنگ شعرى بىلن تانىشىش.
- ۲- توشوم كېلىشىكلرى بارەسىدە مەلۇمات تاپىپ، اولارنى جملەلەردە تانىپ، ايشلەتە آلىش.

سۇراقلار:

- ۱- بلخ آتايى اېشىتىگن سىزمى؟ بلخ شاعرلىرىدىن قيسىلرىنى تانىيسىز؟ بىر نېچىتەسىنى آيتىپ بېرىنگ!
- ۲- آتايى بلخىنىڭ آتايى اېشىتىگن سىزمى؟ اونىنگ شعرلىرىدىن بىرار بىتنى بىلسىڭىز، اۇقىپ بېرىنگ!

آتايى بلخى

آتايى بلخى بلخدە توغىلگن. او، ھجرى تۇقىزىنچى عصرىنىڭ بىرىنچى يىرىمىدە بلخدە يىشراپدى. اسماعىل آتا، آتايىنىڭ آتەسى اېدى، بو كىشى ابراهيم آتانىڭ اۋغلى و توركىستان يىرى خواجه احمد يىسۋىنىڭ ايناغەسى بۇلراپدى.

آتايى انسان سېور، استعدادلى، خوشخلىق، خوشطبع و درويش صفت انسان بۇلگنلىكى اوچون طبيعتى و يورەگىدىن باي كىشى اېدى. اونىڭ آيتىگن شعرلىرى اۋز زامانىدە بوتون توركلار ارەسىدە يىرەلگن اېدى. تركانە شعر آيتىردى و شعرلىرىدە سېوگى و محبت كېنگ كۆلمدە عكس اېتتىرىلگن؛ ظلم، انصافسىزلىك و عدالتسىزلىكنى قرەلەگن.

آتايى بىلىم سېور، معرفتپرور كىشى اېدى و اۋز عصرىنىڭ بويوك بىلىمدانى و عاقل و فيلسوف كىشىلرىدىن سەنەلردى. اونىڭ شعرلىرىدە تورلى بىلىملەرگە تېگىشلى سۇزلارنى اۋقىيمىز. بو آتاقلى شاعرالدىدە توركى و درى كىي باي ادبياتگە اېگە بۇلگن تىللارنىڭ كتە خزىنەسى تورگن اېدى. او بو خزىنەدىن فايدهلىنىپ، ناياب اينجولارنى آلىپ رشتەگە تىزدى.

آتايى ھر يېردە بۇلگندە اۋزىنىڭ انسانى بورچىنى اونوتمەدى. عصرىدە دوام قىلىپ بارەياتىگن قىيىنقلار سببلى وطندىن اجرەلىشكە مجبور بۇلدى. ولايت مە- ولايت، يورتمە- يورت سفر قىلدى. بلخدىن ھراتگە باردى و اوندىن سمرقندگە كېتدى و او يېردە فقيرانە يشەدى.

آتايى ھېچ كىمدن ات و تۈن تىلەمەدى. سراي، كاخ و ايوانگە محتاج بۇلمەدى. او، كۆپ مسافىرتدىن كېيىن قىتايى وطنى، بلخگە كېلدى و شو يېردە وفات اېتتى. اونىڭ مزارى بلخدە دىر.

بوستان وقتى بۇلدى

قولاغ سالسنگ آتايى سۇزلىرىگە نثار اپتگهى سىنگە بو دُر منظوم
 * * *
 كېل اى دلبر كه بۇستان وقتى بۇلدى گل آچىلدى، گلستان وقتى بۇلدى
 * * *
 اۇقىب گل بختىنى مجلسده هردم بۇلىب سرخوش گل افشان وقتى بۇلدى
 * * *
 مغنىلرغه بلبللر بيكىن زار هزاران نوع الحان وقتى بۇلدى
 * * *
 بو دم كيم گل قىلور بلبل غه افغان آتاي غه هم احسان وقتى بۇلدى

اساسى توشونچه:

آتايى بلخى بلخىدن بۇلىب، خواجه احمد يسوى ايناغەسىنىڭ نىبەرەسى اېدى. آتايى استعدادلى، خوش طبع و درويش صفت كىشى اېدى. شعرلىرى اۋز عصرىدە بوتون توركلر آرەسىدە يىرەلگن اېدى. او توركانە شعر ايتىر اېدى. اونىڭ شعرلىرىدە محبت و سېۋىگى عكس اېتتىرىلگن.

فعاليتلار:

- ۱- تۇرت گروپكە بۇلىنىپ، درس مەنىنى اۋز آلدىڭىزدە تۇرت- بېش دىققە اىچىدە اۇقىپ، اوندىن سۇنگ آتايى بلخى حقىدە اۋرگنگن لىرىڭىزنى ھەر گروپدىن بىر كىشى توريپ باشقەلرگە ايتىپ بېرسىن.
- ۲- قويدەگى يىڭى سۇزلر معناسىنى سۇزلىكدىن كۇچىرىپ، اولردن اوچ- تۇرت تەسەنىنى مناسب جملەلردە ايشلەتىڭ:

انسان سېۋر، خوش طبع، طبيعت، درويش صفت، توركانە، كۇلم، معرفت، فيلسوف، تېگىشلى، خزىنە، اينجو، رشتە، بورچ، يورت، فقيرانە، نثار، بوستان، مغنى، الحان، احسان، بيكىن، سرخوش.

- ۳- ھەرگروپدىن بىر كىشى توريپ، توزگن جملەلردن بىر نېچتەسەنى باشقەلرگە اۇقىپ بېرسىن؛ باشقەلر تۇغرى و ناتۇغرىلىگى حقىدە اۋزفكرلىرىنى بىلدىرسىنلر.
- ۴- آتايى بلخى حقىدە اۋرگنگن معلوماتلرىڭىزدىن تۇرت- بېش سطر يازىپ، ھەرگروپدىن بىر كىشى باشقە اۋرتاق لىرىڭىزگە اۇقىپ بېرىڭ.

اوى تاپشيريغى:

- ۱- آتايى بلخىنىڭ، بوستان وقتى بۇلدى، دېگن شعرىنىڭ مەھومىنى نثرگە اۋگىرىپ، كېلتىرىڭ و بوتون شعرنى يا كە بىر نېچە بيتىنى يادلڭ.

گرامر قاعدەلىرى:

- قويىدەگى جملەلەرنى دقت بىلن اۇقىپ، تگىگە خط چىزىلگن سۆزلەرگە توجە قىلىنگ:
- آتايى بلخى ظلمنى، انصافسىزلىكنى و عدالتسىزلىكنى قرەلەيدى.
 - آتايى شعرلەردە تورلى بىلملەرگە تېگىشلى سۆزلەرنى كۆرەمىز.
 - آتايى توركى و درى ادبىياتىنىڭ كتە خزانه سىدن ناياب اينجولرىنى آلىپ رشتەگە تىزدى.
 - آتايى هر يېردە بۆلگنى دە اۋز بورچىنى اونوتمەدى.

اۇقىپ گل بختى نى مجلسدە هر دم
بۇلىپ سرخوش گلستان وقتى بۇلدى
(آتايى)

يوقارىدەگى چىزىق چىزىلگن (نى)، توشوم كېلىشىگى دىر.

توشوم كېلىشىگى:

بو كېلىشىك، اۋزىدن آلدىنگى (آت) نىڭ مفعوللىگى و ايش - حركت اونىڭ اوستىگە واقع بۇلگنلىگىنى كۆرستەدى، كىمنى؟ نىمەنى؟ سۇراقلاردن بىرىگە جواب بۇلەدى. هر وقت اۋتىملى (متعدى) فعل بىلن كېلەدى؛ مثال:

- آيدىننى كۆردىم، قالىن تۇقىيدى، ايناغەسى قالىننى بازارگە آلىپ بارىپ، ساتەدى. اوندن قۇلگە توشگن پولنى يىغىپ، يونگ آلىپ اونى بۇىپ، اېگىرىپ، قىتەدن قالىن قۇيەدى. بىر آى ايچىدە كېچە و كوندوز تىنمىسدىن يە اونى تۇقىيدى و شو يۇلدن اۋز عايلەسىنىڭ نىققەسىنى تۇمىنلەيدى.

يوقارىدەگى جملەلدە توشوم كېلىشىگى قالىننى، پولنى، اونى، نىققەسىنى دېگن سۆزلەر بىلن كېلگن. دقت قىلىپ، ايشلەتىش جايىنى بىلىپ آلىنگ.

فعالیتلار:

- ۱- توشوم كېلىشىگى بىلن ايگى- اوچ جملە يازىنگ!
- ۲- ھر قطاردن بىر كىشى تورىپ، توزگن جملەلرىنى باشقەرگە اۇقىپ بېرسىن و باشقەرلر او حقده اۇز فكرلرىنى بىلدىرسىنلر.
- ۳- قويىدەگى مطلبدن توشوم كېلىشىگىنى بېلگىلەپ يازىنگ:
كونلرنىنگ بىرىدە بىر دانا چال اۋرمان گە بارىپ، تۇقىز تە خىمچەنى كېسىپ كېلتىرىدى و اۇغىللىرىنى چقىرىپ، اولرگە:
- بالەلرېم، مېن سىزلرنىنگ كوچلرىنگىزنى سىنەماقچىم! سىزلر مەنە شو تۇقىز تە قۇشىپ باغلنگن خىمچەنى سىندىرىپ كۆرىنگلرچى؟ دېدى.
اۇغىللىرى بىرىن- كېتىن خىمچەلرنى سىندىرماقچى بۇلىدىلر، اما قىلالمىدىلر. شوندىن كېين دانا چال خىمچەلرنى يگە قىلىپ، بىرمە- بىر سىندىرىدى و اۇغىللىرىگە:
- بالەلرېم، اگر سىزلر ھم بىرلىشىپ تورسنگىز، ھېچ بىر ياو سىزلرنى يېنگە آلەمىدى. اگر بىر- بىرىنگىز بىلن جنجال قىلىپ اىرىلىپ يورسنگىز، ھر كىم سىزلرنى يېنگەدى، دېدى.
۴- قويىدەگى جملەلرنى توگلىنگ:
- بىز بهاردن باشلەب . . . دوام اېتتىرماقچىمىز.
- سېن امتحان اوچون قىسى كوندىن درس . . . باشلەسن.
- اۇقتووچى بوگون . . . چقىرىپ . . . سۇرەدى.
- اۇقووچىلر . . . توگەتەپ كىتابخانە گە كېتىدىلر.
- چاى اىچىلەدىگن جاى يىغىلدىك.
- وفاسىز حيا يۇق، حياسىز وفا يۇق.
۵- توشوم كېلىشىگى بۇلگن سۇزلرنى كۆرسەتىنگ:
بازارگە، اويىدە، كىتابنى، چۇنتكەدە، قلمنىنگ، صنفداشىنى، يورەگىدە، اۋزىنى، اېرتەگە، اونىنگ.

اوى تاپشيريغى:

- ۱- توشوم كېلىشىگى بىلن كىمىدە تۇرت جملە يازىنگ.
- ۲- كىمىدە اۋن سطرلىك بىر خاطرە يا حكاىە يازىپ، اوندە حاضرگچە اۋرگىتىلگن برچە كېلىشىكلرنى ايشلەتىنگ و استىگە چىزىق چىزىپ، تورلىگە اجرەتەپ، كۆرسەتىنگ!

اۋىنچى درس

ھدفلىرى:

- ۱- اساسى قانون ھىقيدە مەلۇمات تاپىش و اوندىن اۋز ھاياتدە فايدەلىنىش.
- ۲- چىقىش كېلىشىگىنى اۋرگىنىپ، مەنلردە بېلگىلەپ، ايشلەتە بېلىش.

سۇراقلار:

- ۱- بىر عايلەدە كىچىك، كەندەن اطاعت قىلمەسە، او عايلەنىنگ عاقبىتى نىمە بۇلەدى؟
- ۲- اگر بىر اويدە ھر كىمىنىنگ بورچى بېلگىلىنگەن بۇلسە، اوىنىنگ ايشلىرى قندەى آلغە بارەدى؟

اساسى قانون

تارىخ اۋقېتوۋچىسى ھر كون صنفگە كېلگىنىدە، اۋقۇچىلاردىن تۇرت- بېش دىققە بۇلسە ھم كونگى خەبەرلىرى سۇرەب، اولر بىلەن فەكر المىشتىرەردى. بىر كون تارىخ ساعىتىدە قابىل اۋقۇچىلاردىن بىرى تۇختەمىش:

استاد، شوكونلردە رادىيو و تېلېۋىزىيونلردە اساسى قانون بارەسىدە كۆپ گېرەدىلەر. اساسى قانون دېگىنى نىمەدىن عبارت دىر؟ بو بارەدە بىزگە گېرىپ بېرسىنگىز، بىزنى جودە ھم مەمنون قىلەسىز، دېدى اۋقېتوۋچىگە.

اۇقتووچى اېسە، اۇقووچىلارگە قەرب شوندىى دېب باشلەدى:

بىلەسىزمى؟ انسان ذاتاً بىر اجتماعى موجود دىر. او، اۇز اجتماعى تورموشىدە ضرور بۇلگن نرسەلرنى بجرىش اوچون تىگرەگىدەگى آدمىلر بىلن ارتباطدە بۇلىشگە مجبور دىر. بو علاقەلر بىر قنچە قاعدەلر تىزىمى ارقەلى بېلگىلنەدى. شو قاعدەلر بۇلمەگندە، حىاتدە ترتيب سىزلىك يوز بېرەدى. بو قاعدەلر حقيقتدە بىر اجتماعى ضرورت صفتىدە جامعه عضولرى تمانىدن ارەگە كېلەدى. بىر جامعهدە مەشو حياتى ضرورتلر اوچون قاعدەلر تىزىمى قانون دېلەدى.

اوازاق بارمەيمىز! مەشو مکتبىمىزنى االىب كۈرەمىز، اېرتەلب وقت تورىب مکتبگە كېلىش اوچون تيارگرلىك كۈرەسىز؛ اۈزىنگىز مکتب تعين اېتگن وقتدە درسگە حاضر بۇلەسىز، درسلىرى اىزچىل اۇقىسىز، غىر حاضر بۇلمەيسىز، مکتبەدە صنفداشلىرىنگىز بىلن يخشى مناسبتدە بۇلەسىز، اۇقتووچى تمانىدن تاپشىرىلگن اوى تاپشىرىغىنى بجرەسىز، بىز اۇقتووچىلر هم سىزلر كى مکتب تعين اېتگن وقتدە صنفگە كېلىب درس بېرەمىز، غىر حاضر بۇلمەيمىز، مکتب نظمى و پروگرامىنى تطبيق اېتەمىز، مکتب ادارەسى تمانىدن بېرىلەدىگن هدايتلرنى عملگە آشىرەمىز!

قەرەنگ! مەشو ايشلىرىنىگ همەسى حقيقتدە مکتبەدە بىر قانوننىگ بۇلىشىدن دلالت قىلەدى، اگر مەشوندىى قانونلر مکتبەدە يا باشقە هر ادارەدە بۇلمەسە، ادارەسىزلىك و نظمىسىزلىك يوز بېرەدى و مکتب و ادارە ايشلىرى كونسەيىن بوزىلىب كېتەدى.

عزيز و جانەجان اۈلكەمىزدە هم انەشوندىى بىر قانون موجود دىر و او، اساسى قانوندن عبارت. بونى اېشىتگىچ، توختەمىش استادىدن ينە سۈرەدى:

استاد، اۈلكەمىز اساسى قانونىدە نىمە نرسەلر بارەسىدە معلومات بېرىلگن دىر؟
استاد ايتدى:

اساسى قانوندە جامعهمىزدە يشەياتگن برچە كىشىلرنىنگ اېركىنلىكلىرى و مكلفىتلىرى بېلگىلنگن و اۈرتەلرىدەگى مناسبتلردن كېلىب چىققن حق و حقوقلىرى و وجىبەلىرى تعين اېتىلگن. افغانستان اساسى قانونى بىر سلسلە يازىلگن اصوللردن عبارت بۇلىب، دولتنىنگ تشكىلاتىنى انىقلەيدى. بو قانوندە دولت ارگانلىرى كوچ و قدرتنى عملگە آشىرىش يۇللىرىنىنگ افادەلەيدىگن عمومى و كلى قاعدەلر كۈرسەتىلگن.

اۈلكەمىز اساسى قانونىدە كۈرسەتىلگن دولت شكلى جمهورى رياستى دىر، اونده، مقننه، اجرائيه و قضائيه كوچلىرى و اختيارلىرى و حد- حدودى انىقلىنگن.

اولوسنىنگ دولت اوستىدەگى حق و حقوقلىرى و اولرنىنگ دولت تۇغرىسىدەگى وجىبە و مكلفىتلىرى، مقننه، اجرائيه و قضائيه كوچلىرى رئيسلىرى سىلەنىشى و انتصاب بۇلىشىنىنگ قندەلىگى قىد اېتىلگن دىر. خلاصە قىلىب ايتگندە، افغانستان اساسى قانونىدە اۈلكە و اولوس تقدىرى و تورموشىگە تېگىشلى برچە ادارەلرنىنگ بورچلىرى و قىلەدىگن ايشلىرىنىنگ قندەلىگى بېلگىلنگن.

اساسی توشونچه:

اساسی قانونده بیر جامعهده یشه یاتگن برچه کیشی لرینینگ ابرکین لیکلری و مکلفیتلری بېلگیلنگن و اؤرتلریده گی مناسبتلردن کېلیب چیقېب، حق - حقوقلری و وجیهلری تعین اېتیلگن. افغانستان اساسی قانونی بیرسلسله یازیلگن اصوللردن عبارت بۇلیب، دولت نینگ قنده ی لیگینی انیقله ییدی. بو قانونده دولت ارگانلری کوچ و قدرتی نی عملگه آشیریش یۇلرینی افاده له یدیگن عمومی و کلی قاعده لر کؤرسه تیلگن.

فعالیتلر:

۱- درس متنی نی اؤن دقیقه ده اؤز آلدینگیزده جیم اؤقینگ، اوندن سؤنگ قوییده گی سؤراقلرگه جواب بېرینگ:

- انسان قنده ی بیر موجود دیر؟
- انسان اجتماعی تورموش ده نیمه گه محتاج دیر؟
- انسان علاقهلری نیمه نرسه آرقه لی بېلگی لنده ی؟
- اگر انسان حیاتی ده نظم و قاعده بۇلمسه، نیمه یوز بېره دی؟
- اگر بیر مکتبه یا باشقه بیر اداره ده قانون بۇلمسه، نیمه یوز بېره دی؟
- اساسی قانون نیمه دن عبارت دیر؟
- افغانستان اساسی قانونیده نیمه لر بېلگیلنگن دیر؟

۲- تۆرت گروپگه بۇلینیب، اول افغانستان اساسی قانونیده کؤرسه تیلگن نرسلر حقیقه سؤزلنگ، اوندن کپین هرگروپدن بیر کیشی اؤرنیدن توریب، باشقه لرگه اؤز گروپی فکری نی بیلدیرسین و اؤرتاقلری تۇغریلیگی و ناتۇغریلیک لری باره سیده نظرلرینی بیلدیرسین لر.

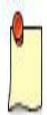
۳- قوییده گی لغتلرنی لغتنامه دن تاپیب، معنالرینی یازیب آلینگ، اولر جمله سیدن تۆرت، بېش ته سینی مناسب جمله لرده ایشله تینگ:

اجتماعی، تورموش، مناسب، قاعده، حد - حدود، جامعه، تیارگرلیک، ایزچیل، هدايت، دلالت، اداره، اؤز باشیمچه لیک، ابرکین لیک، وجیه، بورچ، اصول، پارلمان، مقننه، اجرائیه، قضائیه، اختیار، انتصاب، تقدیر.

۴- توزگن جمله لرینگیزنی هر گروپدن بیر کیشی باشقه لرگه اؤقیب بېرسین، تۇغری و ناتۇغریلیگی حقیقه اېشیتگن لر اؤز فکرلرینی بیلدیرسین لر.

اوی تاپشیریغی:

افغانستان اساسی قانونی حرمت قیلیب، اونگه قره ب عمل قیلیش حقیقه تۆرت - بېش سطرلیک بیر مطلب یازیب کېلینگ.

گرامر قاعدەلىرى:

قويىدەگى جملەلەرنىڭ تىگىگە خط چىزىلگەن سۆزلىرىگە توجە قىلىنىڭ:

تارىخ اۋقۇتوۋچىسى اۋقۇتوۋچىلاردىن ھەر كۈن خەبەرلىرىنى سۆرەپ ئالدى، بىر كۈن لايىق اۋقۇتوۋچىلاردىن بىرى تۇختەمىش استاددىن سۆرەدى: استاد، اساسى قانۇن دېگەننى، نىمەدىن عبارت دېر؟
ئو ايتتى: اساسى قانۇن بىر سىلسىلە يازىلگەن ئىسولدىن عبارت دېر؛ ئۇندە دولت تەشكىلاتى ئىقلىنەدى.

بو كېلىشىك "دىن" قۇشىمچەسى بىلەن ئافادەلەندى.

كىمال ئېت كىسب كىم ئاىم دېن

سېنگا فۇرۇز ئۇلماگاي غىمناك چىقماق

جەھان دېن ئاتمام ئۇتماق بىئىنە

ئېرۇر ھامام دېن ئاپاك چىقماق

ئوئى

يوقارىدەگى جملەلەردە چىقىش كېلىشىگى (دىن - دېن) (استاددىن، نىمەدىن، ئىسولدىن، ئۇقۇچىلاردىن، ئوئىدىن، جەھان دېن ھامامدىن) دېگەن سۆزلەردە ئىشلەتلىگەن.

چىقىش كېلىشىگى:

بو كېلىشىكىدىن ئالدىنقى سۆز، ئىش - ھەرىكەتنىڭ باشلىنىش، كېلىپ چىقىش، ئىجرا قىلىش ئورنى، مەنبەسى، ۋەقتى، سەببى ياكى ھەرىكەتنىڭ ئىجرا قىلىنىدىغان ۋاسىتە ئېكەنلىگىنى بىلدۈرىدۇ.
قويىدەگى جملەلەرنى ئۇقۇنىڭ ۋە ئۇلاردا چىقىش كېلىشىگىنى بىلگىلىڭ:
- ئاتەم ئۇتقەن كۈن مەزەشەرىفدىن كېلىدۇ.
- ئاكەم قەيسەر بارقەن ئېدى. ئو يېردىن ئىخسە ئوزۇم كېلتىردى.
- ئوناقۇن قەندھاردىن ئانار كېلتىرگەن ئېدىلەر.
- ئورتاغىم ئاماننى يۇلدە كۆردۈم. ئو، بازاردىن كېلىدۇ.
- كېچقۇرۇن كۆچمەزدىن بىر ئايەلە كۆچىپ كېتىدۇ.

فعالیتلر:

- ۱- چىقىش كېلىشىگىنى اۇچ تۇرت جملەگە ایشلەتىنگ.
- ۲- ھر مېزدن بىر كىشى تورىب، توزتگن جملەلرینی باشقەلرگە اۇقىب بېرسىن، باشقەلر تۇغرى و ناتۇغرىلىگى حقیدە فكرلرینی بىلدیرسىنلر.
- ۳- قوییدەگى جملەلردە چىقىش كېلىشىگىنى اۇز اۇرنىگە قۇيىنگ:
 - كۇپ . . . كۇپ اۇلر، آز . . . آز.
 - بىر باغ . . . بىر گل.
 - یمان . . . قاچ، ىخشیگە قولاق آچ.
 - دھقان آسمانگە قرەب یاغمىر . . . قووانسە، بىرگە قرەب مۇل حاصل . . . سويونەدى.
- ۴- قوییدەگى سۇزلرنى اۇز جايىگە قۇيىب، جملەلرنى تۇغرىلنگ:
 - انسانلر، توشونردیلر، قدیم، وقت، اهمیتی، دن، گە
 - نى، قرى، آلدین، لیكدن، غنیمت، بیگیت، توتینگ، لیک
 - اونوملى، كېرەك، فایدهلنیش، وقتدن.

اوی تاپشیریغى:

كمیدە آلتى سطرلیك بىر انشاء یازیب، چىقىش كېلىشىگىنى ایشلەتىنگ.

اۋن بىرىنچى درس

ھدفلىر:

- ۱- آنە تىلىنى سېۋىش و اونى اۋرگنىش.
- ۲- حالت روشىنى چوقورراق اۋرگنىش و اولرنى جملەلردە ايشلەتە آلىش.

سۇراقلار:

- ۱- بالەلر بىرىنچىدە قىسى تىلىنى اۋرگنەدىلر؟
- ۲- سىزنىڭ آنە تىلىڭىز قىسى تىل دىر؟

آنە تىلدە اۋقىش

آنە تىل دېگندە، انساننىڭ اېسىگە ھەمدن آلدن آنە مېرى و مېتى كېلەدى. بالەنىڭ تىلىگە بىرىنچى قتلە حرفلر و سۇزلرنى، آنە دېگن مېربان انسان قۇيەدى و اونگە سۇزلشنى اۋرگتەدى. شونىڭ اوچون بالە، ھەمدن آلدن اۋز آنە تىلىنى اۋرگنەدى و او تىلدە سۇزلشگە ايتىلەدى. بالەلرگە، آنەلر بىرىنچى يقىن كىشى بۇلگنى سېلى، بالەلر بىرىنچى بار "آنە" سۇزى، كېيىن چەلىك باشقە سۇزلرنى اۋرگنەدى. شونىڭ اوچون آنە تىلى و آنە سۇزى فرزندلر اوچون عمر بۇيىچە حرمت گە سزاوار چوچوك سۇز بۇلىپ قالەدى.

در حقيقت، تىل بىر خلقنىڭ بايلىگى، فرھنگى و تاريخى دىر. ھر بىر ملت و ھر بىر خلق، اۋز تىلى و فرھنگى بىلن تىرىك دىر. شونىڭ اوچون آنە تىلىنى اسرەش و اۋستىرىش كېرەك. تىلى و فرھنگىنى يۇقاتگن خلق، اۋزى ھم يۇقالەدى. تىل ارقەلى انسانلر، اۋز تويغو- حسلىرىنى، ھەمدە اىستك و تىلىكلىرىنى باشقەلرگە بىلدىرەدىلر. بىر ملتنىڭ اۋتمىشى و تاريخى تىل ارقەلى بېلگىلەندى. آنە تىلى شونەدى مېم اېكن، آنە تىلدە اۋقىش، آنە تىلدە سۇزلش و آنە تىلدە يازىش ھر بىر ملت فرزندلرىنىڭ مسلم حقى دىر. اۋلكە اساسى قانونىدە ھر بىر خلقنىڭ اۋز آنە تىلىدە تعليم آلىش آچىق يازىلگن. اينىقسە اۋزبېك تىلى ھم، اۋزبېك اولوسى يشەياتگن ولايتلر و اولوسواللىكلردە رسمى تىل دېب اعلان قىلىنگن.

عزيز اۋقوچىلر!

كېلىڭ، انە شونەدى آلتىن فرصتدن فايدهلەنىپ، اۋز آنە تىلىمىزدە اۋقىب، اۋز آنە تىلىمىزدە سۇزلب، اۋز آنە تىلىمىزدە يازىشگە حركت قىلەلىك و دولتنىڭ بو يەرەگن يخشى امكانىتلىرىدن فايدهلەنەلىك.

اساسى توشونچە:

بالەلر بىرىنچىدىن، اۋز آنە تىل لىرىنى اۋرگنەدىلر. آنە بىرىنچى بۇلىب اۋز بالەسىگە اۋز آنە تىلىنى اۋرگنەدى. بالە بىرىنچى قتله "آنە" سۇزىنى اۋرگنەدى. هر بير ملت اۋز آنە تىلى و فرهنكى بىلن تىرىك دىر. شونىنگ اوچون، هر بير خلق نىنگ تىلىدە كىتابلر چاپ بۇلىشى كېرەك و هر بير ملت نىنگ بالەلرى اۋز آنە تىل لىرىدە تىلىم آلشلىرى ضرور دىر. اۋلكەمىز نىنگ، ىنگى اساسى قانونىدە، هر بير خلق فرزندلىرى اۋز آنە تىل لىرىدە اۋقى آلەدى، دېب قىد اېتىلگن.

فعاليتلر:

الف: درس متنىنى اۋقىگندىن كېىن، قويدەگى سۇراقلرگە جواب بېرىنگ:

۱- بالەلر بىرىنچىدە قىسى تىلىنى اۋرگنەدىلر؟

۲- بالە بىرىنچىدە قىسى سۇزىنى اۋرگنەدى؟

۳- هر بير خلق و ملت نىمە بىلن تىرىك؟

۴- تىل و فرهنكى نى يۇقاتگن خلق نىمە بۇلەدى؟

۵- دولت اساسى قانونىدە اۋزبېك تىلى حقىدە نىمە دېىلگن؟

۶- بالەلر قىسى تىلدە ىخشى اۋرگنە آلەدىلر؟

ب: قويدەگى لغتلر معناسىنى يازىب، جملەلردە ىشلەتىنگ:

مقدس، اىنتىلماق، بايلىك، اۋستىرىش، يۇقاتماق، تويغو، اۋتمىش، بېلگىلنماق

ج: هر قطاردن بير كىشى تورىب، توزگن جملەلرىدن اىكېتەسىنى اۋقىسىن و باشقەلر بوحدە فكر بىلدىرسىن.

اۋى تاپشىرىغى:

هر كىم عايله اعضاسى ياردمىدە كمىدە اوچتە مقال و بىرتە جومباق يازىب كېلسىن. آنە تىل حقىدە مقال يازىب كېلگنلر، اۋقتووچى تمانىدن تشويق اېتىلەدى.

گرامر قاعدهلری:

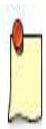
- ۱- باتور اۋز آنە تیلینى اۋرگنیشده چقان حرکت قیلەدى.
 - ۲- باتور اۋقیتووچی سیدن اۋرگنگن درسینی بیرمە- بیر آنە سیگە آیتیب بېردى.
 - ۳- اۋقیتووچی تاشفولاددن درسنى سۋرەگندە، او جیم توردی و جواب بېرە آلمەدى.
 - ۴- باتور چین دن هم اۋز آنە تیلینى یخشی اۋرگنگن اېکن.
 - ۵- مېن بازار دە تۋرەنى تۋستدن کۋریب قالدىم.
- یوقاریده گى مثال لردە تگىگە خط چیزیلگن سۋزلر، حالت روشى دېلەدى.
- حالت روشى:** ایش حرکت یا فعل نینگ قندەى حالتدە یا کە قەى طرزده بجریلگن لیگینی بیلدیرەدى و (قندەى، قى حالده، قى طرزده؟) کبی سۋراقلرگە جواب بۋلەدى. مثال: عرابەلر سېکین بارر اېدى. حالت روشى گە: آستە- سېکین، جیم، چقان، درحال، بېردن، بېرآن، بیرمە- بېر، پیاده، تۋستدن، قۋلمە- قۋل، چین دن، آچیق- آیدین، کۋپینچە، ینگىچە و یانمە- یان کبی سۋزلر کیرەدى.

فعالیتلر:

- ۱- اۋز تیلینگیزده نېچە درسلیک کتابنى حاضرگچە اۋقیدینگیز؟
- ۲- کمیدە اوچ جملە یازیب، اوندە حالت روشىنى کۋرسەتینگ.
- ۳- قوییدە گى جملەلر نینگ بۋش جای لرىنى تۋلديرینگ:
 - آنە تیل دېگندە کېلەدى.
 - بالە بېرىنچیدە اۋرگندەدى.
 - بېر خلق نینگ بايلىگى دیر.
 - هر اۋز فرهنگى بیلن
- ۴- قوییدە گى جملەلرنى اۋز کتابچەلرینگیزگە چیرایلى خط بیلن یازینگ:
 - مېن اۋز آنە تیلیمدە درس اۋقییمن.
 - مېن آنە تیلیمنى سېوهمن.
 - هر بېر خلق اۋز آنە تیلی و فرهنگى بیلن تېرىک دیر.
- ۵- آنە تیلنى سېویب، قدرلش حقیدە کمیدە بېش سطرلیک انشاء یازینگ.

اوی تاپشیریغى:

ایستەگن موضوعینگیز حقیدە کمیدە بېش سطرلیک بیرمتن یازیب، اوندە کمیدە بېشتە حالت روشینی ایشلەتیب، کۋرسەتینگ.

اۋن ايگىنچى درس

ھدفلىرى:

- ۱- قصە اۋقىش و اوندىن اۋرگىنىش گە قىزىقىش.
- ۲- اېركىن بحثلىشىش و فكر بىلدىرىشنى اۋرگىنىش.
- ۳- روش تورلىرىنى بىلىپ، سۈزلىش و يازىش دە، ايشلەتەلىش.

آق جۈجە

سنجرگە آتەسى كابلدىن بىر مەصور كىتاب كېلىتىردى. بو مەصور رەنگىلى كىتابدە تورلى قوشلار صورتى چىزىلگەن و ھەر بىر قوش ھەقىدە مەلومات بېرىلگەن اېدى.

سنجر بو كىتابنى نېچە قىتلە ورقىلىپ اۋقىدى و بىرچە قوشلار ارەسىدە بىر آق جۈجە كۈنگىلى گە جۈدە ياقىپ قالدى.

سنجر كۆپ وقتدىن بېرى پۇللىرىنى بىر قىتى چەگە يىغردى. قىتى چەنى آنەسىگە آلىپ بارىپ: آنەجان، شو پۇللىرىگە بىر آق جۈجە بېرەدىمى؟ دېيىپ سۈرەدى.

آنەسى: جۈجەنى نېمە قىلەسن؟ تاۋغىمىز كۆرك بۇلگەن. بارىپ نېچىتە يۈمۈرتقە (غەلە) ساتىپ آلىپ كېل. باستىرسەيلىك، كۆپ جۈجەلەر چىقەدى. ھەر قىسىنىنى خوشلەسەنگە، اۋشەسى سېنىدىن، دېدى.

سنجر در ھال دكاندىن اۋن بىر تە تاۋوۋغ يۈمۈرتقەسىنى ساتىپ آلىپ كېلدى. آنەسى سەمانخانەنىڭ بىر بۇرچىگىدە سەماننى يايىپ، تېكىسەلەدى و يۈمۈرتقەلەرنى ياۋوۋ-ياۋوۋ قۇيىپ، كۆرك بۇلگەن تاۋوۋغنى باستىردى. سۇنگە سىنجرگە قەرەب:

- مەنە، اېندى سېن بىلەسن و تاۋوۋق قەرەش. ھەر كۈن ايكى-اۋچ قىتلە سوۋىنى تازەلەپ، آلدېگە دان تىشەپ، خېر آلىپ تور. يىگىرمە-يىگىرمە بىر كۈندىن كېيىن جۈجەلەر چىقە باشلەيدى، دېدى. سىنجر، يىگىرمە كۈن گچە آنەسى آيتكەن دېك قىلدى. يىگىرمە بىرىنچى كۈننى پرىشانلىك و سېرسىزلىك بىلەن اۋتكىزىپ، رەخت زىنگىنى ايشىتىشى بىلەن-آق مەكتىدىن اۋىي گە چاپىپ كېتىدى.

سەمانخانە اېشىگىنى آچىپ كىرگەچ زەمانى، يۈرەگى سېۋىنچەن تۈلىپ، كۈكسىدە قىتىق-قىتىق اۋرە باشلەدى و كۈزلىرى جىرقىلىپ، آچىلىپ كېتىدى. قولايىگە تاۋوۋغىنىڭ قە-قەلگەنى و نېچىتە

جۇجەنىڭ چى-چىلگىنى اېشىتىلدى. سىنجر يىقىنراق بارگىچ، جۇجەلەر قۇرقىپ، بلندراق چى-چىلب، تاووققە بوسىنىپ، قىتاتى اُستىدە ياشىنىدىلەر. تاووغ سىنجرنى تايىپ، قىغ-قىلب، جۇجەلەرنى تىنچىتىدى. جۇجەلەر سېكىن-سېكىن، يىرتە-يىرتە اُنە تاووغ قىتاتى اُستىدىن چىقىدىلەر.

سىنجر سەندى: يىر، اىگى، اوچ، تۇرت، بېش، اَلتى. اونىڭ كۆزلىرى اَلدىدە اَلتتە جۇجە چى-چىلب يورردى. سىنجر تىكىلىپ قرەدى و اولر ارەسىدە اۋزى سېوگن اق جۇجەنى قىدىردى. جۇجەلەر رىنگە-رىنگە اېدىلەر: سىرىغ، قرە مەتول، اَلە چوپار. سىنجر مایوس بۇلىپ، يىغىسى كېلدى. اونىڭ يورەگى تىلەگن، كىتابدەگى دېك اق جۇجە بولر ارەسىدە كۆرىنىس اېدى. شونچە مىحت و انتظار ضايع كېتىگن مېدى؟

شو پىتدە، يىنە بىر جۇجە تاووغنىڭ ارَقە تامانىدىن چىقىدى و سىنجرنىڭ يورەگى تۇلقونلىپ، كۆزى جىرقىپ، كۈنگىلى اچىلىپ كېتىدى. كۆزىگە نىمە كۆرىنىدى؟ بىر اق جۇجە! خۇدۇ كىتابدەگى دېك اُپاق جۇجە! پرلىرى اُپاق قارگە اۋخىش يىلتىردى. اىگىتە كۆزى اىگىتە قرە الماس دېك جىلا بېرىدى. توشوغى قىپ-قىزىل مىرزانگە اۋخىردى و باشىدىن اياغى گچە حتى بىر نىقتەچە قرە خالى ھەم يۇق اېدى!

سىنجر، اق جۇجەنى قۇلىگە اَلىپ، تاووغنىڭ قىغ-قىلگىنىگە قرەمەي، سىمانخانەدىن چىقىپ، اَنەسىنى يانىگە چاپىپ باردى و ذوقلىپ:

- اَنەجان، مونگە قرەنگ! مېنى اق جۇجەمنى كۆرىنگ! خۇدۇ كىتابىمدەگى دېك اُپاق! دېدى.

- عجب يىخشىگىنە اق جۇجە اېكن! نېچىتە جۇجە چىقىدى؟

سىنجر مایوسلىك بىلن جواب بېردى:

- يېتىتە، اما فقط شونىسى شۇنداغ اق اېكن.

- ھەمەسى ھەم جۇجە كو! اق و قرەسى نىمە؟ بولرىنىڭ رىنگى استە- سېكىن اۋزگرەدى. بىر

نېچىتەسى كېيىنراق اق بۇلىشى ھەم مىمكن. كېلەسى يىلدە اق تاووقنىڭ اۋز يومورتقەسىنى يىغىپ باستىرەمىز. اۋشندە ھەمەسى اق جۇجە بۇلىپ چىقىدى.

- مېنگە شو يىرتە اق جۇجە ھەم بس. جۇجەلەر نىمە يېدى؟

- ھىرقىنداق داننى يېدى. دان تاپمەسنگ، مونچە كېپىكنى ياگىگە بولب بېرسنگ، ھەم بۇلدەدى.

سىنجر: «خى، اَنەجان» دېپ، سىمانخانەگە قرەپ كېتىدى و شو وقتدە اَنەسى ارَقەسىدىن قىچقىردى:

- سىنجران، كىرگن- چىققەنىڭدە اېشىكنى يىخشى بېركىت. يىنە اۋشە كَتە قرە ياوايى

موشوك (پىشك) كىرىپ، جۇجەلەرنى يېپ قۇيمەسىن.

سىنجر، سىمانخانەگە كىرر اېكن، بلند تاووش بىلن:

- «بىغم بۇلىنگ، اَنەجان! شۇنداغ قىلەمن» دېدى و سىمانخانەگە كىرىپ، تاووق بىلن جۇجەلەرگە

سوو و دان بېرىپ، اولرىنىڭ دان يىگىنى و سوو اىچكىنىگە قرەپ، اۋلتىردى. انچە وقت اۋتگىدىن كېيىن

اَنەسىنىڭ «سىنجر، سىنجران» دېپ، چقىرگىنىنى اېشىتىپ، يورەگى بۇلر- بۇلمىس اق جۇجەدىن

ايرىلىپ، «لىك (لَبَّه)، آنەجان» دەدى و سمانخانە اېشىگىنى قتيق اورىپ، چىقىپ كېتدى. اېشىك بۇساغەسىگە تېگىپ، قىتدى و يريم قىرە اچىلىپ قالدى.

سنجر آفتابە، سىلابچىن (چىلابچىن) كېلتىرىپ، آتەسى نىنگ قۇلىنى يوودىرىپ، دسترخواننى تۇشەدى و آشنى آلىپ كېلگنى آشخانە تمانگە باردى. ھنوز آشخانەگە يىتمەى توريپ، سمانخانە اېشىگىگە كۆزى توشىپ، يورەگى شوو اېتىپ كېتدى. سمانخانە تمانگە يوگوردى و اېشىكنى شاشىلىپ آچدى. شو پىتدە بير قرە نرسە آتلىپ، چىقىپ كېتدى. سنجر تىكىلىپ قرەدى و قرانغولىكدە موشوك نىنگ يانىپ تورگن كۆزلىرىنى تانىپ قالدى.

سنجر، چراغنى آنەسى نىنگ قۇلىدن آلىپ، سمانخانەگە كىردى و يورەگىگە:

- خدا جان، كاشكى بو قرە موشوك مېنىنگ آق جۇجەمنى يېگن بۇلمسە! دېگن گپ قىتدى.

چراغنى ياووغراق قىلىپ، جۇجەلرنى سەندى: بير، ايگى، اوچ، تۇرت، بېش، آلتى. يەنە ھەم بيرتە-بيرتە سەندى: بير، ايگى، اوچ، تۇرت، بېش، آلتى. ھەر قنچە سەندى، جۇجەلر سانى آلتى تەدن آشمەدى. سنجر تاووغنى سورىپ آرقە-آلدىنى قرەدى، سمانخانە نىنگ ھەر تامانىنى كۆزدن كېچىردى، تشقرىگە چىقىپ، ھەر بير پەنە جايىنى اختردى. يەنە سمانخانەگە كىرىپ، بو يېرنى، او يېرنى قىدىردى، اما برچەسى بېھودە اېدى! «قىسى جۇجەنى يېگن اېكن؟» دېب، جۇجەلرنى بيرمە-بير كوز اۋنگىدن اۋتكزدى. آق جۇجەدن باشقە ھەمەسى بار اېدى. سنجر نىنگ يورەگى سىنىپ، كۈنگلى بوزىلدى. سمانخانە اېشىگىنى ياپىپ، زنجىرىنى سالىپ، اوىگە كىردى. آتە-آنەسى قنچە كە آشگە چقىردىلر، بارمەى، جايىگە كىرىپ، كۆرپەنى باشىگە تارتدى.

سنجر اۋزىنى گناھكار بىلىپ، ملامت قىلە باشلەدى:

- اېشىكنى قنداق ياپمەى، آچىپ قۇيىپمەن؟ اگر اېشىكنى يىخسىلپ ياپىپ، زنجىرىنى سالگن بۇلسم اېدى، قرە موشوك مېنىنگ آق جۇجەگىنمەنى يېمسدى! بېچارە آق جۇجەگىنم، آخر قرە موشوك نىنگ يېمىشى بۇلدى!

سنجر كۆرپە اىچىدە تۇلغەنىپ، اوخلالمەدى. آھ چېكىپ، باشىنى كۆرپەدن چىقردى. شو پىتدە كۆزى دېوارگە توشىپ، يىلت اېتىپ كېتدى. ديوار يوزىدە اونىنگ غۇلگى آسىلگن اېدى. سنجر يوگورىپ توردى، غۇلكنى مىخدن آلىپ، نېچى تەكتە-كېچىك قىررەلى تاشنى ھەم تاقچەدن تېرىپ آلدى و ياستىغى آستىگە قۇيىپ ياتدى.

او، غۇلك بىلن نشاننى اورماققە كۆپ چېچن اېدى و بىللە شوولردە برچە اۋرتاق لىرىدن اوستون چىقردى، اما ھېچ قچان بىرارتە چىمچىقنى آتاش يا بىرار جاندارگە آزار يېتكىزىش اوچون بو قورالنى ايشلتمەگندى، اما حاضر كە ياواىى قرە موشوك اونىنگ سېوگن آق جۇجەسىنى يېگن سنجر، اېرتە تانگ اويقودن اويغاندى. غۇلك بىلن قىررەلى تاشلرنى ياستىغى آستىدن آلىپ، اولرگە تىكىلىپ قرەدى و اۋى-خىاللر ايلنەسىگە چوكىپ، ايگى لىنىپ قالدى....

اساسى توشونچە:

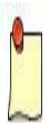
سنجر مصور (رسملى) كىتابىدە قوشلار ارەسىدىن بىر آق جۇجەنى ياقىتىرىپ قالدى. او، آنەسى نىنگ مصلحتىگە كۆرە، كورك تاووغىنى باستىردى و بىر آق و نېچى تە رنگمە - رنگ جۇجەگە اېگە بۇلدى؛ لېكىن پرواسىزلىكى طفىلى موشوك آق جۇجەسىنى يېدى. سنجر جودە آغىر قىغو و پشيمانلىككە دچار بۇلدى.

فعاليتلار:

- ۱- اۇقتوتۇجىنىڭ قىسەنى اۇقىياتىڭىدە اونى انىق اېشىتىڭىز و قويدەگى سۇراقلارگە قىسقە جواب بېرىڭىز:
 - قىسە نىمە حقىدە اېدى؟
 - سنجر آق جۇجە آلەمن دېگىدە، آنەسى اونىگە نىمە دېدى؟
 - سنجر تاووق نىنگ تىگىگە نېچىتە يومورتقە قۇيدى؟
 - يومورتقەلرنىڭ نېچىتەسىدىن جۇجە چىقدى؟
 - جۇجەلر نېچە كۈندە يومورتقەدن چىقدى؟
 - آق جۇجەنى موشوك قىندە قىلىپ يېدى؟
- ۲- موشوك سنجر نىنگ سېويملى آق جۇجەسىنى يېگىن، او اچىق اوستىگە غۇلگىنى تيارلار قۇيگىن. اېندى، او نىمە قىلىشى كېرەك؟ اۇقۇچىلار تۇرت، دىستەگە بۇلىنىپ، شو حقىدە بحثلىشىڭىلار.
- ۳- ھر دىستەدن بىر نىمىدە تورىپ، دىستەسى نىنگ فكىرىنى ايتسىڭىز.
- ۴- قىسە نىنگ اېنگ چىرايلى و اېنگ ىرەمس حادثەسىنى بېلگىلەپ، كىتابچەلرنىڭىزگە يازىڭىز. كېيىن ھر قىتاردىن بىر كىشى اۈز يازوۋىنى اۇقىسىڭىز.
- ۵- قويدەگى سۇزلار نىنگ معناسىنى تاپىپ يازىڭىز:
مصور، سېۋىنچ، تومشوغ، بېركىتماق، موشوك، چىچىن، قورال، چىزىلگىن، سۇنغەر، تۇلقونلىپ، شاشىلىپ، اۋى، ايكىلنماق، ايلنە، چۇكماق
- ۶- ھر قىتاردىن بىر كىشى تورىپ، سۇزلارنىڭ معناسىنى تىختەگە يازسىڭىز.
- ۷- ھرىر اۇقۇچى كىمىدە ايكى سۇزنى مناسب جەملەگە ايشلەتىپ، كىتابچەسىگە يازىپ كېلىسىڭىز.

اۋى تاپشىرىغى:

بو حكاىە نى قىسقىرتىرىپ و باشقە بىرار حكاىە نى عاىلەنگىز اعضاسىدىن اېشىتىپ، يازىپ كېلىڭىز!

گرامر مشقى:

قويىدەگى جملەلەرنى اۋقىنگ و تگىگە خط چىزىلگن سۆزلەرگە دقت قىلىنگ:

- سىنجر كىتابنى نېچە قىتلە ورقلە اۋقىدى.

- مەكتەپتىن اۋىيگە چاپىپ كەتتى.

- او يۈمۈرتقەلەرنى ياۋۇق - ياۋۇق قۇيىدى.

- او سىمانخانىە اېشىگىنى قىتىق اورىپ ياپتى.

- او نىشان اورماققە كۆپ چىچەن اېدى.

- سىنجر تىكىلىپ قىردى.

يوقارىدەگى جملەلەردە ايشلەتىلگن (نېچە قىتلە، چاپىپ، ياۋۇق - ياۋۇق، قىتىق، كۆپ چىچەن و تىكىلىپ) سۆزلەرنىڭ بىرچەسى تورلى ايش يا حركەتلەرنىڭ قىندەيلىگىنى كۆرسەتەدى. بو سۆزلەر روش (قىد) دېيەلەدى.

روش (قىد):

ايش - حركەت يا فىلەننىڭ وضعىتى، قىندەيلىگى، مىقدارى و يۈسىنىنى يىلدەيدىگن سۆز روش دېيەلەدى؛ مىثاللار: غورىللىب، اېرتەراق، چقان، آلتىتە - آلتىتە، تېپەدن. بو روشلەرنى قويىدەگى جملەلەردە كۆرىنگ:

- طيارە غورىللىب اۋتتى.

- مېھمانلار اېرتەراق كېلدىلەر.

- بالەلەر چقان ايشلەدىلەر.

- پىيالەلەرنى قىلىگە آلتىتە - آلتىتە قۇي.

- او تېپەدن تورىپ، يىزنى چقىردى.

روش، قىندەي؟، چقان؟، قەيىردە؟ قەيىرگە؟، قىچە؟ كى سۇراقلەرگە جواب بېرەدى.

فىالىتلەر:

۱- قويىدەگى جملەلەردە روشنى بېلگىلىگ:

- آيدىن تاقىنى چىرايلى تىكەدى.

- يۇلبرس اويىدن شاشىلىپ چىقىدى.

- او، كۆپ ايشلەيدى و آزدەم آلدەدى.

- هوا قىزىگن پىتدە، دم آلدەك.

- ۲- ھرقطاردىن بىر اۋقوۋچى تۇرىپ، بېلگىلىگەن روشنى بىر- بىر جملەدە كۆرسىتىپ.
- ۳- يانمە- يان اۋلتىرگەنلەر، سېكىن، كۆپ، بىرتە- بىرتە و ساووق سۆزلەرنى جملەلەردە روشى صەقتىدە ایشلتىپلەر.
- ۴- تۇرت كىشى نوبەت بىلەن تەختەگە بارىپ، تۈزگەن جملەسىنى يازىپ و باشقەلەر فەكر بىلدۈرسىن.
- ۵- قۇيىدەگى جملەلەرنى مەنسەپ روشلەر بىلەن تۈلدۈرۈپ:
- مېن بۈگۈن . . . اويغاندىم.
 - سۇلمىس . . . گېردى.
 - يۇلدۈز مەجلىسدە . . . اۋلتىرگەن اېدى.
 - قەتاردەگىلەر صەفگە كىرۈپ!

اۋى تاپشۇرۇقى:

- ۱- اۋقۇگەن دىرسىنەگىز دە بۆلمەگەن بېشتە روش سۆزىنى يازىپ.
- ۲- تاپكەن بېشتە روشەن مەنسەپ جملە تۈزۈپ.

اۋن اوچىنچى درس

ھدفلىرى:

- ۱- مېمنەلىك پروفېسسور غلام محمد نىنگ حياتى و قىلگن فعالىتلىرى حقىدە مەلۇمات تاپىش.
- ۲- مباحثە گە قۇشلىش و اېركىن فېكر بىلدۈرۈشنى اۋرگىنىش.

سۇراقلار:

- ۱- مېمنەلىك پروفېسسور غلام محمد كىم اېدى؟
- ۲- مېمنەلىك پروفېسسور غلام محمد نىنگ اصلى ھنرى ايشلىرى نېمەدن عبارت اېدى؟

مېمنەلىك پروفېسسور غلام محمد

مېمنەلىك پروفېسسور غلام محمد اۈلكەمىزنىڭ اتاقلى و يېتۈك نقاشى، ھنر و سياست اربابلىرىدىن بىرى دىر. او ھجرى شمسى ۱۲۵۲نچى يىلى فارىاب ولايتى مركزى، مېمنە شھرىدە توغىلدى. اتەسى عبدالباقى مىنگباشى مېمنە خانى دلاورخان نىنگ يېقىن كىشىلىرىدىن اېدى. امير عبدالرحمن بىلن دلاورخان نىنگ مناسىتى بوزىلگەندىن سۇنگ اتەسى امير عبدالرحمن خان فرمانى بىلن مېمنەدىن كابل گە سورگون شكىلدە آلىپ كېلىندى. سۇنگرە بىر نېچە ۋەقت نظارت آستىگە آلىندى و كۆپ ۋەقت اۈتمەسى امير عبدالرحمن خان بويروقلرى بىلن اۋلدىرىلدى. شو ۋەقتدە غلام محمد ياشىگىنە بالە اېدى و يتىم بۇلىپ قالدى.

غلام محمد مېمنەگى ياشلىگىدىن - اق رساملىك و نقاشلىك ھنرى بىلن قىزىقىر اېدى. او، بو ھنرلردە تۇلىق استعدادى بار اېدى و اۈزىچە تورلى نقشلرنى چىزىپ يورر اېدى. اولردە بىر مدت

جانگري آتلى بىر انگليس طيب و نقاش آلدیده شاگرد بۇلىپ، نقاشلىك رمزلىرىنى اۋرگندى. كېين حبىبىيە و حربىيە مەكتەپلىرىدە رساملىك اۋقۇتۇپچىسى بۇلىپ درس بېردى و انەشو زمانلردە كتە شەرتگە اېرىشىدى.

مىمنەلىك غلام محمد امير امان الله خان دورىدە ەالى تحصيلات اوچون آلمانگە يىبارىلدى و او يېردە رساملىك و نقاشلىك ەنرلىرىنىڭ تورلى رشتەلىرىنى موفىقتىلى اۋقىپ اۋرگندى و تۇرت يوز تشقى محصل لر آرەسىدە، يېرىنچى اۋرىننى اېڭللەدى. آلمانلىك استادلىرى و پروفىسورلىرى اونىڭ رساملىك و نقاشلىكدە اۋتە لياقتى و مەھارتىنى كۆرىپ، رسماً پروفىسورلىك يوكسك ەلمى عنوانىنى اونگە بېردىلر. شو پىتدن باشلپ پروفىسور دېب اتلە باشلندى.

جرمنىدن قىتگىدىن كېين صنايع مەكتىپىنى قوردى، بو مەكتىبدن اۋلكەنىڭ كۆپگىنە تانىقلى رسام و نقاشلىرى اونىڭ شاگردلىگىنى كۆرىپ چىقىدىلر. مىمنەلىك پروفىسور غلام محمد جودە كۆپ چىرايلى و گۆزەل تابلولر چىزگن دىر. او كىشىنىڭ يەرەگن اثرلىرى اۋلكە و چەت اېل نىڭ مىلى نڭارستانى و موزىملىرىدە سقلنماقەدە.

مىمنەلىك پروفىسور غلام محمد مشروطيت جىنشىنىڭ فعال رەھبەرلىرى و اعضالىرىدىن اېدى. اۋلكە سىياسى حياتىدە، بىر ترقى سېور و ضىاءلى كىشى صفتىدە كتە نقش اۋىنەدى و انەشونىڭ اوچون امير حبىب الله زمانىدە قماققە آلىندى. او آرمانى يۇلىدە ددل كورەشىدى.

مىمنەلىك پروفىسور غلام محمد ەجرى ۱۳۱۴نچى يىل، قوس آى نىڭ اۋن تۇرتىنچى سىدە التىمىش اوچ ياشدە وفات اېتدى، كابلدە عاشقان و عارفان قىرستانىدە توپراققە تاپشپرىلدى.

پروفىسور اۋلكە تارىخىنىڭ بويوك سىياسى و فرەنگى شىخسىتى صفتىدە ەمىشە حرمت بىلن اولوسىمىز تمانىدن ارداقلنەدى.

اساسى توشونچە:

مىمنەلىك پروفىسور غلام محمد اۋلكەنىڭ اتاقلى و تانىقلى بويوك سىياست و ەنر سىمالرىدىن بۇلىپ، مشروطيت نەھتىنىڭ فعاللىرىدىن سەلەدى. امير عبدالرحمن زمانىدە يتىم بۇلەدى و امير حبىب الله و امير امان الله خان زمانىدە مشهور بۇلىپ، جرمنىدە ەالى تحصيل آلىپ، پروفىسورلىك عنوانىنى قۇلگە كېلتىرەدى، صنايع مەكتىپىنى يېرىنچى بار قورەدى و كۆپگىنە رساملر و نقاشلىرىنى تريبەلەيدى.

فعالتلار:

- ۱- درس متننى بېش دىققەدە جىم اۋقىب، قويدەگى سۇراقلارگە جواب بېرىڭ:
 - مېمنەلىك پروفېسور غلام محمد نىڭ آتەسىنى كىم شەھىد اېتدى؟
 - مېمنەلىك پروفېسور غلام محمد آتەسى شەھىد بۇلگندە نېچە ياشدە اېدى؟
 - مېمنەلىك پروفېسور غلام محمد اوللردە كىم نىڭ آلدىدە شاگرد بۇلدى؟
 - مېمنەلىك پروفېسور غلام محمد قىسى مەكتەپلەردە اۋقۇتوۋچى بۇلىپ اىشلەگەن دىر؟
 - مېمنەلىك پروفېسور غلام محمد قىسى پادىشاھ وقتىدە جرمىنىگە تەھسىل اوچون باردى؟
 - او جرمىندە نېچە مەھسەل اېچىدە كىم تەرىپىدىن پروفېسورلىك عنوانىنى آلدى؟
 - مېمنەلىك پروفېسور غلام محمد نېمە اوچون و قىسى پادىشاھ تەمانىدىن قەمەقە آلىندى؟
 - مېمنەلىك پروفېسور غلام محمد قىسى جىنىش نىڭ فعال اعضولرىدىن اېدى؟
 - مېمنەلىك پروفېسور غلام محمد جرمىندىن كېلگەندىن سۇنگ اۋلەكەمىزدە قىسى مەكتەپنى قوردى؟

- مېمنەلىك پروفېسور غلام محمد قەندە بىر سىما اېدى؟ اونىڭ يەتەگەن ائەللىرى قەيەرلەردە سەلمەقەدە؟

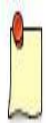
- مېمنەلىك پروفېسور غلام محمد قەچان، قەيەردە وفات اېتدى؟
- ۲- قويدەگى يىڭى سۇزلىرىنىڭ مەناسىنى تاپىپ، تۇرت- بېش تەسىنى مەنسەب جەملەلەردە اىشلەتىڭ:

آتاقلى، تەنىقلى، يەتەك، ارەب، مېنەباشى، سۈرگۈن، قىزىقىش، چىزىش، رەز، اېرىشماق، يۈكسەك، سەنەيە، مەشروپەت، ضىاءلى، قەماق، آرمان، دەل، پارلاق، سىما

- ۳- ھەر قەتاردە بىر كىشى تۈزگەن جەملەلەردىن اېكەتەسىنى باشقەلەرگە اۋقىب بېرسىن. اېشىتەگەنلەر تۇغرى و نەتۇغرىلىگى حەقىدە اۋز فەكەرلىرىنى يىلدەرسىنلەر.

اۋى تاپشۇرىغى:

- ۱- بىرەر رەسام يە نەقەشنى تەنەسەنگەز، يە چىرايلى نەقەشلىك تەبلۈسىنى كۆرگەن بۇلسەنگەز، شو حەقىدە كەمىدە تۇرت- بېش سەطر يەزىپ كېلتىرىڭ.

فعالیتلار:

۱- ایکی آلدین- كېن مېزلر آرقه سیده اۇلتیرگن اۇقوچیلر بیر گروه بۇلیب، قوییده گی موضوعلر نینگ بیرى حقیده سۇزلاشیپ، كېنگاشلری نینگ نتیجه سینی بیرته لری ایتیپ بېرسین: کتاب، موسیقی، نقاشلیک، مجسمه تۈزەتیش، تياتر، سینما، اۋیین (رقص)، خوشنویسلیک، بیلیم، مادى بايلىك، ساغلىك، مستقل لیك، اېركین لیك، بختیارلیك و یخشی دۇست.

۲- اگر قره مه قرشی نظرلر موجود بۇلسه، مباحثه قیلینگ.

۳- اۇقیتوۋچینگیز اۇقیدینگن متن نى اېشیتیب، املاء سینی چیرایلى خط بیلن یازینگ و اوندە برچه تینیش بېلگى لرینی قۇللنگ.

۴- قوییده گی تیتیلگن سۇزلرنى اۋز جایلریگه قۇییب، یازینگ:

- یخشی، اویقو، مېن، اوخلب، دن، اویغاندیم، تۇییب.
- نینگ، سۇنگ، یاغمیر، تورلى، دن، كۇریش، رنگ لری ممکن، نى
- سیم- سیم، باشلەدی، یاغمیر، یاغه، كۇرینگ.

اوی تاپشیریغی:

بیرینچی فعالیتده بېریلگن موضوعلر نینگ بیرىسى حقیده كمیده ۸ سطرلیك انشاء یازیب، اوندە حالت روشینی ایشلەتینگ.

اۋن تۇرتىنچى درس

ھەدفلر:

- ۱- تۇرمۇشدا چىدەم (تھمل) اھمىتىنى بىلىش و چىدەملى بۇلىش.
- ۲- پىت (زمان) روشىنى بىلىش و جملەلردە بېلگىلە، اىشلتە آلىش.

سۇراقلر:

- ۱- قىسى پىتدە چىدەملى بۇلىشىمىز كېرەك؟
- ۲- چىدەم سىزلىك بىلەن بىرلىككەن اىشنىڭ عاقىبىتى قندەى بۇلەدى؟

چىدەم و تھمل

قەدەم مەقسەدگە قۇيىنىڭ بۇل رەۋان آھستە- آھستە

يىراق يۇلغە يورارمىش كارۋان آھستە- آھستە

جەل اىلاب يىتالامىش بو يۇلغە گر يىتاي دېسنىڭ

آشۇقمەى سىلجى چۈن رىگ رەۋان آھستە- آھستە

بىر اىشغە قىل تھمل، بى تھمل بۇلما غىل زىنھار

تھمل دىن بۇلور يېر بوستان آھستە- آھستە

شەمال سۇزىدىن اندەك تېكسە نى دېك قىلماغىل غوغا

كولرسن غنچە دېك آچسنىڭ دھان آھستە- آھستە

گنە نى سەھل بىلمە ذرە چە بۇلسە، حذر قىلغىل

قىلور اندەك كسل آخىر زىيان آھستە- آھستە

ابران لردىن آلىب تەلىم تون وكون خەدمەتىن قىلغىل

كە طوطى بۇلغوسى شىرىن زىيان آھستە- آھستە

تېرىكلىككا اىشانمە اې ھويدا، قىل عبادەت كىم

بۇلورسېن بىر كۈنى توپراق ھەمان آھستە- آھستە

(ھويدا)

اساسى توشونچە:

ھەر بىر كىشى مقصدىگە اېرىشىش اوچون صبر و چىدەملى بۇلىشى كېرەك. انسان صبر و چىدەم بىلن مقصد منزلگە يېتەدى. دنيادە ھەر بىر ايش اوچون شاشىلمەي، چىدەم و تحمل بىلن آلغە بارىشىمىز كېرەك. چىدەمسىزلىك عاقبتى پشيمانلىك دىر.

فعاليتلار:

- ۱- شعرنى اوچ دىققەدە جىم اۇقىنىڭ.
- ۲- ھر قطاردىن بىرىنگىز بىر بيتنى دىكلەمە شىكلىدە اۇقىنىڭ.
- ۳- شعرىنىڭ قىسى بيتى سىزگە ياقىدى؟ اۋشە بيتنى كىتابچەنگىزگە يازىنىڭ.
- ۴- ھر قطاردىن بىر كىشى اۋزى ياقىتىرگەن بيتنى اۇقىپ، دىلىنى سۆزلىسەن.
- ۵- قويدەگى يىڭى سۆزلىرىنىڭ معناسىنى يازىپ، جملەلەردە ايشلەتىنىڭ:
- چىدەم، يىراق، جىل، آشىقماق، سىلجىماق، تحمل، سەل، حذر، اېرانلر
- ۶- ھر قطاردىن بىر كىشى توريپ، توزگەن بىر جملەسىنى اۇقىسىن و باشقەلر او حقەدە فكر بىلدۈرسەن.

اوى تاپشيريغى:

- ۱- ھەر كىم شعرىدىن بىر بيتنى تىلەپ، اونىڭ مضمونى حقىدە كىمىدە اوچ سطر يازىپ كېلىسەن.
- ۲- قويدەگى جملەلەرنى اۋرنىككە قرەپ، كېنگەيتىرىنىڭ:
- مېن كېتەمەن. - ياغدى.
- اوچىپ كېتدى. - حكاىە آيتەدى.
- جىران جايزە آلدى.

اۋرنىك، يازدىم:

الف- مېن خط يازدىم. ب- مېن بىر خط يازدىم. ج- مېن دوگانەم گە بىر خط يازدىم. د- مېن اېنگ يىقىن دوگانەم گە بىر خط يازدىم. ه- مېن اېنگ يىقىن دوگانەم مرال گە ساغىنچدن تۈلە بىر خط يازدىم. و- مېن، انچەدن بېرى كۆرمەگەن يىقىن دوگانەم مرال جان گە شوگون ساغىنچدن تۈلە بىر اوزون خط يازدىم.

گرامر قاعدەلىرى:

تگىگە خط چىزىلگن قويىدەگى سۆزلەرگە دقت قىلىنگ:

۱- مقصد تمانگە چرچەمسدن قدم قۇيسنگ، بىر كون مقصدىنگە كامياب بۇلەسن.

۲- مېن قچان لردن بېرى بىر ايشگە اورىنىپ ياتيمن.

۳- هر بىر كىشى مقصدگە اېرىشىش اوچون كېچە كوندوز اينتیلیشى كېرەك.

۴- هر بىر كىشى اۋز مقصدى اوچون تون وكون دېمسدن تالاشیشى كېرەك.

تگىگە خط چىزىلگن يوقارىدەگى سۆزلر «پیت روشى» دېلەدى.

پیت روشى (قید زمان):

پیت روشى، ایش- حرکت یا فعل نینگ بجریلیش پیتینى بیلدیریپ، (قچان، قچانگچە و قچاندن

بېرى) كى سۇراقلرگە جواب بېرەدى: اېرتە، ايندىن، اېرتەلب، ایلگری، سۇنگرە، همیشە، كېچە، بوگون،

توناكون، آله قچان، آلدین، كېچەسى، هر كونی، ییلدن ییل گچە، حاضر، كى سۆزلر بوندەى روشلر

توریگە كېرەدى.

فعالیتلر:

۱- "پیت روشى" بیلن كمیدە بېش تە جملە یازینگ!

۲- قويىدەگى جملەلردە پیت روشلرى تگىگە خط چىزینگ:

الف- مېن هر كون اېرتەلب درسلىرىمنى تكرارلەيمن.

ب- ارسلان كېچە- كوندوز دېمسدن درسلىرىنى اۇقىيدى.

ج- كۆكلم كېچەسى ياقىملى بۇلەدى.

قويىدەگى جملەلرنینگ بۇش جايلرىنى تۇلدیرینگ:

۱- قدم قويسنگ.....

۲- بى تحمل بۇلمە غیل زینهار.

۳- كولرسن غنچه دېك.....

۴- تيرىكلىككە ايشانمە.....

قويىدەگى آتەلر سۆزلرىنى توگللنگ:

۱- صبر قىلسنگ.....

۲- عاقل اۋزیدن كۆرر.....

۳- چومچوق دن قۇرقسنگ.....

اوى تاپشیریغى:

۱- كمیدە بېشته جملە یازیپ، اولردە پیت روشینی ایشلەتینگ.

۲- شعرنى تۇلیق یا بىر نېچە بیتینی یادلنگ.

اۇن بېشىنچى درس

ھدفلىرى:

- ۱- لطفەنىڭ ادبىي خصوصىيىتىنى بىلىش.
- ۲- لطفە ئېشىتىش ۋە لطفە ئېتىش گە قىزىقىش ۋە مەھارت تاپىش.
- ۳- اۋرىن روشىنى اۋرگىنىش ۋە جملەلەردە قوللەش.

سۇراقلار:

- الف) بىرەر پىت، بىرارتەنىڭ ايتىگن سۆزى يا فكاھى سىگە قىزىقىپ كولگن سىزىمى؟
ب) بىرەر لطفە بىلە سىزىمى؟ ايتىپ بېرىڭ.

لطفە

لطفە ادبىي اثرىنىڭ بىر تۈرى دىر. بو كىچىك ادبىي پرچە كۆپىنچە نەردە بۇلىپ، گاهى منظوم شەكلى ھەم اوچرەيدى. لطفە، مضمون جەھتەن خىلمە- خىل موضوعلارنى اۋز اچىگە آلەدى. لطفەدە معلوم بىر حادثە، حرەكت يا كە عادت كولگىلى طرزە قىسقىچە بيان اېتىلەدى. لطفەلەردە كولگى دن تشقىرى گاهىدە كەمچىلىكلەر ھەم كۆرسەتىلەدى. بوندە لطفەلەردە ناتۇغرى ايشلەر ۋە يەرەمس عادتلەر كولگىلى طرزە انتقاد قىلىنەدى. لطفە مجلسلەر، صحبتلەر ۋە يىغىنلەردە آدملارنى كۆلدېرماق اوچون ايتىلەدى. لطفە ايتىش آسان اېمىس ۋە كىشىدن مخصوص مەھارت ۋە استعداد تىلەيدى. لطفەنى دقت بىلەن اېشىتىش ۋە اونى توشونىپ- تۈيىپ- تۈيىپ كولىش ھەم كىشىلەردن ذوق ۋە سلىقە تىلەيدى.

آنە تىلنى ائونوتمىگ!

تۆرە قل خان! سىز ۋە خاتىنىڭىزنىڭ يېتى پىشتلرىڭىز اۋزىك بۇلە تورىپ، نىمە اوچون اويدە درى گېيرىپ، برچە بالەلرىڭىز درى زبەن بۇلىپ، اۋزىكچەنى بىلمەيدىلەر؟ سىزلەر اويدە بالەلەر بىلەن اۋزىكچە سۆزلەنگەنلرىڭىزدە، بوكون اولر اۋز آنە تىللارنى ائونوتمەگەن بۇلر اېدىلر!
تۆرە قل خان بو اچىق، بىراق چىن سۆزلەرنى اۋرتاغىدن اېشىتگىچ، يورگىدە مىلى حس- تويغولرى انگە آلىپ، خجالەتدن يوزىگە قان يۈگۈرىپ، پېشانەسىگە اېسە، تېر تامچىلرى تاپىلدى. او، يانىدە تورگەن اۋغىللارېدن بىرىگە قرەب، جدى آھنگە دەدى:
- بېھروزجان، پس از اى كوشش كۈنەن كە بە زبەن مادرى تان «اۋزىكى» گپ بزىن، فېھمىدى جانىم!!

"محمد حلىم يارقىن نىڭ" طنزلر تۈپلەيدىن

اساسى توشونچە:

لطيفە كېچىك ادبى پرچە بۇلىپ، كولماق و عبرت آلماق اوچون ايشلەتيلەدى. اوندە تورلى حادثەلر، ناتۇغرى حركتلر و يرەمس خوى و عادتلر عكس ايتيريلهدى. لطيفە آيتيش اوچون مخصوص مەھارت و استعداد كېرەك.

فعاليتلر:

- ۱- درسنى بېش دقيقەدە دقت بيلن جيم اۇقىنگ!
- ۲- لطيفە قندە بىر ادبى تور و اونىنگ مەھم خصوصيتى نيمە دىر؟
- ۳- اۇقووچيلردن ايكي كىشى آلدىنگە بارىپ، بىرى تۇرە قل و ايگىنچىسى اورتاغى بۇلىپ، لطيفەنى تمثىلى شكلدە آيتسينلر.
- ۴- هر قطاردن نوبت بيلن بىر كىشى توريپ، تمثىل ايتىلگن لطيفەدەگى انتقاد قىلىنگن كىچىلگ حقيدە قىسقهچە سۇزلسين.
- ۵- هر قطاردن بىر كىشى بىر قىسقه لطيفە آيتىپ بېرسين.
- ۶- قويدەگى سۇزلرنى سۇزلىك ياردميدە معنا قىلىنگ و ايگىتەسینی مناسب جملەلدە ايشلەتىنگ:
- نثرى، منظوم، يرەمس، انتقاد، يىغىن، تۇيىپ كوليش، چين، اېشيتىگچ، النگە
- ۷- هر قطاردن بىر- بىر كىشى نوبت بيلن توريپ، بېرىلگن سۇزلر توگەگونچە توزگن جملەسینی اۇقيسين.

اوى تاپشيريغى:

هر كىم كميدە بىر چىرايلى لطيفە كتاپچەسىگە يازىپ، اونى يادلب كېلسين.

گرامر قاعدەلىرى:

- قويىدەگى جملەلەرنى دقت بىلن اۋقىنگ و تگىگە خط چىزىلگن سۆزلەرگە توجە قىلىنگ:
- سىزىلر اوى دە بالە لىر بىلن اۋزىكچە سۆزلەگن لىرىنگىزدە، اولر آنە تىل لىرىنى اۋرگنردىلر.
- اويانى دە تورگن اۋغىل لىرىدىن بىرىگە قرەب، دېدى:
- سىز قەيىردن كېلىدىنگىز؟
- آتەم انچە وقتدىن بىرى كابل گە كېتىگن لىر.
- جملەلەردەگى اوى، يانى، يىر و كابل سۆزلىرى اۋرىن روشى دېلەدى.

اۋرىن روشى:

- بو روش ايش - حركت يا فعل نىنگ بجرىلىش اۋرىنىنى بىلدىرەدى. اۋرىن روشى قەيىردە؟، قەيىردن؟، قەيىرگە؟ كېى سۇراقلەرگە جواب بۇلەدى؛ مثاللىرى:
- مېن مکتب گە كېتەمن.
 - كفتىرلر او تمان اوچىب كېتىدىلر.
 - شۇخ بالە تام نىنگ اوستىدىن بىقىلدى.
 - موتر حاضر كۇپرىك نىنگ اۋستىدە تورگن.
 - بو مثاللىردە مکتب، تمان، تام و كۇپرىك سۆزلىرى اۋرىن روشى دىر.

فعاليتلار:

- ۱- بىر چوكى دەگى اۋقووچىلر مصلحت لىشىب، قويىدەگى متدىن اۋرىن روشىنى بېلگى لىنگ:
آيدىن اېرتەلب اويقودن اويغاندى و ياتاغىدىن چىقدى. او تشناب گە بارىب، يوز- قۇلى و تىشىنى يوودى. كېىن دسترخوان يانىگە اۋلتىرىب، چاى- ناننى يېب- اىچدى. او، ياتاغىدە كىيىم لىرىنى كىيدى، سۇنگ كۇزگو قرشى سىگە تورىب ساچىنى ترەدى. آيدىن آشخانەدە آنەسى بىلن خىرلىشىب، مکتب گە كېتىدى.
- ۲- ھرقطاردىن بىر كىشى تورىب، بېلگى لىگن سۆزلىرىنى اۋقىسىن، باشقەلر فكر بىلدىرسىن.
- ۳- بازار، حمام، مزار شريف، باش، سۆزلىرىنى علىحدە جملەلەردە اۋرىن روشى صفتىدە ايشلەتىنگ.
- ۴- تۇرت كىشى نوبت بىلن تخته گە بارىب، توزگن جملەسىدىن بىرتەسىنى يازسىن. باشقەلر توزىلگن جملەلر حقىدە فكر بىلدىرسىن لىر.
- ۵- قويىدەگى جملەلەردەگى بۇش يېرلەردە مناسب اۋرىن روشىنى يازىنگ:
- اۋرتاغىم بوگون . . . بستر بۇلىدى.
- بىز اېرتەگە . . . شھرى گە كېتماقچىمىز.
- او كەم حالى گچە . . . دن كېلگنى يۇق.
- مېھمان نى اوى نىنگ . . . گە اۋلتىرغىزىنگ!
- ۶- ھر قطاردىن بىر كىشى نوبت بىلن تورىب، توگلەگن جملەلەردىن بىرتەسىنى اۋقىسىن.

اوى تاپشېرىغى:

كمىدە بېش سطرلىك بىر انشاء يازىب، اوندە اۋرىن روشىنى مناسب طرزەدە ايشلەتىنگ.

اؤن آلتینچی درس

هدفلر:

- ۱- افغانستان قیزیل آی جمعیتی و اونینگ ایشلری باره سیده معلومات تاپیش.
- ۲- درجه- مقدار روشی (قید درجه و مقدار) باره سیده معلومات تاپیب، جمله لرده ایشلته آلیش.

سؤراقلر:

- ۱- افغانستان قیزیل آی جمعیتی نیمه ایشلرنی بجره دی؟
- ۲- سیز بیر خیرییه مؤسسه گه باشلیق بؤلسنگیز، اولوس گه نیمه خدمت لر قیله سیز؟

افغانستان قیزیل آی جمعیتی (هلال احمر افغانی)

بیر قرن (یوز ییل) آلدین ایتالیا ده بیر دهشتلی اوروش بؤلدی. اوروش پیتیده اروپا ده گی سویس مملکتی نینگ بیلیمدان و یازو وچیلردن، هانری دونانت دېگن بیر کیشی، اؤشه اوروشده یرهلنگن، مصیبت گه یؤلوقن و کسل کیشیلر حقیده بیر کتاب یازدی. کتاب نینگ بیر بؤلیمیده، کیشیلردن بیر گروپ کؤنگوللی (رضا کارلر) روشده، اوروش میدانیده یرهلنگن، ضرر کؤرگن و کسل لر نینگ قوتقریشینی ایسته گن ایدیلر.

بوندن کؤپ وقت اؤتمه ی، هانری دونانت نینگ بو چقیربیگه کبیک دېگن جماعه نینگ سانی کون سه یین اشدی، نتیجه ده خلق ارا قیزیل صلیب جماعه سی قوریلدی. قیزیل صلیب جماعه سی نینگ ایشلری اوروش میدانیده گی کؤنگوللی ایشلر بیلن چپکله نیب قالمه ی، تینچلیک پیتیده بؤلهدیگن خیرییه ایشلرنی هم قمره ب آلدی.

قیزیل صلیب جماعه سی آیریم مملکتلرده تورلی آتلر بیلن آته له دی. اسلامی مملکتلرده، قیزیل صلیب بېلگیسی هلال شکلیده چیزیله دی و اونگه هلال احمر (قیزل آی) دېب آت قؤیگن لر.

اؤلکه میزده اونی، قیزیل آی جمعیتی دېب آت قؤیگن لر و بو خیرییه مؤسسه ۱۳۳۳نجی ییلده افغانستانده قوریلدی. افغانستان قیزیل آی جمعیتی نینگ ایشی یلغوز سیل، زلزله، قحطچیلیک، قورغاقچیلیک، طوفان و یانغین (حریق) سینگری طبیعی حادثه لر و واقعه لر، اوروش میدانیده اوشلب

آلینگن اسیرلر، یارهلی و کسل بؤلگن انسانلرگه چېکله نیب قالمه‌ی، تینچلیکده هم، کؤپ گینه خیرلی ایشلرنی بحریب کېلماقده. بو مؤسسهنینگ خیرلی ایشلری چېگره‌سیز دیر و هر ییرده اېل- اولوسگه تبعیض سیز یاردم بېره‌دی.

بویوک عالم و متفکر شاعر امیر علیشېر نوایی ایتگن‌لری دېک:

«آدمی اېرسنگ، دېماگیل آدمی آنی که یوق خلق غمیدین غمی»

اساسی توشونچه:

هانری دونانت دېگن بیر کیشی نینگ ابتکاری بیلن خلق ارا قیزیل صلیب خیریه مؤسسہ‌سی قوریلدی. افغانستانده ۱۳۳۳نچی ییلده بو خیریه مؤسسہ قیزیل آی جمعیتی (افغانی سره میاشت هلال احمر افغانی) آتی بیلن ایش باشلهدی. قیزیل آی جمعیتی نینگ ایشلری یلغوز سیل، زلزله، قحط‌چیلیک، قورغاق‌چیلیک طوفان و یانغین سینگری طبیعی حادثه‌لر، واقعه‌لر و اوروش میدانیده اوشلب آلینگن اسیرلر، یارهلی و کسل بؤلگن انسانلرگه چېکله نیب قالمه‌ی، تینچلیک چاغیده هم کؤپ گینه خیرلی ایش‌لرنی بجره‌دی.

فعالیتلر:

- ۱- قیشلاغینگیزده بیر طبیعی حادثه یوز بېرگنده، نیمه خدمت قیله آله‌سیز؟
- ۲- قوییده‌گی سؤراقلرگه تېزلیکده جواب بېرینگ:
- * بیر قرن (یوز ییل) آلدین ای‌تالیاده نیمه واقعه یوز بېرگن اېدی؟
- * هانری دونانت اوروش حقیده نیمه یازگن اېدی؟
- * هانری دونانت چقیریگیگه مردم قنده‌ی جواب قیتردیلر؟
- * هانری دونانت چقیریگی نینگ نتیجه‌سیده نیمه قوریلدی؟
- * قیزیل آی جمعیتی نینگ ایشلری نیمه‌لردن عبارت دیر؟
- * اسلامی مملکت‌لرده قیزیل صلیب بېلگیسی قیسی شکله چیزیلیب، قیسی آت بیلن اته‌له‌دی؟
- * اؤلکه‌میزده شو خیریه مؤسسہ نیمه دېب آته‌له‌دی؟
- * افغانستان قیزیل آی جمعیتی قیسی ییل قوریلدی؟
- * قیزیل آی جمعیتی تینچلیک پیتیده نیمه ایشلرنی بجره‌دی؟
- * امیر علیشېر نوایی اولوس‌گه خدمت قیله‌دیگن کیشی‌لر باره‌سیده نیمه دېگن؟
- ۳- قوییده‌گی ینگى سؤزلر معناسینی سؤزلیکدن تاپیب، جمله‌لرده ایشله‌تینگ:
- دهشت‌لی، کؤنگوللی، چېکله‌نیش، قمره‌ب آلیش، قیزیل صلیب، هلال احمر، قیزیل آی جمعیتی، قورغاق‌چیلیک، چېگره‌سیز، یانغین

اوی تاپشیریگی:

قوییده‌گی بیت‌نی یادلنگ و مفهومی‌نی کتابچه‌لرینگیزگه یازیب کېلینگ:

آدمی اېرسانگ، دېماگیل آدمی آنی که یوق خلق غمیدین غمی

گرامر قاعده لری:

قويیده گی مقال لر نینگ تگیگه خط چیزیلگن سؤزلرگه دقت قیلینگ:

* تامچی - تامچی دریا بؤلور، آز - آز اؤرگنیب دانا بؤلور.

* یکه آتنی چنگی چقمس، چنگی چقمسه هم دانگی چقمس.

* کؤپده برکت.

* قیرقیگه چیده گن، قیرق بیریگه هم چیدر.

* یخشی آنگه بیر قمچی، یمان آنگه مینگ قمچی.

یوقاریده گی جمله لرده تامچی - تامچی، آز - آز، یکه، کؤپ، قیرق، قیرق بیر، مینگ، سؤزلری

درجه - مقدار روشی دیر.

درجه - مقدار روشی: ایش - حرکت یا فعل نینگ درجه و مقدارینی بیلدیریب، قنچه؟ و قیسی

درجه ده؟ کبی سؤراقلرگه جواب بؤله دی.

الف - پیغمبریمیز نینگ قويیده گی سؤزلرینی اؤقوویچیلردن بیر کیشی توریب اؤقیسین، باشقه

اؤقویچیلر دقت بیلن اېشیتیپ، سؤراقلرگه جواب بېرسین لر:

۱- اینی - آغلرینگیزگه ظالم بؤلسین یا مظلوم، یاردم بیرینگ! صحابه لر سؤره دیلر: مظلومگه

یاردم بېره میز، لېکن ظالمگه قنده ی یاردم بیریشیمیز ممکن؟

جواب بېردیلر: اونی، ظلم اېتیشدن تاخته تیب قالسنگیز، شو ایش اونگه یاردم لشگنینگیز بؤله دی.

۲- قۇشنى بیلن یخشی مناسبتده بۇلینگ!

۳- باشقه لرگه رحم و شفقت قیلمه گن کیشیگه هېچ کیم رحم و شفقت قیلمه یدی.

۴- قۇل و آغزیدن خلق نینگ مال و جانى امان قالگن آدم، چین مؤمن دیر، خطا و گناهلردن

اؤزینی اوزاق سقله گن کیشی حقیقى مهاجر دیر.

* بیرینچی حدیثده پیغمبریمیز نیمه دېگن لر؟

* پیغمبریمیز قۇشنى حقیده نیمه بویورگن لر؟

* باشقه لرگه رحم و شفقت قیلمه گن کیشی لر عاقبتی نیمه بؤله دی؟

* چین مؤمن کیم دیر؟

* حقیقى مهاجر کیم دیر؟

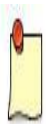
ب- افغانستانده قیزیل آی جمعیتی، بجره دیگن ایشلرنی یازینگ.

ج- نېچه جمله ده درجه و مقدار روشینى کؤرسه تیب، یازینگ.

اوی تاپشیریغی:

درجه و مقدار روشینی قۇلله یدیگن حالده، کمیده ۸ جمله یازیپ کېلینگ و روشلرنی چیزیق بیلن

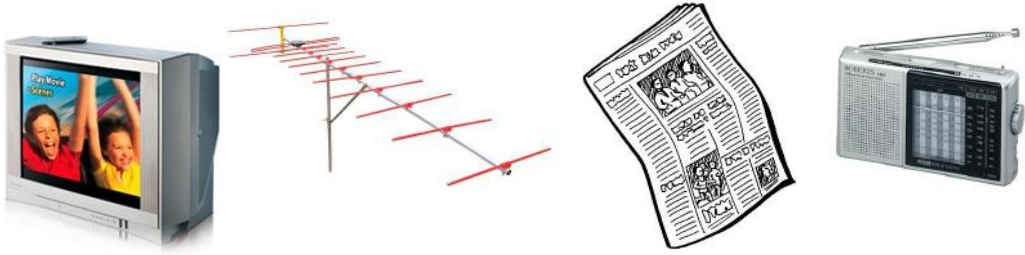
کؤرسه تینگ.

اۋن يېتىنچى درس

ھدفلىرى:

- ۱- عامەۋىي اخبار واسطەلىرى مەھۇمىنى توشۇش، تورلىرى و فعالىتلىرى بىلەن تانىشىش.
- ۲- كىشىلەر ئانگى يۈكسەلىشىدە عامەۋىي اخبار واسطەلىرى تائىرىنى بىلىش.
- ۳- روشلارنىڭ يىسەلىش يۈسۈنلرىنى بىلىش.

عامەۋىي اخبار واسطەلىرىنى بىلەسىزىمى؟

بابر و برچە عايىلە اعضاسى كىچىكى (اقشام) طعامنى يىپ، تىلويزيون خىبرلىرىنى اېشيتىپ اۋلتىرگەن اېدىلەر. شۇندە، خىبرلەر جريانىدە «عامەۋىي اخبار واسطەلىرى» دېگەن اتمە نېچە قتە تىلگە آلىندى. بابەر، خىبر مضمونىنى آز- ماز توشۇنگەن بۇلسە ھەم، بىراق شۇ اتمەنىڭ معناسىنى توشۇنمەدى.

بابەر، «سۇرەگەن عىب اېمىس، بىلمەگەن عىب» دېگەن مقالگە عمل قىلدى. او، بو اتمەنىڭ معناسىنى بىلماق اوچۇن آتەسىدىن:

- آتە جان، «عامەۋىي اخبار واسطەلىرى» دېگەن سۆزنى رادىو و تىلويزيونلاردىن كۆپ اېشيتەمەن. بونىڭ معناسى نېمە؟ دېپ سۇرەدى. شۇندە، آتەسى بابەرگە دېدى:

- اۋغلىم، بو عصر بىلىم، تخنىك و تورلى ساحەلەردەگى معلومات عصرى دىر. انسانلەر، بولرسىز اصلا يىشالمايدىلەر. اوندىن تشقىرى، انسانلەر دۇنيا بۇيىچە يۈز بېرەدىگەن تورلى سىياسى، فرهنگى و اقتصادى واقىلەر و اۋزگىرىشلەردىن ھەم خىبر بۇلىشلىرى كېرەك. اېندى، مەشۇنچە نەرسەلەرنى انسانلەرگە يېتكىزىشە قۇللەنىلەدىگەن برچە واسطەلەر «عامەۋىي اخبار واسطەلىرى» دېيىلەدى.

شۇندە بابەر شاشىلىپ: "بو واسطەلەر نېمەلەر دىر؟" دېپ سۇرەدى.

آتەسى اۋغلى نىڭ معلوماتگە چىنقاقلېگىدىن قىوانىپ، دېدى:

- «عامەۋىي اخبار واسطەلەر» گروھىگە رادىو، تىلويزيون، مەتبوعات (روزنامە، جريدە، مەجلە....) و انترنەت كېرەدى. آدمەر بو نەرسەلەر ارقەلى اېستەگەن معلومات و خىبرلەرنى قۇلگە كېرىتەلەيدىلەر. اوندىن

تشفري، اولر بو واسطهلردن فايدهلنپ، اؤز فكر، تحقيقات، علمي يوتوقلر و ايش تجربهلريني باشقهلرگه ييتكيزه آلهديلر. شونينگدېك، باشقهلرنيكىلردن هم فايدهلنه آلهديلر.

بابر جان، منه بيلهسن كه موتر، كېمه و اوچاق (طياره) لر اوزاق مسافهلرني يقين قيلگن. اولر، تېز و قيسقه مدتده آدملرني مقصدلرگه ييتكزهدي. «عامهوي اخبار واسطهلر» هم انسانلرني بير- بيرگه يقينلشتيرگن و هم شهرلر، اولكهلر وقطعهلر(براعظم لر)ني بير- بيرگه باغلهگن. بو بيلن، بوتون كېنگ جهانني در واقع كيچيك قليب قۇيگن. اېندي هر قندهي اوزاق يورتلرده يوز بېرگن حادثه، قيسقه مدتدن سۇنگ بوتون دنياگه ترقهلهدي و آدملر اوندن خبر بۇلهدي. بوندهي عجايب و حيرتلنرلي ايشلر «عامهوي اخبار واسطهلر» طفيلي بجريلهدي.

بابر، آتمهسي سۇزلب بېرگن معلوماتني يخشي اېشيتيب، ميهسيگه سينگديرپ آلدي و آتمهسيدين تشكر قيلدي.

اساسي توشونچه:

مطبوعات، راديو، تيلويزيون و انترنت «عامهوي اخبار واسطهلر» دير. بير كرهسيدهگي آدملر بو واسطهلر آرقهلي تورلي معلومات و خبرلردن فايدهلنهديلر. بو واسطهلر، آدملر، يورتلر و قطعهلرني بير- بيرگه باغلهيدي.

فعاليتلر:

- ۱- متن اۇقيله ياتگنده اونى دقت بيلن اېشيتيڭ!
- ۲- «عامهوي اخبار واسطهلر» اتمهسي قيسي نرسهلرگه نسبتاً ايشلهتيلهدي؟
- ۳- هر قطاردن بير كيشي نوبت بيلن توريب، عاموي اخبار واسطهلرني نينگ قهي بيريدن كۇپراق و قندهي فايدهلنگيني سۇزلسين.
- ۴- درس متنيده كېلتيريلگن مقالني اېسلنگ! هر قطاردن بير كيشي نوبت بيلن توريب، مضموني حقيده قيسقه سۇزلسين.
- ۵- قوييدهگي سۇزلرنيڭ معناسيني كتابچهلرينگيزگه يازيڭ:
كېچكي طعام، اتمه، قتله، آز- ماز، اؤزگريش، شاشيلىب، قۇللەنيلهديگن، چنقاقلېك، قووانيپ، يوتوق، كېمه، قطعه، حيرتلنرلي، سينگديرماق، اوچاق.

اوي تاپشيريغي:

برچه ينگي سۇزلرگه مناسب جملهلر توييڭ و كتابچهنگيزگه يازيب كېلينگ!

گرامر قاعدهلری:

- روش لر، یسه‌لیشی گه کۆره بیر نېچه تورگه بۆلینه‌دی:
- قوییده‌گی جمله‌لرنی انیق اۇقینگ و خط چیزیلگن سۆزلرگه دقت قیلینگ:
- بابر، تېز سۆره‌دی.
 - او، برچه معلوماتلرنی یخشی اېشیتدی.
 - مېن، بوگون کېچ کېله‌من.
 - سیز، حاضر کېلینگ!
- یوقاریده‌گی جمله‌لرده تېز، یخشی، کېچ و حاضر سۆزلر ساده روش دیر.

ساده روش:

- ساده روش لر بیرگینه اوزه کدن توزیله‌دی و اونگه هېچ قنده‌ی قۇشیمچه یا سۆز قۇشیلمه‌یدی.
- مثال اوچون: تېز، یخشی، کېچ و حاضر روش لر یسمه اېمس، بلکه یگه و مستقل سۆزلر دیر.

فعالیتلر:

- ۱- ایکیته ساده روش یازینگ، کپین اولردن جمله توزینگ!
- ۲- هر قطاردن بیرکیشی توریب، نوبت بیلن تخته‌گه باریب، توزگن جمله‌سینی یازسین.
- ۳- قوییده‌گی جمله‌لردن ساده روشلرنی بېلگی لب، کتابچه‌نگیزگه کؤچیرینگ:
- شمال سېکین اېسماقده.
- اورتاق جان، تېز کېتمه!
- آتەم نینگ مەرلری جۇده آشدی.
- توران، اېرتە کېلرمیش.
- ۴- قوییده‌گی متندن ساده روشلرنی بېلگی لنگ:
- "آتەم، اېرتە تورديلر. او کیشی، اول گللرنی سوغاردیلر، کپین انچه مطالعه قیلدیلر. مېن هم اۇرنیمدن چقان تورديم؛ یوز- قۇلیم‌نی یخشی یوویب، یازیلگن دسترخوان تمانگه باردیم. آنەم پېشیرگن چوچوک کلچە و چای‌نی یېب اېچدیم.
- ۵- هر قطاردن بیر کیشی نوبت بیلن تخته‌گه باریب، بېلگی لگن ساده روشلرنی یازسین؛ باشقه‌لر او حقه‌ده فکر بیلدیرسین.

اوی تاپشیریغی:

قیسقه بیر حکایه یا خاطره یازیب، اونده ساده روش ایشله‌تیلگن بېش ته جمله کېلتیرینگ!

اۋن سگيزىنچى درس

ھدفلىر:

- ۱- عفو و كېچىرىم نىنگ يىخسىلىگى و كېرەكلىگى حقيده معلومات تاپىش و رغبتلىنىش.
- ۲- قۇشمە روشلر حقيده معلومات تاپىش، اونى صحبت و يازووده قۇللەى آلىش.

سۇراقلر:

- ۱- عفو و كېچىرىم سۇزى نىمەنى انگلەتەدى؟
- ۲- بىر كىشى اىستەگن حالده سىزگە آزار يېتكىزسە، نىمە قىلەسىز؟

عفو يا كېچىرىم

بابر شاه مکتىبى نىنگ باشلىغى باتوربېگ، مکتب صحىده، اۇقوچىلرنى كۇزدن كېچىرىپ يورگن اېدى. بىر وقت كۇزى ايكىتە اۇقوچىگە توشدى. اولر بىر- بىرلىرى بىلن بىر موضوع اۋستىده تارتىشىپ جنجال لىشىپ تورگن و باشقه نېچە اۇقوچىلر نىراقده اولرگە قرەب تورگن اېدىلر. مکتب باشلىغى باتوربېگ، اوروشە ياتگن اۇقوچىلر نىنگ يانىگە بارىپ، او بېردە، قرەب تورگن اۇقوچىلرنى ھم اۋز يانىگە چقىرىپ ايتدى:

اوروش و جنجال ھېچ وقتده يىخسى ايش اېمس، اينىقسە مکتبده كتە عىب دىر. شو اوچون تىرىكچىلىكده كېچىرىملى بۇلىشىنغىز كېرەك. عفو و كېچىرىم نىنگ الله ﷻ يانىده ثوابى جودە كتە دىر. بويوك لىرىمىز "كېچىرىم لذتىنى ھېچقچان انتقام و اۋچدن تاپە آلەمىسىز" دېگن لر.

شونىڭدېك ھىزىر پىغمبىرىمىز ﷺ غىفو و كېچىرىم تۇغرىسىدە بوندەى دىب، تآكىد اېتگن لىر:
(كېچىرىش شىوہسىنى كسب ايتىنگ، خلىقنى ىخشىلىككە بوىورىنگ و نادان كىشىلردن اۇزاقلەشىنگ!)
باتورىبىگ اوروشىگن اۇقووىچىلر و باشقە يىغىلگن اۇقووىچىلرگە شوندەى نصىحتلر قىلىپ،
اوروشىگن اىكى اۇقووىچىنى ھم بىر- بىرى بىلن يىرەشتىردى. اولر، مكتب باشلىغى باتورىبىككە بوندن
كېىن اوروشمسلىكنى وعدە بېردىلر. باتورىبىگ اولرگە رھمت دېب، باشقە اۇقووىچىلرنى ھم
بىر- بىرلىگە مھر و شفقتلى بۇلىشىگە اوندەدى. اۇقووىچىلرھم مكتب باشلىغىنىڭ نصىحت و
اۇگىتلىرىدن مئتدارچىلىك بىلدىردىلر.

ھە، عزىز اۇقووىچىلر!

تېرىكلىكدە، غىفو و كېچىرىم قنچەلىك اھمىتلى بۇلگىنىنى ىخشى بىلىپ الدىنگىز، سىزھم ھىاتدە
بىر- بىرىنگىزگە مھرلى و كېچىرىملى بۇلىشىنگىز كېرەك.

اساسى توشونچە:

ھر بىر كىشى، كېچىرىملى بۇلىشى كېرەك. غىفو و كېچىرىم ھىاتدە اېنگ كېرەكلى و اھمىتلى
دىر. خداوند ﷻ و ھىزىر پىغمبىرىمىز ﷺ ھم انسانلرنى كېچىرىملى بۇلىشكە چقىرگن.

فعاىتلىر:

- ۱- درس مئىنىنى دقت بىلن اۇقىپ، نئىجەسىنى صنفداشلىرىنگىزگە ايتىنگ!
- ۲- قوويىدەگى ىنگى لغتلىر معناسىنى ايتىپ، جملەلردە اىشلەتىنگ:
- جىجال، غىفو، كېچىرىم، اۇچ، اۇگىت، مئتدارچىلىك، اوندەدى
- ۳- درس نىمە ھقەدە يازىلگن اېدى؟
- ۴- مكتب باشلىغى كىملىرنى يىرەشتىردى؟
- ۵- بوىوكلىرىمىز كېچىرىم ھقىدە نىمە دېگنلر؟

اوى تاپشىرىغى:

غىفو و كېچىرىم ھقىدە كمىدە بېش سطرلىك بىر مقالە يا نېچە بىت شعر؛ مقال يا اېرتك يازىپ
كېلىنگ!

گرامر قاعدەلىرى:

قويىدەگى جملەلەرنىڭ تىگىگە خط چىزىلگەن سۆزلەرگە دقت قىلىڭ:

- ۱- باتوربىگ كۆپىنچە اۋقوۋچىلارنى كۆزدن كېچىرىپ يورردى.
 - ۲- يېردىگە ايكىتە جنجال لەشەياتگەن اۋقوۋچى گە كۆزى توشدى.
 - ۳- نېچە اۋقوۋچىلار نرى راقدە اولرگە قرەب تورگەن ابدىلر.
- يوقارىدەگى تىگىگە خط چىزىلگەن سۆزلر «قۇشمە روش» (قيد مشتق) دىيەلەدى.
- اساساً بىر سۆز، بىر و يا كۇپراق قۇشمىچەدن يىسەلەدى: آزگىنە، شوندى، اېرتەلب، كېچكى، قچانلر قۇشمە روشلر قۇيىدەگىلر بىلن يىسەلەدى:

قويىدەگى جملەلەردەگى قۇشمە روشلرنى كۆرسەتىڭ:

- ۱- آلپ ارسلان بازار كونى كىچقورون گچە بازاردە ايشلب تورگەن اېكن.
 - ۲- جۇرەبىگ نىڭ حىران باقىب تورگىنىنى كۆردىم.
 - ۳- آتالا كون سەيىن درسلىرىگە لايىقراق بۇلەياتىدى.
 - ۴- بىز ھېچ قچان خلقىمىز و اۋلكەمىزنى اېسىمىزدن چىقرمەيمىز.
 - ۵- كۆلكم پىتىدە ھريانگە باقسىڭ، دشت و دلەلر قىب- قىزىل لالەدن تۇلە كۆرىنەدى.
 - ۶- مېن اۋرتاغىمدن سۇرەدىم: سېن الە قچان دۇستلرنى اونوتدىڭمى؟
- قويىدەگى جملەلەرنىڭ بۇش جايلرىنى تۇلدىرىڭ:
- ۱- مکتب باشلىغى باتوربىگ..... يورگەن ابدى.
 - ۲- اۋقوۋچىلرگە توشدى.
 - ۳- باتوربىگ اوروشەياتگەن قرەب تورگەن ايتدى.
 - ۴- حضرت پىغمبرىمىز ﷺ تاكىد اېتگەنلر.
 - ۵- متتدارلىك بىلدىردىلر.

اوى تاپشیریغى:

قۇشمە روشلر بىلن بېش سطرلىك انشاء يازىپ كېلىڭ!

اۋن تۇقىزىنچى درس

ھدفلىر:

- ۱- وقت اهمىتىنى توشونىش و اوندىن اونوملى فايدهلىنىش گە قىزىقىش.
- ۲- يىلىم و كمال اۋرگىنىش كېرەكلىگى گە ايشانىش و رغبتلىنىش.
- ۳- مركب روشنى اۋرگىنىش و اونى صحبت و يازووده ايشلته آلىش.

وقت، آلتىن دىر!

وقت، تورموش نىنگ مېھم بېلگىسى دىر. وقت تۇختاوسىز و تېز اۋتەدى. اونى قىتەرىش يا توختەتىپ قالىش مېھنەتلىك. اېرتە گە بوگون؛ بوگونە توناكونى قىتىپ قۇلگە كىرىتىش ناممكىن. قرىلىكە ياشلىك، ياشلىكە بالەلىك ھېچ قچان قىتىپ كېلمەيدى.

انسانلار قىدىمىدن وقت نىنگ بو خاصىتىنى توشونىپ، اونى «آقر سوو» و «آقر دريا» گە اۋخستىگنلر و شونىنگدېك، وقتنى «آلتىن» گە تېنگ بىلگنلر. «تېمىرنى قىزىغى دە باس!» يا «وقتىنگ كېتىدى، نقدىنگ كېتىدى» كېي اولوسىمىزنىنگ حكمتلى سۆزلىرى ھم وقت اهمىتى حقىدە ايتىلگن.

حضرت پىغمبىرىمىز ﷺ «يىگىتلىكنى قرىلىكنى آلدىن غنىمەت توتىنگ!» دېب تاكىدلىگنلر. كېكسەلر تورموشنى قندەي اۋتكزگن بۇلسەلر ھم، ياشلىكنى ھمە وقت قومسب يورەدىلر. شوباعث، انسانلار قىدىم وقتدىن اۋرىنلى و اونوملى فايدهلىنىش گە ايتىلگنلر. انسانلار عمر بۇيى «بېشىكەدن گۇرگچە

اۋرگنسه - دە؛ لېكىن اۋسميرلىك و يىگىتلىك چاغلىرى بىلىم و تجربه ارتىرىش اوچون كۈپراق مناسب دىر. چونكه بو دورده انسان اۋرگنىش گه چنقاق و يېترلى كوچ و امكان گه ابگه دىر. اېندى، وقت شونچهلىك تېز اۋتر اېكن، اوندن اونوملى فايدهلنىش كېرەك. اينىقسە اۋسميرلىك دورىنى سپورت ارقەلى بدن تربىەسى؛ اۋقىش ارقەلى بىلىم و هنر اۋرگنىش، همده مطالعه ارقەلى تورلى معلوماتنى اېگللش بىلن اۋتكەزىش كېرەك. «بوگونگى ايشنى اېرتە گە قالدېرمىگ» دېگن آتەلر سۈزلرى، هر ايشنى اۋز وقتىده بجرماقلىك كېرەكلىگىنى تاكىدلگن.

اساسى توشونچه:

وقت، تورموش نىنگ مېم بېلگىسى دىر. وقت تۇختاوسىز و تېز اۋتەدى. اۋتگن وقت و فرصتلر قىتىب كېلمەيدى. شو باعث، اوندن اۋرىنلى و اونوملى فايدهلنىش كېرەك. وقت آلتىن گە تېنگ دىر.

فعاليتلر:

- ۱- درس متنىنى بېش دىققەدە جىم اۋقىنگ!
- ۲- درس متنىدە نېچە مقال كېلتىرىلگن؟ بىرتەسىنى آيتىنگ!
- ۳- يانمە- يان بىر چوكىدە اۋلتىرگن اۋقوۋچىلر «وقتىنگ كېتدى، نقدىنگ كېتدى» دېگن مقال مضمونى حقىدە بحثلشسىنلر.
- ۴- آيتىلگن مقال حقىدە هر قطاردن بىر كىشى نوبت بىلن تورىب، اۋز فكرىنى آيتسىن.
- ۵- قويدەگى سۈزلرنى معنا قىلىنگ و ايكىتەسىدن جملە توزىنگ:
- تۇختاوسىز، اۋرىنلى، قومسەماق، اۋسميرلىك، چنقاق، بېلگى، كېكسە
- ۶- هر قطاردن بىر كىشى تورىب، توزگن جملەسىنى اۋقىسىن.
- ۷- متندەگى برچە روشلرنى كىتابچەنگىزگە كۈچىرىنگ.

اۋى تاپشىرىغى:

- ۱- بىرار ايشنى وقتىدە بجرمەى، پشيمان بۇلگنمىسىز؟ بو حقدە كمىدە آلتى سطرلىك انشاء يازىنگ!
- ۲- عايلە اعضالرىنگىز ياردمىدە «وقت» حقىدە بىر نېچە مقال، شعر يا كه جومباق يازىب كېلىنگ!

گرامر قاعدەلىرى:

قويىدەگى جملەلەرنى اۋقیتوۋچىنىڭ اۋقىياتىگىدە، تىگىگە خط چىزىلگەن سۆزلەرگە دقت قىلىنىڭ:

- او، ھېچقچان سۆكمەيدى.

- ھوا، بىراز ايسىدى.

- سىز، بىرلحظە كوتىنىڭ، مېن كېلەمن.

- اولوغ بېگ ھردايم كىفرانسىلردە ماقالە اۋقىيدى.

يوقارىدەگى (ھېچقچان، بىراز، بىرلحظە و ھردايم) سۆزلەرى روش دىر. بىراق، كۆرىپ

تورگىنىڭىزدېك اولر بىر سۆزدن اېمىس، بلكە ايككى مستقل و معنالى سۆزلەردن تۈزىلگەن دىر. بوندەى

روشلر "مركب روش" دېيىلەدى.

مركب روش:

مركب روش، اېركىن قۇللىشى ممكن بۇلگەن ايككى معنالى سۆز بىرىكىشىدن تۈزىلەدى.

بو روش، ايش - حركىتىنىڭ بىر تە بېلگىسىنى افادەلەيدى؛ مثال: بىر يۇلە، اۋتگەن كون، بىر نفس،

شو يېردە.

مثاللەرنى قويىدەگى جملەلەردە كۆرىنىڭ:

- قىزنى بىر يۇلە بېر!

- بابىر، اۋتگەن كون كانكورنى اۋتكزدى.

- توران، رباعىنى بىر نفسدە اۋقىدى.

- مېمانلر، اېرتەگە شو يېردە بۇلەدىلر.

فعاليتلار:

۱- مركب روشدن ايككى تە مثال يازىنىڭ، كېيىن اولردن جملە تۈزىنىڭ!

۲- ھىرقىلاردن بىر كىشى تورىپ، مثاللر و تۈزگەن جملەلەرنى اۋقىسىن.

۳- قويىدەگى مىتەن سادە، قۇشمە و مركب روشلەرنى بېلگىلەپ، يازىنىڭ:

نوايى، ھىر دايم شىمى ياروغلىگىدە اىثرلەرنى يازىپ اېكن. او، اىثرلەرنى كۆپىنچە اۋزبېك تىلىدە

يازگەن. اونىڭ اىثرلەرى بو زمانگچە يېتىپ كېلگەن. بىرچەلر اونىڭ اىثرلەرنى مىراق بىلەن

اۋقىيدىلر. شو يىل، نوايىنىڭ توغىلگەن كۈنى ھىر يىلدىن شىكۈەلىراق نىشانلىدى. مىحقىلدە

جۈدە چقۇر علمى ماقالەلر اۋقىلدى.

۴- ھەر قاتاردىن بىر كىشى تۇرىپ، بېلگى لىگن روش لىرنى آيرى- آيرى اۇقسىين.

۵- قۇيىدەگى جملەلرنى مركب روش بىلن توگلىنگ:

- ابركىن . . . اويقودن اويغاندى.

- مېن . . . اوى تاپشيريغىنى بجرەمن.

- بالەلرلىنگ برچەسى . . . كېتىدلىر.

اوى تاپشيريغى:

مركب روش بىلن كىمىدە بېش جملە يازىنگ!

يېڭىرمەنچى درس

ھدفلىرى:

- ۱- پېغمبىرىمىز حضرت محمد ﷺ گە حضرت بلال ﷺ محبتىنى بىلىش و اونى حياتىدە اۋرنىك قىلىپ، رسول الله ﷺ گە مەر قۇيىش.
- ۲- جەفت روش حقيده معلومات تاپىپ، اولرنى اۋز جايىگە ايشلته آلىش.

سۇراقلار:

- ۱- حضرت بلال ﷺ آتىنى اېشىتىگن مىسىز؟ او، قەيەرلىك اېدى؟
- ۲- حضرت بلال ﷺ حضرت محمد ﷺ گە كىم بولر اېدى؟

حضرت بلال ﷺ سىرتىدن

حضرت محمد ﷺ رحلت قىلگن لىرىدن سۇنگ حضرت بلال ﷺ ايرىلىق دردىگە يۇلىقىپ، آدان آيتە آلمەدى. او، حضرت محمد ﷺ نىنگ محبتىگە كويىنىپ، ھركون كۈزلىرىدن ياش اقر اېدى، بارىب-بارىب مەدىنە منورەدە يىشە آلمەي، حضرت ابوبكر صديق ﷺ دن اجازە سۇرەب شام شەھرىگە جۇنۇب كەتتى و او يېردە اقامت اېتتى. حضرت عمر ﷺ زماينىگچە او يېردە قالدى. حضرت عمر ﷺ اسلام كوچلىرى باشچى ليغيدە شام گە كېلگن لىرىدە اولر بىلن بىرگە قدس گە باردى.

حضرت بلال ﷺ بىر كېچە رسول مقبول ﷺ نى توشدە كۆردى. حضرت محمد ﷺ اونگە ايتدىلر: اي بلال! شونچە ايرىلىق كفايت قىلمەيدىمى؟ ھنوز ھم مېنى زيارت قىلىشنى اىستەمەيسنمى؟ حضرت بلال ﷺ تېرگە باتىپ، ھىجان لىنىپ اويغوندى. درآو تيارلىنىپ، تانگ آتېشدىن آلدېن ارغ و ضعيف تويەسىگە مېندى و مەدىنە سىرى جۇنەدى، ھر قنچە مەدىنە منورەگە يقىن لىشردى، اۋشنىچە

ھۋانى ايسكب، تاشلارنى اۋىپ، كۈزلەردىن ياش تۈكردى، سووسىز، اۋتسىز بىابانلارنى گېزىپ، آخىرە مەدەنە منورەگە يېتىپ باردى.

ھىزىر ھىلال ﷺ نى كۈرگەن كىشىلەر، اۋنگە سالام بېرىپ، بىر- بىرلەرگە آيتىدىلار:

كۈرىنگە، ھىلال كېلىدى! ھىلال! ھىلال ھىشى! رىسول اللە ﷺ نىنگە مۇدنى!

لېكىن ھىزىر ھىلال ﷺ، اولارنى كۈرمەي، سۈزلەرنى اېشىتمەي، بىر كۈچلى مەقناطىس اۋنى اۋز سارى تارتىگەندەك ھىزىر مۇھەممەد ﷺ نىنگە رۈھلەرنى تەمان يۈل آلدى. او بىرگە يېتىشكە، قاراكىرىم تالۋتىگە باشلەدى، سۈنگەرە ھىزىر مۇھەممەد ﷺ رۈھلەرنى يانەدە ھۈشىدن كېتىپ، بىرگە يېقىلدى. ھۈشكە كېلگەندەن كېيىن قەرەسە، ھىزىر مۇھەممەد ﷺ نىنگە سېۋىملى و عزيز نېرەلەر ھىزىر امام ھىسن ﷺ و ھىزىر امام ھىسەن ﷺ اۋنىنگە ساقلىرىدىن اۋىپ تورگەن اېكىنلەر. شو لىھىزەدە اۋنگە دىنانى بېرىگەندەك اۋرنىدىن تورىپ، اولر بىلەن اىلىق كۈرىشىپ يىغلەدى و ھىزىر ھىلال ﷺ اولرگە قەرەب آيتىدى:

ايسلەرىنگىز، خۇدى بابالەرىنگىز نىنگە ايسىگە اۋخەيدى.

ھىزىر ھىسن ﷺ اۋندىن سۈرەدىلەر:

بابامىز سىزنى كۈپ يىخسى كۈرۈردىلەر. اكر اولر اۋچۈن بىرەر نەرسە سىزدەن ايسىتەسك، بىجرەسىزىمى؟

ھىزىر ھىلال ﷺ ھىرەتدە قالىپ آيتىدى:

بو نىمە دېگەنىنگىز؟ بو قىلىنگىزگە ھەر قەندەي بۈيرۈغىنىگىز بۇلسە، بۈيرىنگە، بىجرەدى.

ھىزىر ھىسن ﷺ آيتىدىلەر:

بىر مەرتەبە ھەم بۇلسە، آدانىنگىزنى اېشىتماقچىمىز! بىزىنىنگە ايسىتەگىمىز يىلغوز شۇدىر!

كېيىنگى كۈنى اېرتەلەب ھىزىر ھىلال ﷺ سۈنگەي آدانىنى ھزىن و ھىسرتەن تۈلە سېس بىلەن

نەبۈي ﷺ مەسجىدە باشلەدى:

اللە اكبر، اللە اكبر! ...

سېسى نىنگە بىلەند بۇلىشى بىلەن- اق بۈتۈن مەدەنە خەلقى اۋرىنلەردىن توردىلەر. اشھۇدان لا الە الا اللە و اشھۇدان مۇھەممەد رىسول اللە دېگەندە، اېركەك و خاتىن، ياش و قىز، كەتە و كىچىك، ھتى كەسل كىشىلەر ھەم مەدەنە كۈچەلەرگە چىقىپ، مەسجىد نەبۈي تەمان چاپە باشلەدىلەر. مەدەنە خەلقى شۈنچە شوق و ھىجانگە كېلىدىلەر كە رىسول اللە ﷺ قىتىپ كېلگەن و اولر اۋشە مەبارك ھىزىر نى كۈرگەي اشىقماقەدە، دېب اۋىلردى كىشى. اۋشە كۈندەن سۈنگە، دىئادە يەنە شۈندەي آدان آيتىلمەدى و ھىزىر ھىلال ﷺ ھەم شۈندەن سۈنگە ھېچقچان يەنە آدان آيتمەدى.

ھىزىر ھىلال ﷺ مىلادى ۶۴۰- نچى يىلدە شامدە ۋفات آيتىدى.

اساسى توشونچه:

رسول خدا حضرت محمد ﷺ نىنگ مبارك شخصىتى، سىرتى، اقوال و اطوارى گە بوتون وجودى بىلن باغلىنىپ قالگن و چىن يوره كدن سېوگن حضرت بلال ﷺ، پىغمبرىمىز رحلتلىرىدىن سۇنگ، ھجرانگە چىدە ئالمەي، آذان ايتىش گە كوچ تاپالمەي، مەينەدن چىقىپ، شام گە بارەدى و اۋشە بېردە وفات اېتەدى.

فعاليتلار:

- ۱- درس مەتبىنى تۇرت- بېش دىققەتە دقت بىلن اۋقىنگ و بو بارەدە اۋىلىپ، قىسقىسىنى ايگى كىشى و نەتىجەسىنى ايگى كىشى باشقىلەرگە ايتىپ بېرسىن.
- ۲- باشقىە صحابەلەردن بىرار روایت بىلسىنگىز، نوبت بىلن تورىپ، سەفداشلىرىنگىزگە ايتىپ بېرىنگ!
- ۳- قويدەگى لغەتلەر مەناسىنى سۆزلىكەن تاپىپ، كىتاپچەلرىنگىزگە يازىنگ، ھەمدە تۇرتتەسىگە مەنسەپ جەملەر تۈزىنگ!
- رحلت، ايرىلىق، كۆيىنىش، اقامەت، قدس، توش، تېر، مۇذن، مەناتىس، سۇنگى
- ۴- تۈزگن جەملەلرىنگىزدن ھەرقەتاردن بىر كىشى نوبت بىلن بىر نەچچەسىنى باشقىلەرگە اۋقىپ بېرسىن و تۇغرى و ناتۇغرىلىگى حەقەدە اۋرتاقلىرىنگىز اۋز فەكرلىرىنى بىلدۈرسىنلر.
- ۵- قويدەگى سۇراقلەرگە جەواب بېرىنگ:
- حضرت محمد ﷺ نىنگ رحلتلىرىدىن سۇنگ حضرت بلال ﷺ نىمە قىلدى؟
- حضرت بلال ﷺ كىم نىنگ اجازەسى بىلن شام گە باردى؟
- حضرت بلال ﷺ قىسى خەلفە بىلن قدس گە باردى؟
- حضرت بلال ﷺ كىمنى توشىدە كۆردى؟
- پىغمبرىمىز بلال ﷺ گە نىمە دەيدىلر؟
- حضرت بلال ﷺ قەندەي مەينە گە باردى؟
- مەينە خەلقى اونى قەندەي كۆتىپ آلدىلر؟
- حضرت امام حسن ﷺ و حضرت امام حسين ﷺ حضرت بلال ﷺ دن نىمە اىستەيدىلر؟
- حضرت بلال ﷺ آذان بېرگەندى سۇنگ مەينە شەھرىدە نىمە يۈز بېردى؟ مەينە خەلقى نىمە دەپ اۋىلەيدىلر؟
- شو آذان دن كېين حضرت بلال ﷺ نىمە قىلدى؟
- حضرت بلال ﷺ نىنگ قەبرىلى قە بېردە دىر؟

اۋى تاپشىرىغى

درس مەتبىنى اۋقىپ، اونى قىسقىچە قىلىپ، يازىپ كېلتىرىنگ، اىستەگنلەر، باشقىە دىنى - اسلامى حەكايە بىلسەلەر ھەم، يازىپ كېلسىنلر!

گرامر قاعدەلىرى:

قويىدەگى جملەلەرنى اۋقىنگ و تگىگە خط چىزىلگن سۆزلەرگە توجە قىلىنگ:

- ھەمە يېرنى آستىن - اوستون قىلىپ قۇيدى.
- قوياش آستە - سېكىن باتىب، ھوا سلقىن بۇلىپ قالدى.
- بامداد آدانى ايتىلىپ، سېكىن - سېكىن تانگ يارىشىدى.
- ايشلر اوزىل - كېسىل بجهريلىدى.
- خداگە شكر بالەلر اېسان - امان يوريديلر.
- كېچە - كوندوز اۋىل - اۋىل، گرنگ بۇلگن اېدىم.
- ارچەنىنگ يىراقلىرى قىشىن - يازىن كۈم - كۈك بۇلىپ تورەدى.
- مېنىنگ ايشلرىم يىل دن يىل گە يىخسى بۇلىپ بارماقدە.
- بازارگە رنغمە - رنگ متاعلر كېلگن.
- يىر كون اېمس - يىر كون، او يىلن يوزمە - يوز بۇلەسن.
- اولر يىزنىكى گە تېز - تېز كېلىپ تورر اېدىلر.
- يىز كۈچمە - كۈچە بارىب، ابراھىملر اويىنى تاپدىك.
- سىزنىنگ قىلەدېگن ايشىنگىز آچىق - آيدىن كۈرىنىپ تورىدى.

جفت روش:

جفت روش ايكى معناداش، قرەمە - قرشى يا عىن سۆز نىنگ تكرر باغلەنىشىدن يىسلگن روش

دېر. جفت روش قويىدەگى چە يىسەلەدى:

- الف - معناداش سۆزلەردن: استە - سېكىن، اېسان - امان، آچىق - آيدىن، اوزىل - كېسىل.
- ب - قرەمە - قرشى معنالى سۆزلەردن: قىشىن - يازىن، آستىن - اوستون، اېرتە - كېچ، كېچە - كوندوز كى سۆزلر.
- ج - سۆزلەرنى تكررارش بىلن: تېز - تېز، سېكىن - سېكىن، يىل دن يىل گە، يوزمە - يوز، كۈچمە - كۈچ، رنغمە - رنگ.

فعالیتلار:

- ۱- جفت روشنى انىقلاۋچى بېش - آلتى جملە توزىنگ!
- ۲- گروپلارگە بۆلىنىپ، ھەر گروپتىن بىر كىشى توريپ، اولردن بىر نېچىتەسىنى اورتاقلرلرگە اۋقىب بېرسىن و اولر، تۇغرى، ناتۇغرىلىگى بارەسىدە فكرلرلىنى بېلدىرسىنلر.
- ۳- قويىدەگى جملەلرنى مناسب جفت روشلر بىلن تۇلدىرىنگ:
 - ايناغەم، فاريابگە كېتگن اېدى. خداگە شكر، آقشام ايسان - قىتىپ كېلدى.
 - صابر، ھەر كۈن كىتابخانىگە بارىپ، كىتابلرنى بىرىن - مطالعە قىلەدى.
 - چقان - ايشىل چرچىپ قالدىك.
 - آسماندىگى يۇلدوزلر بىرمە - نظردن يۇقالدىلر.
 - كېچەلر ھوا استە - سلقىن بۇلە ياپتى.

اوى تاپشيريغى:

جفت روشدن فايدهلنىپ، كىمىدە بېش - آلتى سطرلىك خاطره يا انشاء يازىپ كېلىنگ!

يىگىرمە بىرىنچى درس

ھدفلىرى:

۱- غلام محمد خەدىم ۋە ئونىڭ شەرلىرى ھەققىدە مەلۇمات تاپىش.

سۇراقلار:

- ۱- غلام محمد خەدىم ھەققىدە كىم مەلۇمات بېرەلەيدۇ؟
- ۲- ھازىرقى ئۆزبېك عىيالى ۋە ئېركىك شاعرلىرىدىن نېچچە كىشىنى تانىيسىز؟ ئاتلىرىنى كىم تەختەگە يازەلەيدۇ؟

غلام محمد "خەدىم"

اوللاردا غەبىر تەخلىسى بىلەن ئۆزىنى تانىتىدىغان خەدىم، ھىجرى ۱۲۹۶-ئىچى بىلەن سىرپىل شەھرىدە توغۇلدى. بىرىنچى تەلىماتنى ئاتەسى مالا رەھمان ئالىدىن ئۆگەندى، كېيىنچە ئىككى دىنىي ئالىملار قاشىدە ئۆز بىلىمىنى ئارتتىردى.

خەدىم، دىنىي-ئادىبىي ئىلىملەر ۋە ئەرەب تىلىنى ئۆگەنىپ، نەسەبىلىق خەتتىنى جودە چىرايلىق قىلىپ، يازدى. ئۇ، بىر قانچە يىللار مەھنەتدە ئابۇمىسلىم مەدرەسەسىدە مەدرەسە ئوقۇتقۇچىسى ۋە بىر قانچە مەدەنىيەت تەجارەت ئاتاقلىرىدە مەشغۇل ئىكەن ۋە ئانەشۇ ۋاقىتتا "گەلبانگ قەندىرى" ئىشلىرىنى ئوقۇتقۇچىسى ۋە ئوقۇغۇچىسى بولغان. جەمئىيەتتىكى ئۇنى نەشر قىلغان.

خەدىم، ئوقۇغۇچىسى بولغان ۋاقىتتا ئادەم قەيسارى كىيىمىنى ئىسلاھ قىلىپ، چاپ قىلدى. ئۇ، يىگىتلىك چاغىدە ئازىر تەخلىسى بىلەن ھەم شەرلىرى يازغان.

خەدىم بىر قانچە ۋاقىت سىرپىل ۋىلايىتىدە شەھەرلەر، خەدىم جەمەتلىرىنى ئوقۇتقۇچىسى، مەتبوعات ئورۇن باشلىرى ۋە مەزەرىيەت تەتقىقات رەئىسلىرىدە ئىشلاپ بولىپ ئىشلىگەن.

خەدىم، ئۆزبېك، ئەرەب تىللىرىدە شەر ئازغان ۋە ئابۇ ئەبۇللاھ ئامام بۇسەيرى نىڭ "قەسەدە بۇرە" سىگە يېزىش ئىككى ئىت ئارقىلىق ئەرەب تىلىدە جەۋاب بېرگەن.

خەدىم، ۱۳۸۰-ئىچى بىلەن سىرپىل شەھرىدە ئالەمدىن ئۆتۈمەي. ئونىڭ دېۋانى ۋە ئىشلىرى ھەنۇز كەچە چاپ بولمەگەن.

خديم نينگ شعرلريدن بير اۋرنك:

اېل بيرى

كۈز ياشى قانلىك آقر بغريم گه قانيم باريچه
سرغەييب مايريغ اېرورمن آيرولا نيم باريچه
اېل بيرى من اېل يشب بۇلسون يوقارى كېتماغى
اول يره تگۈچدين تيلارمن اېلگا سانيم باريچه
ساغينيپ ابن يمىن، انگلب نوايى سۈزلارين
مقته سم كيم قنچه لار آز دور اينانيم باريچه
كىمسه اېلنى اۋز تىلى جان ينگلى دور جانديك چوچوك
توركى تىل دور قند، تورك و توركمانيم باريچه
يخشى قالينگ اۋرگنيپ سۈنگ اېتمه لارگه شى لينگ
مېن خديمىز يوقله شى اولدور اېسانيم باريچه

اساسى توشونچه:

غلام محمد خديم سرپل ولايتى ده ۱۲۹۶-يىلده توغىلدى. اول عېهر و ازهر، كېين خديم تخلصى بىلن شعر يازدى. عرب تىلى، دىنى و ادبى علملردن بهره آلگن اېدى. اۋزبېك، درى و عرب تىللريده شعر يازەآلردى. دېوانى هنوز گچە باسيلمەگن.

فعاليتلر:

- ۱- درس متنىنى بېش دقيقه ده جيم اۋقيپ، سۈنگ قوييده گى سۇراقلرگه جواب بېرىنگ:
 - خديم قەيىردن بۇلر اېدى؟
 - نېچه تخلصى بار اېدى؟
 - خديم بيرىنچى تعليماتنى كيمدن اۋرگندى؟
 - خديم قيسى خطنى چىرايلى قىليب يازر اېدى؟
 - خديم قيسى ايشلرنى حياتى دورانيده بجردى؟
 - خديم قيسى شاعر نينگ دېوانىنى چاپگه تيارلەدى؟
 - خديم درى تىليده قيسى قصيدهنى يازدى؟

- خەدىم قىسى قەيىدەگە ئەرەب تىلىدە جەۋاب بېرىدى؟

- خەدىم قىسى تىل لىرىدە شەر يازار اېدى؟

- خەدىم دېۋانى باسلىگنمى؟

- خەدىم قىسى يىلدە، قەيىردە ۋفات اېتدى؟

۲- تۇرت گروپگە بۇلىنىپ، غلام مەمد خەدىم نىنگ قىلگن فعالىتلىرى حەقىدە اۋىلنگ و

اوندىن كېىن ەر گروپدىن بىرىنگىز تورىپ، فكرلىرىنگىزنى باشقەلر بىلن المىشتىرىنگ.

۳- قوئىدەگى يىنگى سۇزلر مەناسىنى سۇزلىكدن تاپىپ، مەنا قىلىنگ و تۇرت-بېشتەسىنى

مەناسب جەملەلردە اىشلەتىنگ!

عېھەر، ازھەر، خەدىم، آرتىرماق، يىتوك، نىستعلىق، مەدرىس، مەشى، گلبانگ، جرىدە، اصالا،

باسىش، نادم، تەلەس، شەھردار، اۋرىن باسر، تەفەصەت، فصاا، بلاغت، بىردە.

۴- ەر گروپدىن بىر كىشى تورىپ، توزگن جەملەلردن بىر- اىككىتەسىنى باشقەلرگە اۋقىب

بېرسىن و باشقەلر تۇغرى و نا تۇغرىلىگى حەقىدە فكرلىرىنى بىلدىرسىنلر.

۵- خەدىم شەرىنى بىر كىشى بىلد سېس بىلن اۋقىسىن؛ باشقەلر اونگە قولاق سالىپ،

تۇغرى و نا تۇغرىلىگى حەقىدە فكر بىلدىرسىنلر.

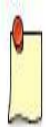
اۋى تاپشىرىغى:

۱- خەدىم نىنگ شەرىنى اۋقىب، اونىنگ مەضمونىنى اۋز تىلىنگىزدە بېش- تۇرت سطرده يازىپ

كېلتىرىنگ!

۲- خەدىم نىنگ شەرىدىن كۈنگلىنگىزگە ياقن بېرىنچە بىتىنى يا تۇلىق شەرىنى يادلنگ و سەنفە

ياددىن اۋقىب بېرىنگ.

گرامر قاعدہ لری:

قوييده گي جمله لرنى اوقىنگ؛ تگيگه خط چيزيلگن سۆزلرگه دقت قىلىنگ:

- همه، حمید گپنی ایشیدی (اڀگه).

- یخشی آشینی پیدی؛ یمان باشینی. (اڀگه)

- رحمان، نان گه کېلمه دی. (تولدیروچی)

- یخشی گه قاره یوقمس، یمان گه اپل باقمس. (تۆلدیروچی)

- بېش نى بېش گە قوشسەنگ، اۋن بۆلەدى. (تۆلدىرۈچى)

يوقاړيده گي جمله لرده روش لړنينگ نحوى وظيفه سى كؤرسه تيلگن. روش لړ، نحوى وظيفه سيده،

گپده، عادتده حال وظیفه سیده قۇللنه دی، مثلاً: شگوفه کۆزلرینی مکارانه اؤینه تیب، جواب بپردی.

روشلر ایگه و تولیدیروچی، اما بعضی وقتلرده کبسیم وظیفه سیده هم کبله آله دی؛ مثلاً: قویان

كۆپدن قاچىب قوتىلمىس.

فعالیتلر:

۱- قوییده گی جمله لرده روش لرنینگ نحوی وظیفه لرینی بیلگی لنگ:

- مهمانلر نان دن کپین دم آلگنی یاتاغلریگه کیردیلر. (اېگه)

- یقین بیر جایده ژاله یاغیدی، (کبسیم)

- اوكتم اورتاغلى بىلن مجلس سۇنقىدە خىرلىشىدى. (تۇلدىروچى)

- كۆپ گېدن آزی يخشى. (تۆلدىروچى)

- آیلین همه نرسه‌نی ترتیب سیز بؤلسه هم به تفصیل ایتیب بیردی. (کیسیم)

- گل لړ مین رنگ لری و نازک باقیش لری یلن کوزلرنی بی اختیار مست اېته دی. (تولیدوچی)

۲- گروپ لارگه بۇلىنىپ، روش لىرىنىڭ نحوى وظيفىلەرىنى انىقلاۋچى اوچ- تۇرت جملە توزىنىڭ.

۳- هر گروه یار کیشی توریب، توزگن جمله لرینی باشقه لرگه ایشیتیرسین و

صنفاشلردن بیر-ایکی کیشی اؤز فکرینی بیلدیرسین.

۲- فوییدہ کی جملہ لڑہہ روش لرینک نحوی وطیفہ لرینی ایعلب ہرینک:

— کوپنی یمانلہ کن کومیلر۔

— مردارچه ظالمانه: گروہ غنیان، مقتدران

– ایتھلب ایشل تن گنه جا بھلدم، ایش

یاشیل بیر یول.

اوی تاپشیریغی:

روش لرنینگ نحوی وظیفه لرینی انیقلاوچی نیچه جمله یازینگ.

يىگىرمە ايگىنچى درس

ھدفلىرى:

- ۱- مقاللىرىنى آغزەكى ادبياتى نمونهسى صفتىدە تانيماق.
- ۲- مقاللىرىنىڭ تربيوى و ادبى خصوصىيەتلىرىنى بىلىش.
- ۳- آلماش مفھومىنى بىلىش و متنلەردە بېلگىلەپ، جملەلەردە ایشلەتە آلىش.

سۇراقلار:

- الف) سىزلەردىن كىم بىرار مقال آيتە آلەدى؟
ب) بىرار پىت سۆزلەگىنىڭىزدە، مقال آيتگەنمىسىز؟

آتەلر سۆزى، عقلنىڭ كۆزى

اۋزىبىك آغزەكى ادبياتى خىلمە- خىل نمونهلەرگە باي دىر. اولرىنىڭ كېڭ قۇللەندىگىنى مقاللىر دىر. مقاللىرىنى «ضرب المثل»، «مثل»، «نقل» و «آتەلر سۆزى» ھەم دېيىدلىر.

مقاللىر انسان تفكرىنىڭ اېڭىك چوچۇك مېوھەلرىدىن دىر. اولر حيات تجربەسى صفتىدە اوزاق اۋتمىشلىرىدىن بويان ايجاد اېتېلىپ كېلگەن. مقاللىر آغىزدىن- آغىزگە، اولاددىن- اولادگە بىزگچە يېتىپ كېلگەن. بولدىن كىشىلەر سۆزلىش جريانىدە كېڭ فايدهلەنىپ كېلگەنلەر.

سۆزلەۋچىلەر سۆزلىرىنى پختە و دىللى قىلىپ ايتىشىدە مقاللىرىنى اۋرىنىلى ايشلەتەدىلەر. بوندە مقال، سۆزلەۋچى تمانىدىن خودى محكم و كېسكىن بىر محكم كىي اېشىتۈۋچىگە تائىر اۋتكىزەدى.

مقاللىر كۆپىنچە قىسقىچە، اىخچىم، تۇلىق معنالى جملەلەر دىر. اولر چوقۇر مضمونگە اېگە. مقاللىرىنىڭ مضمونى رنگمە- رنگ بۇلىپ، تورلى موضوعلارنى اۋز اىچىگە آلگەن. اېزگۈلىك، وفادارلىك، وطن سېۋرلىك، تۇغرىلىك، انسان دۇستلىك، اېركىنلىك، علم سېۋرلىك، محنتكشلىك، ايماندارلىك، عدالت و حلاللىك كىي يۈزلىپ عالي فضىلەتلەر مقاللىردە عكس اېتتىرىلگەن.

مقاللىردە ياۋوزلىك، خيانت، حرامخورلىك، جھالت، ظلم، مەن- مەنلىك، غلەموسلىك كىي كۆپلەپ يېرەمس و يمان نرسەلەر قىرەلنگەن.

مقاللىر سان- ساقسىز دىر؛ بىراق ھەر كىم آزىمى- كۆپمى، اولردىن بىلىشى كېرەك. كۆپلەپ عادى آدملىر خدا بېرگەن استعدادلىرىگە يېرەشە جودە كۆپ مقاللىرىنى بىلەدىلەر و قولەي پىتلەردە اولرىنى ايشلەتەدىلەر.

سۆزدە مقاللارنى اۋرىنىلى اىشلەتەش، سۆزنى چىرايلى، ياقىملى و تاثيرلى بۇلىشىگە كته ياردەم بېرەدى. اېندى، قويدە اۋزبېك مقاللىرىدىن بىر نېچە نمونە اۋقىيسىز:

- ۱- آز اۋقى، ساز اۋقى!
- ۲- آز گېير، كۈپ تىنگلە!
- ۳- آدم تىلىدىن اىلىنر، ھۈكيز شاخيدن.
- ۴- اتفاق بىتر، نا اتفاق بىتر.
- ۵- الفت كېلسە، كلفت كېتر.
- ۶- اوروش بۇلسە، توروش يۇق.
- ۷- اۋقىمە سنگ، آقسەيسن.
- ۸- اول اۋىلە، كېين سۋىلە.
- ۹- انصافى يۇقنى، ايمانى يۇق.
- ۱۰- تىل گە خدمت، اېل گە خدمت.
- ۱۱- وطن دېك ديار بۇلمس، آنە دېك يار بۇلمس.
- ۱۲- نادان بىلن سرداش بۇلمە، يمان بىلن يۇلداش بۇلمە!

اساسى توشونچە:

مقاللر اغزەكى ادبياتىنىڭ كۈپ قۇللەندىگن نمونەسى دىر. بولر، سۇزلاوچىلر سۇزىنى چىرايلى، ياقىملى و تاثيرلى قىلىشىگە مھم رول اۋىنەيدى. اۋزبېك تىلى سان- سناقسىز مقاللرگە باى دىر. اولر كته تربىوى و ادبى اهمىت گە اېگە.

فعاليتلر:

- ۱- متن اۋقىلەياتگندە اونى دقت بىلن تىنگلنگ و قويدەگى سۇراقلرگە جواب بېرىنگ:
- آتەلر سۇزى بىلن نقل نىڭ نىمە فرقى بار؟
- آدملر مقال نى نىمە اوچون اىشلتەدىلر؟
- متن دە نېچە مقال كېلتىرىلگن؟
- آلتىنچى مقال نىمە حقدە دىر؟
- مقاللر قندەى جملە دىر؟
- «اۋقىش» مسألەسى قىسى مقاللردە ذكر اېتىلگن؟

- ۲- ھەر قاتاردىن نوبىت بىلەن بىر كىشى تۈرىپ، بىرەر ماقال يېلسە، ايتسىن .
- ۳- بىر چۈكىدە اۋلتىرگن اۋقوۋچىلار، بىرىنچى ماقال حقىدە بحثلشسىنلر .
- ۴- ھەر قاتاردىن نوبىت بىلەن بىر كىشى تۈرىپ، بحث نتيجهسىنى صنفداشلىرىگە ايتسىن .
- ۵- قويىدەگى سۆزلرنى سۆزلىك ياردمىدە معنا قىلىنگ:
- تفكر، چۈچۈك، سۆزلاۋچى، دىللىلى، اۋرىنلىلى، اىخچم، اېزگۈلىك، ياۋوزلىك، چېكلىتىرماق، سان - سناقسىز، تىنگلەماق، كلف
- ۶- يوقارىدەگى سۆزلردن ايكىتەسىنى تىلەپ، مناسب جملە توزىنگ!

اۋى تاپشيريغى:

- ۱- ھەر كىم عايله اعضاسى ياردمى بىلەن كىمىدە يېتتى تە ماقال يازىپ كېلسىن .
- ۲- اۋىنچى ماقال حقىدە فكرىنگىزنى كىمىدە بېش سطرلىك بىر انشاء دە يازىپ كېلىنگ .

گرامر قاعدەلىرى:

قويىدەگى جملەلەرنى دقت بىلن اۋقىنگ و خط چىزىلگن سۆزلەرگە توجه قىلىنگ:

- اولر چوقور مضمونگە اېگە.
- بولردن سۆزلىشدە فايدهلنىلەدى.
- اېلېك استعدادلى؛ او، كۆپ اۋقىيدى.
- سىز، قچان كېلەسىز؟
- همە كېلىپ بۇلدى.
- اۋشەنى مېن گە بېرىنگ!
- يوقارىدەگى اولر، بولر، او، سىز، همە و اۋشە، مېن سۆزلىرى كىشى يا نرسەلرنيگ اۋرنىنى آلگن.
- بولرنيگ برچەسىگە آلاماش دېلەدى.

آلاماش: جملەلردە تکرار بۇلمسلىک اوچون آت، صفت، روش و سان اۋرنىگە ایشلەتيلەدیگن

سۆزلر آلاماش دېلەدى؛ مثاللر:

- توران جوده استعدادلى اۋقوچى. او، اۋرتاغلىگە ياردم بېرەدى.
- بابر تۇرتىنچى صنفده اۋقىيدى. مېن هم شو صنفده اۋقىيمن.
- شېرده چىرايلى تعميرلر كۆپ. بولر شېرنىگ كۆركىنى آشیرگن.
- قىشلاقلىك مهمانلر كېلدىلر. اولرنى مهمانخانهگە جايلىشتىردىك.
- بو مثاللرده "توران" (آت) اۋرنىگە "او"، "تۇرتىنچى" (سان) اۋرنىگە "شو"، چىرايلى (صفت) اۋرنىگە "بولر"، مهمانلر (آت) اۋرنىگە "اولر" كېلتىرىلگن.

فعاليتلر:

۱- آت، صفت، روش و سان اۋرنىگە بىر- بىر آلاماشنى جملەلرده يازىنگ:

مثال: بلند تاغ ———> او تاغ

۲- قويىدەگى جملەلەرنى مناسب آلاماشلر بىلن توگلىنگ:

- اېكىندە ياوايى اۋتلر بار نى اۋرىپ تشلە!

- كتاب الماريدە، نى بېر!

- كسل بالەلر قنى؟ نى كېلتىرىنگ!

- كۆپلىرى ارغ قۇيلر اېكن نى اجرەتىنگ.

۳- ھر قطاردن بىر كىشى نوبت بىلن تۇرىپ، تۈگۈلگەن جىملەلەردىن فقط بىر تەسىنى
اۋقىسىن ۋە باشقىلار ۋە ھەقىدە فېكىرى بىلدۈرسىن.

۴- بىر چۈكىگە اۋلتىرگەن اۋقۇۋچىلار بىرگەلشەپ قۇيىدەگى تەندەن اَلماشلەرنى تاپىپ،
كەتابچەلەرگە يازسىنلەر:

بۈگۈن اۋرتاغىم تېمۇر كېلەدى. او ۋە مېن بىرگە باغچەمىزگە خىلمە-خىل گلەر اېكەمىز.
اۇلەرنى بازاردن ساتىپ اَلگەنمىز. گلەر ارەسىدە اَلتەتەسى جەرىپەن دەر. اۋشەلەرنى گلەدانگە
اېكەمىز. اۇلەر باغچەمىزنى چىرايلى ۋە گۈزەل قىلەدى. بىز اىكەمىز گلەر، اۋسىملىكلەر ۋە
كۈركەم تەبىئەتنى سېۋەمىز ۋە اۇلەرنى اسرەيمىز.

۵- ھر قطاردن بىر كىشى نوبت بىلن تەختەگە بارىپ، بېلگىلەن اَلماشلەرنى يازسىن.
باشقىلار ۋە ھەقىدە فېكىرى بىلدۈرسىن.

۶- قۇيىدەگى جىملەلەر نېنگە قەي بېرىدە اَلماش بار ۋە قەي بېرىدە يۇق؟

- سېۋىنچ، گل تېردى.

- او، مېنىنگە اۋرتاغىم دەر.

- كەتابلەر، اۋشە بېردە اېدى.

- اېركەن، بۈگۈن كېلەدى.

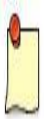
- قىزىل مۇترگە قرە! او تاغەم نېكى دەر.

- بو بېردە اۋنتە نان بار. مۇنچە ناننى نېمە قىلەي؟

- سېن قچان بىز بىلەن درس تيارلەيەن؟

اۋى تاپشېرىغى:

بىر قىسقە خاطرە يا ھكاىە يازىپ، اۋندە اَت، صفت، روش ۋە سان اۋرنىگە كەمىدە تۇرتتە اَلماش
ايشلەتىنگ!

يىگىرمە اوچىنچى درس

ھدفلىر:

- ۱- اۆلكەسپورلىك رۇحيەسىنى كۈچەيتىش.
- ۲- شەردىكىلەسىنى يىخشىراق اۇرگىنىش.
- ۳- كىشىلىك آلاشلار (ضماير شىخسى) نى اۇرگىنىش و ايشلتەآلىش.

سۇراقلار:

- ۱- اۆلكەمىز نېچە ولايتدن تشكىل تاپگن؟
- ۲- ب حرقى بىلن باشلىگن نېچە ولايت آتىنى بىلەسىز؟

اۆلكەسپورلىك

اېزگو آرزولرىم اوشالدى بوگون
بۇلدى سعادتلى زمان ھەمدىم
ايسىتەگىم، امىدىم، آلتون دورانىم
مقدس كۈنلرىم، يعنى بىرەمىم

مدىنىگىنى تىنگلەيمىن ترانەلردە
كۈنگۈللەر، يۈرەكلەر سېن بىلن پارلاق

سېن گۈلب يىشەنەن زىمانەلرە
كېلەجەك دورىمىز سېن بىلەن قووناق

سېن ئۆزىڭ سەن مېنىڭ دېدىمگە دوا
جىراحتلى روھىگە سېن سەن مېھىم
بەخت، يارىڭ بۇلىسىن، شانلى وىتىم
قەيەردە بۇلمەيىن، ئەندى يۇق كىم
(ئەبەلھىمىد آگە)

اساسى توشونچە:

ھىزىر ئامىرالھىلام ئىلىشەر نىۋايى نىڭ «ۋىتىن ھىي، ئيمان نىشانى دورور» دېگەنلىرى دېك
ۋىتىنمىز مەھبەتى ئيمانمىزدىن يىرگىنە نىشانە دىر. ھەر بىر ئاھل - اولوس، ئۆلكەسى و ئنە يورتى اوچون
ئىتلىسە، ئىتە ئۆشە ئۆلكە زىرافشان بۇلىب، گۈلب يىشەندى و ئلغە بارەدى. بىز ھەم ئۆز يورتىمىزنى
سېۋىب، يىشەنەن تىشىمىز كېرەك.

فەالىتەر:

- ۱- شەرنى ئۆز يانىڭىزدە تىكرارلەب، دىكلە قىلىشنى ئۆرگەنىڭ.
- ۲- ئۆقۇچىلەردىن اوچتەسى شەرنىڭ بىر - بىر بۇلگىنى دىكلە قىلىسىن و باشقەلەر ئونگە
قۇلاق سالىسىنلەر.
- ۳- قۇيىدەگى لىغلەر مەناسىنى يازىب جەملەلەردە ئىشلەتىڭ:
ئەزگۇ، سەدەتلى، ھەمدە، ئلتون، بىرەم، مەدھ، پارلاق، كېلەجەك، قووناق، جىراحت، شانلى،
ئەدەق لىماق، ھەب، قۇيىدە، كىم
- ۴- ئۆقۇچىلەر نېچە گروھ گە بۇلىنىب، ھەرگروھ يا ۋىتىن قۇيىدەگى رەحت و سەدەت يا
ۋىتىندىن ئوزاقىدە يا مەھجىرەتدەگى بەخت سىزلىك و قىغۇلەر ھەقىدە ئۆز ئارا كېڭەشەب، فەكلەرنى
يازسىنلەر، كېيىن ھەرگروھدىن بىر - بىر كىشى يازىلگەن فەكرنى ئوقىسىن. يازمە فەكلەرنىڭ
ئوقىشى تۈگەگەنچە، نوبەت دوام ئېتىسىن.

اۋى تاپشىرىغى:

ۋىتىن و ۋىتىن سېۋىرلىك ھەقىدە ئون سىطرلىك بىر ئىشە يازىب كېلىڭ.

گرامر قاعدەلىرى:

قويىدەگى جملەلەرنىڭ تىگىگە خط چىزىلگەن سۆزلەرگە دقت قىلىڭ:

- ۱- سېن گىلەب يىشنىرسەن زىمانەلەردە.
 - ۲- كېلەجەك دورىمىز سېن يىلەن قووناق.
 - ۳- سېن اۋزىڭ سەن مېنىڭ دردىمگە دوا.
 - ۴- افغانىستان بىزنىڭ وطنىمىز دىر.
 - ۵- بىز ھىردايم وطنىمىزنى سېۋەمىز و اونى ارداقلەيمىز.
 - ۶- سېز اۈلكەنگىزنى نېمە اۈچۈن سېۋەسىز؟
 - ۷- مېن تېمور، ارسلاڭ و يۇلېرسەن: سېز نېمە اۈچۈن اۈلكەنگىزنى سېۋەسىز؟ دېيىپ، سۈرەدەيم.
- اولر: بىز وطنىمىز قۇيىدە اۈنىپ اۈسگەنمىز، شۈنىڭ اۈچۈن اونى سېۋەمىز، دېدىلەر.
- يوقارىدەگى تىگىگە خط چىزىلگەن سۆزلەر، «كىشىلىك الماشلىرى» يا «ضميرھاي شىخسى
- منفصل» دېيەلەدىلەر. شۈنىڭ اۈچۈن كىشىلىك الماشلىرىنى قويىدەگىچە تەرىفلەيمىز:
- كىشى يا شىخسى آتى جملەلەردە قىتە- قىتە آلىنمىسلىك اۈچۈن شىخسى آتى اۋزىگە قۇللەنيلەدىگەن مستقل سۆز، كىشىلىك الماشى دېيەلەدى. بو الماشلر ايككى خىل گە بۇلىنەدى: ايرى يا منفصل و قۇشمە يا متصل.

كىشىلىك ايرى الماشلىرى قويىدەگىلەر دىر:

مېن	بىز
سېن	سېز
او	اولر

عزيز اۋقوۋچىلەر:

الف- قويىدەگى شەرلەرنىڭ قالگەن قىسمىلرىنى يازىڭ:

- ۱- اېز گو آرزو لرىم.....
- ۲- بۇلدى سعادتلى.....
- ۳- اىستەگىم..... دورانىم.
- ۴- بىرەمىم.
- ۵- سېن اۋزىڭ.....

۶- جراحتلی.....مرهمیم.

۷- وطنیم.

۸- قه پرده

ب- کیشی لیک آلماشلرینی آلتی - آلتی جمله گه کېلتیرینگ!

ج- قویده گی جمله لرده کیشی لیک آلماشلری آستیگه خط چیزینگ:

۱- آنه یورتیم عزیز افغانستان! مېن دايم یشنه شینگنی ایسته یمن.

۲- افغانستان بیز نینگ اؤلکه میز دیر.

۳- او غربنده عزیز اؤلکه سی، آرمانیده یشر ابدی.

۴- یورتیمیز اؤسیشی و خلقیمیز تینچلیگی بیز نینگ اېزگو غایه میز دیر.

۵- سېن نېگه بوگون مکتب گه کېچراق کېلدینگ؟

۶- بیز و سیز گه وطن سېوگیسی و خدمتی فرض دیر.

۷- اولر، مکتب باغیده سپورت قیلدیلر.

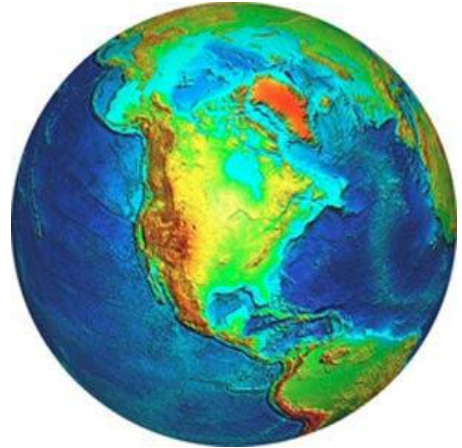
د- قویده گی جمله نی آلتی کیشی لیک آلماشی (مېن، سېن، او، بیز، سیز، اولر) گه قیتهرینگ:

مېن آنه وطنیم نی سېوه من.

يىگىرمە تۇرتىنچى درس

ھدفلىرى:

- ۱- طبیعت و اینىقسە يېر كرەسى اهمیتی و چیرایی نی توشونیش.
- ۲- طبیعت و يېر كرەسى گۈزەللىگی و پاکیزهلیگی نی سقلش گە ترغیب اېتىش.
- ۳- اۈزلیک آلماشی نی تانیب، جملەلر دە ایشلته آلیش.

يېر گۈزەللىگی

الله ﷻ، كاینات نی گۈزەل قىلىپ یرەتگن. كاینات نینگ اېنگ گۈزەل قىسمى يېر كرەسى دیر، چونكە اونده برچه مخلوقات نینگ اېنگ شرفلى سی- انسان- یشەیدى.

يېر كرەسى قویاش سیستمیده باشقە سیارەلر بیلن بیرگە قویاش تېگرەسیگە ایلنەدی. يېر بیلن بیرگە بیزهم قویاش تېگرەسیگە ایلنەمیز. عین وقتدە، يېر اۈز تېگرەسیگە هم يېر كېچە و كوندوزدە بېر قتله ایلنەدی.

يېر كرەسى اوزاق- یقیندن تورلى حالتلر دە کۈرینەدی. اگر اوچاق بیلن سفر قیلسنگیز، باشى آفاق آسمان اۈپر تاغلر؛ كېنگ سایلر؛ قوروق چۈللر؛ یم- یشیل اۈرمانلر؛ آقیب تورگن کۈم- کۈك دریالر؛ پخته دېك آفاق بولوتلرنی کۈرەسیز. بو چیرایلی منظرەلر، کۈروچی گە یاقیملى لذت و حلاوت بېغیشلەیدى.

يېر كرەسى فضا كېمەسى (یسەمە قمر) دن قرەلگندە، چېكسیز کیهان بغریدە کۈم- کۈك کرە شکلیدە کۈرینەدی. بو چیرایلی کۈکلیک، يېر اتموسفیری طفیلی دن دیر.

برچه نگیز يېر یوزیدە قیشلاقلر و شەرلرگە سفر قیلگن بۇلسنگیز کبرەك. بو حرکتدە کۈزینگیز آلیدین یېراقلری یېل اېسیشیدن یېلپیرەب تورگن قطار درختلر؛ چيو- چولوب، اوچیب- قۇنیب یورگن

تورلى رنگلردەگى قوشلار؛ سوولرى شلدېرەب آقېب تورگن اربىقلر؛ يېر يوزىنى قاپلەگن مخمل دېك
يېم- يىشېل مىسەلر؛ تورلى اۋسىملىكلر و چېچكلر بېلن بېزەلگن تېپەلر، آدىرلر و سايىلر، كېنگ و يىشېل
اېكىن زارلر اۋتەدى.

توندە، يېر كرەسى آسمانى نېنگ مىنگلرچە يولدوزلرى سىز تمان كېيىرىك قاققىنى، كوندوزگى
كۈم- كۈك آسمانى و كون باتردە قىزىل و سىرىغ رنگگە بۈيلىگن افقى قنچەلر جاذبەلى دېر. بو
نرسەلر نېنگ برچەسى يېر كرەسى و طبعىت نېنگ گۈزەللىگى دېر.
تېنگرى تعالى يېر و طبعىت نېنگ برچە بايلىگى و گۈزەللىگىنى بىز انسانلر نېنگ اختىيارىمىزگە
قۇيىگن. بو نعمت لردن معقول و اۋرىنلى فائىدەلنىش بىزگە تعلقلى دېر. اونى اسرەش و ضرر
يېتكىزمىلىك ھىم بىزگە باغلىق.

نفوس كۈپەيىشى، تخنىك و صنعت رواجى، آدملىر نېنگ پرواسىزلىگى، مېدە- كتە اوروشلر،
طبعىت بايلىكلر لدن نامعقول فائىدەلنىش، طبعىت گۈزەللىگى و قانونلرگە جدى ضرر يېتكىزماقەدە. شو
باعث، يېر كرەسى بايلىكلر لدن يىخشى و معقول فائىدەلنىش و اونىنگ گۈزەللىگىنى اسرەش ھىر يېر
انسان نېنگ بورچى دېر.

اساسى توشونچە:

الله ﷻ طبعىت و يېر كرەسىنى گۈزەل قىلىپ يرەتگن و انسان اختىارىگە قۇيىگن. بو گۈزەللىك و
بايلىكلردن بەھرەمەند بۇلىش، برچە انسانلرگە تېگىشلى دېر. يېر و طبعىت گۈزەللىگى و بايلىگىنى
اسرەش و اوندن معقول فائىدەلنىش ھىر يېر انسان بورچى دېر.

فعاليتلر:

- ۱- اۋقېتوۋچىنىگىز درس مەنىنى اۋقى ياتىگندە، اونى دقت بېلن اېشىتىنىگ!
- ۲- يېر گۈزەللىگىدن ايكىتەسىنى ايتىنىگ!
- ۳- تۈرت دستەگە بۇلىنىپ، يېر گۈزەللىگى و پاكىزەلىگىنى اسرەش يۇللىرى حقىدە
بحثلشنىگ!
- ۴- ھىر دستەدن يېر كىشى نوبت بېلن تورىپ، اۋز دستەسى فەكرىنى ايتسىن.
- ۵- قۇيىدەگى سۇزلرنى معنا قىلىپ، اوچتەسىگە جملە توزىنىگ:
فضا كېمەسى، كاينات، قۇياش سىستىمى، سيارە، آسمان اۋىر، حاوت، تون، يېل، كېھان،
قاپلەگن، كېيىرىك، كون باتر، رواج، اتموسفىر، افق، اۋرىنلى.
- ۶- ھىر قاتاردن يېر كىشى نوبت بېلن تورىپ، توزگن جملەسىنى اۋقىسىن.

اۋى تاپشيريغى:

- ۱- يېر كرەسى و سىز يىشب تورگن محىط گۈزەللىكلر لدن يىنگى- يىنگى نەمۇنەلرنى
كتابچەلر نىگىزگە يازىنىگ!
- ۲- مەندىن سىزگە ياققن جملەلرنى چىرايلى خط بېلن كىتابچەلر نىگىزگە يازىپ كېلتىرىنىگ.

گرامر قاعدەلىرى:

قويىدەگى جملەلەرنى دقت بىلن اۋقىنگ و تگىگە خط چىزىلگن سۆزلەرگە توجه قىلىنگ:

- بىر اۋز تېگرەگى گە ھم ایلنەدى.
- بىر گۈزەل لیگىنى اسرەش، ھر بىر انسان نىنگ اۋز بورچى دىر.
- بو ایشنى مېن اۋزىم بجرىدىم.
- آیدىن بو رومالچەنى اۋزى تىککن.
- بو جملەلەردە "اۋز" سۆزى ایشلەتیلگن. بو سۆزنى اۋزلىك آلماشى دېیدیلر.

اۋزلىك آلماشى:

كىشى، نرسە و بو بوملەرنى انىقلىب ياكە تاكىدلىب كۈرسەتیش اوچون قۇللنەدیگن "اۋز" سۆزى، اۋزلىك آلماشى دىر. بو آلماش، منفصل كىشىلىك آلماشى بىلن بىرگە آلتى شخصگە قويىدەگى دېك صرف بۇلەدى:

اۋزىم	اۋزىمىز
اۋزىنگ	اۋزىنگىز
اۋزى	اۋزلىرى

فعالیتلەر:

- ۱- قويىدەگى سۆزلەردن اۋزلىك آلماشىنى بېلگىلەنگ:
 - اوکەم يگە اۋزى مکتبگە كېتدى.
 - او، اۋز ایشىنى اۋزى قىلەدى.
 - اۋز مسؤولیتلرینگىزنى اۋزىنگىز بجرىنگلر.
- ۲- قويىدەگى جملەلرینگ بۇش يېرلرینى تۇلدىرىنگ:
 - اۋرتاغىم . . . اویى گە كېتدى.
 - . . . ینگ قىلە آلمسنگ، ياردم سۈره!
 - ھر كىم . . . وطنىنى سېۋەدى.
 - مېن . . . یم كېتەمن، سېن . . . ینگ كېت.
 - قۇيىنگ! بوایشنى قىلەمىز.

۳- قويیدهگی متنده اۋزلیک آلماشی نی بېلگی لنگ:

جمعه کونی ۷ - ۸ کیشی بۇلیب، سیر اوچون اۋز قیشلاغیمیز یانیدهگی دله گه کبتدیک. برچه نینگ ایشی آلدیندن بېلگی لنگن ابدی. شو باعث، هر کیم اۋز ایشی گه باشله دی. مېن اۋزیم بۇلسه، آشپز بیلن یاردم بېریشیم کبره ک ابدی. بیراق او، اۋز بیلگنیدن قالمه ی، مېنی اۋز ایشی گه اره لشگنی قویمه دی.

۴- اۋزلیک آلماشی بیلن ایکی جمله یازینگ!

۵- هر قطاردن بیر کیشی توریب، یازگن جمله سینى اۋقیسین و باشقه لر فکر بیلدیرسین. قويیده فارسچه سۋزلر بېریلگن. سیز اونى معنا قیلیب، اۋزبېک تیلى گه خاص بۇلگن (ۋ) و (ي) نى اۋز جایگه قویینگ:

شمال، سال، زمین، دست، غلام، پنج، خالی، شاگرد، مرد، دوست و رفیق

اوی تاپشیریغی:

۱- تۇرت سطرلیک بیر متن یازیب، اونده کمیده اوچ قتله اۋزلیک آلماشینی ایشله تینگ!

۲- قويیدهگی جمله نی اۋزلیک آلماشی بیلن آلتی شخص گه صرف قیلینگ:

مېن بو ایشنی اۋزیم توگه ته من.

يىگىرمە بېشىنچى درس

ھدفلىرى:

- ۱- عايلوى ىشش نىنگ ىخشى ليگىنى بىلىش.
- ۲- درس متنى نى دقت بىلن اۇقىب، قىسقارتمەسى نى ايتە آلىش.

سۇراقلىرى:

- ۱- عايله كىملىرىدىن تشكىل تاپكن؟
- ۲- بىر عايله دە آتە- آنە نىنگ بورچى نىمە دىر؟

عايلوى حيات

عايله دېگندە نىمە نى توشونەسىز؟

آتە- آنە و فرزندلىرى بىرگە ىشەياتكن و حيات كېچىرەياتكن بىر اويدەگىلرنى عايله دېيدىلر. عايله دە بۇيە- مامە (بى-بى) آتە- آنە، اكە- اوكة و آپە- سىنگىللىرى ىشەيدىلر و بىرگەلىكدە حيات كېچىرەيدىلر. عايله عضولرى اۋزلىرى نىنگ تىنچ و تاتو ىششلىرى اوچون، ھرىرى نىنگ حق و حقولرىنى تائىب، بىر- بىرلىرىنى حرمت قىلىشلىرى كېرەك.

آتە و آنە عايله نىنگ باشلىغى حيثىدە بالەلر نىققەسىنى تيارلەيدىلر. اوى اىشلىرى، بالەلر تربيەسى و شونگە اۋخشش مسؤوليتلىرى اولرىنىنگ يىلكەلىرىگە قۇيىلگن. عايله نىنگ كتە فرزندلىرى ھم اويدن تشقىرىدەگى آيرىم ايشلردە اۋز آتە- آنەلىرىگە ياردەملىشەيدىلر.

آتە- آنەلىرىنىنگ اۋز بالەلىرى تۇغرىسىدە قندەى آغىر مسؤوليتلىرى بۇلسە، فرزندلىرىنىنگ ھم اۋز آتە- آنەلىرى، ھمدە اكە- اوكة و آپە- سىنگىللىرى تۇغرىسىدە كتە مسؤوليتلىرى بار، يعنى فرزندلىرى آتە- آنەلىرى و اۋزلىرىدىن ياشى اولوغ بۇلگن كىشىلىرىگە حرمت قىلىپ، اينىقسە اولر بىلن عايله و حياتدە بىرگە قتنەششلىرى كېرەك.

اولوغلىرىدىن كىچىكلەرگە شفقت و مېرىبانلىك، اولوغلىرىگە حرمت و آلقىش حيات نىنگ چىرايى دىر. حضرت امير عىشېر نوايى شوندى دېدى:

كىم كە اولوغ راق، انگە حرمت كېراك كىم كە كىچىك راق، انگە شفقت كېراك

شونینگ اوچون، عايله ده گى برچه كته- كىچىك لىر بىر- بىرلىگە احترام قىلىپ، بىر- بىرلىرىنىڭ فېكر و نظىرلىگە قۇشلىش لىرى كېرەك. بالەلر اېسە اولغە يىگىن لىرىدىن كېين اۈز آتە- آنەلىرىگە ياردەم بېرماقلىرى ضرور دىر، چونكە آتە و آنەلىرى قىرگىن چاغلىرىدە ھەر قىندەى ياردەمگە محتاج دىرلر.

اساسى توشونچە:

عايله اعضالىرى آتە- آنە و اۈغىل- قىزلردىن عبارت دىر. ھەر بىر عايله نىڭ اساسى، مېھىر و محبت و ايناقلىككە استوار. عايله اعضاسى نىڭ غمخوارلىقى، محتى و بىر- بىرىگە ياردەملىشىشى بىلەن يىخشى حيات كېچىرە آلىش مېمكن.

فعاليتلار:

الف: درس مەتنىنى اۋقۇتتۇرۇپ چىقىرىدىن دقت بىلەن اېشىتىگەندىن كېين قۇيىدەگى سۇراقلىرىگە جاۋاب بېرىڭ:

۱- عايله كىم لردىن تۇزىلگەن؟ اولر آتىنى آيتىڭ.

۲- عايله باشلىغىلىرى كىم لىر دىر؟

۳- بىر عايله دە آتە- آنە نىڭ نىمە مسۇۋلىتلىرى بار؟

۴- خىزىرت امىر غلىشېر نوايى ياشى اولوغ لىر و كىچىك لىر حقىدە نىمە دېگەن لىر؟

۵- كىچىك لىر نىمە اوچون كتەلرنى حرمت اېتىش لىرى كېرەك؟

۶- بىر عايله دە بخت و سعادىتلى ىشش اوچون نىمەلرنى بىرىش كېرەك؟

ب: اۋقۇتتۇرۇپ چىقىرىدىن اىگىتەسى اۋرىدىن تۇرىپ، درس حقىدە سۇزلىسىن.

ج: قۇيىدەگى ىنگى سۇزلىر معناسىنى يازىپ، جملەلردە اىشلەتىڭ:

بىرگەلىكدە، تاتۇو، نىققە، بورچ، آلقىش، چىراى

د: ھەر قىطاردىن بىر كىشى تۇزگەن جملەلردىن نېچىتەسىنى باشقەلرگە اۋقىب بېرسىن،

سەنئەتچىلر اولر نىڭ تۇغرى و ناتۇغرىلىقى حقىدە اۋز فېكرلىرىنى ايتسىن لىر.

ھ: يانەمە- يان اۋلتىرگەن لىر نورۇز بىرەمى و دىھقان كۈنىنى قىندەى كۈتۈپ آلىش حقىدە فېكر

المىشىن لىر. ھەر گروپدىن بىر كىشى تۇرىپ، گروپ فېكرىنى باشقەلرگە آيتىپ بېرسىن.

اۋى تاپشىرىغى:

نورۇزدە قىندەى مەراسىم و اۋىين لىر بۇلەدى؟ شو حقدە ۶-۸ سىطرلىك بىر مەتن يازىپ كېلىڭ.

گرامر تمرینی:

قويىدەگى جملەلەردە، كېلىشىك قوشىمچەلەرنى تاپىپ، چىزىق بىلەن كۆرسەتىڭ:

۱- عايلەدەگى كىشىلەر بىر- بىرلىگە ھىرمت قىلىشلىرى كېرەك.

۲- بالەلەر، آتە- آنە ھەمدە آپە- اكەلىرىنى چىن كۈنگەلدىن سېۋىشلىرى كېرەك.

۳- بار قىيىنچىلىكلەرنى ئۆرتەدىن كېتىكىزىش ئۈچۈن عايلەدە بىرلىك و بىردىملىكنى تۈزىش كېرەك.

سۆزلىشىۋولر:

ئوقۇۋچىلەر گروپلەرگە بۆلىنىپ، درس ھىقەدە سۆزلىشىۋولر و تورلى كېلىشىكلەرنى ايشلەتەي، جملەلەر يازسىنلەر.

فعاىلىتلەر:

۱- باش كېلىشىگى، توشوم كېلىشىگى، جۈنەلىش كېلىشىگى، ئۈرىن (پىت) كېلىشىگى و

چىقىش كېلىشىگى گە بىر- بىر جملە يازىڭ.

۲- قويىدەگى جملەلەردە ايشلەتەلگەن "كېلىشىك" لەر تگىگە خط چىزىپ، آتلىرىنى تۈتىڭ:

الف- ارسلان، باتورنىڭ اوكەسى دىر.

ب- جۈرە، اوكەسىنى مەكتەپگە آلىپ كەلدى.

پ- اولوغ بېگ، ھەر تۈشەدىن كېيىن گللىرىگە قرەيدى.

ت- باتور، ايناغەسىنى باققە آلىپ باردى.

ث- تېمور قىشلاق دە يشەيدى.

ج- شىيان مەكتەپدىن كېلىپ، درسلىرىنى تەكرارلەيدى.

۳- قويىدەگى جملەلەرنىڭ بۇش يېرلىرىنى تۈلدىرىڭ:

۱- عايلە دېيدىلەر.

۲- عايلە اعضالىرى بىر- بىرلىگە

۳- عايلەنىڭ كەتە اوى ايشلىرىدە

۴- كىچىكلەرگە شققەت و مېربانلىك

بويروق:

حضرت اميرعليشېرنوايي نينگ ياشى اولوغلر و كيچىكلر حقيده آيتگن سؤزلرينى شرح و معنا قيلينگ!

اوى تاپشيريغى:

آلتى ته كېلىشىككه آلتى ته جمله يازيب كېلىنگ!
كېلىشىكلر تگيگه خط چيزيب كؤرسه تينگ!

يېڭىرمە آلتىنچى درس

هذفلر:

۱- تېلفون تارىخى تۇغرىسىدە معلومات گە اېگە بۇلىش.

۲- گرامر نى چوقورراق اۇرگنىش.

سۇراقلر:

۱- تېلفون سۇزى قىسى سۇزلردن تشكىل تاپگن و معنالىرى نېمە دېر؟

۲- افغانستانده تېلفون نېچە يىللىك تارىخ گە اېگە؟

تېلفون

انسانلر اوزاق يېرلرده يشەيدىگن قوم و قرىنداشلىرىنىڭ حاللىرىدىن خبر آلىپ، ارتباطدە بۇلىشلىرى قديم زمانلردن بويان اېنگ اساسى ضرورتلىرىدىن سنەلر اېدى. اوللرده انسانلر چاپار آرقەلى بېر- بېرلىرىنىڭ حاللىرىدىن آگە بۇلر اېدىلر و پادشاهلر اېسە چاپار و كبوتر آرقەلى اۆلكەنىڭ ھر يېرىدىن آگە بۇلر اېدىلر.

اۇن سگىزىنچى قرن دە ساينس بىلمدانلىرىدىن اېگى كىشى فارادى و اورستاد تېلفون اساسىنى اختراع قىلدىلر. كېيىن مىلادى ۱۸۷۶-نچى يىلى امريكا بىلمدانلىرىدىن "الكساندر گراهام بل" دېگن بېر كىشى تېلفوننى اختراع قىلدى. تېلفون سۇزى يونانچە اېگى سۇز "تېلى Tele- فاصله، فون Phone- سېس" دن تشكىل تاپگن. تېلفون آرقەلى بېللى فاصلهلردن سېس اېشيتىلىپ، بىياريلىدى. افغانستانده تېلفون دستگاہسى ۱۳۱۷-نچى ھ. ق يىلى امير حبيب الله خان دورىدە قوريلىپ، ايشگە باشلىدى.

اوللرده تېلفون دستگاہسى كۆپ سادە اېدى، كېيىن تكنالوژى آلغە بارىشى بىلن تېلفون دستگاہسى ھم الكترونيكى و مدرن بۇلدى.

حاضر دیجیتال و قۇل تېلفون (موبایل) لار چىقىپ، تورموشدا انسانلارنىڭ ارتباطى نى تامينلاپ، قىيىنچىلىكلارنى جودە ھەم آسان قىلگەن دىر. دىنارنىڭ ھەر يېرىگە خواھلەگەن كىشىمىز بىلەن قۇل تېلفون (موبایل) آرقەلى ارتباطدە بۇلە آلەمىز. تېلفوننى انترنېتگە باغلاپ، ئىستەگەن مەلۇماتىمىزنى قۇلگە كېلتىرە آلەمىز.

اساسى توشونچە:

تېلفوننى ۱۸۷۶-نچى يىلدە، امېرىكا بىلىمدانلارىدىن "الكساندر گراھام بل" دېگەن بىر كىشى اختراع قىلگەن. تېلفون انسانلارنىڭ اوزاق يېردە يېشىدىگەن قوم و قىرىنداشلىرىنىڭ حاللىرىدىن خەبەر ئېلىشلىرىنى آسان قىلگەن.

فعاليتلار:

الف: درس مەتنىنى بىر اۇقۇغۇچى اۇقىسىن، باشقەلەر دقت بىلەن ئېشىتىپ، قۇيىدەگى سۇراقلارگە جواب بېرىسىنلار:

- * نېمە آرقەلى دىنارنىڭ ھەر يېرىدىن، بىر- بىرىمىز بىلەن ارتباط آلەمىز؟
- * قەدىم زامانلاردا انسانلار بىر- بىرلىرىنىڭ احوالىدىن قەندەي آگاه بۇلار اېدىلار؟
- * تېلفوننى كېم اختراع قىلدى؟
- * تېلفون قىسى بىلى افغانستاندە قۇرىلىپ اېشىگە باشلەدى؟
- * تېلفون دىستگاهسى قىسى پادىشاھ دورىدە افغانستاندە قۇرىلدى؟
- * قۇل تېلفونى (موبایل) قەندەي قۇلەيلىكلەرنى يېرەتگەن؟

ب: موبایل قەيىدە مەلۇماتلى اۇقۇغۇچى، موبایل قەندەي اېشلەتېلىشىنى باشقەلەرگە كۆرسىتىن.

* موبایل نىڭ فايده و ضررلىرى قەيىدە اۋىلىپ، ھەرقەتاردىن نوبەت بىلەن بىر نېچە كىشى سۆزلەسىن و اېڭى كىشى تەختەگە بارىپ، بىرى ضررلىرى و بىرى فايدهلىرىنى يازسىن.

ج: قۇيىدەگى لغەتلەر مەناسىنى سۆزلىكەن تاپىپ، جەملەرگە اېشلەتېنگە:

چاپار، اختراع، تەكنىك، الەكترونىكى، دیجىتال، مەدرن

اوى تاپشۇرىغى:

ارتباط وسىلەلىرى تورموشدا قىيىنچىلىكلەرنى قەندەي حل قىلگەن؟

بۇ بارەدە بىلگەنلەرىڭىزنى نېچە جەملەدە كىتابچەلەرىڭىزگە يازىپ كېلىڭ.

گرامر مشقی:

قوییده گی جدول نی یخشی اۋرگه نینگ، هر بیرینگیز قوییده گی کبلیشیک لر و سۋاقلرگه قره ب
بیر- بیر جمله یازینگ و جدولده گی هر سۋراققه جمله نگیز بیلن جواب بیرینگ.

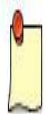
کبلیشیک لر نینگ نامی	قۋشیمچه سی	سۋاقلری
باش کبلیشیک	-	کیم؟، نیمه؟، قه بیر؟
قرتیچ کبلیشیک	- نینگ	کیم نینگ؟، نیمه نینگ؟
توشوم کبلیشیک	- نی	کیم نی؟، نیمه نی؟، قه بیر نی؟
جۋنه لیش کبلیشیک	- گه، - که، - قه	کیم گه؟، نیمه گه، قه بیر گه؟
اۋرین- پیت کبلیشیک	- ده	کیم ده؟، نیمه ده؟، قه بیر ده؟
چیقیش کبلیشیک	- دن	کیم دن؟، نیمه دن؟، قه بیر دن؟

فعالیت:

ایکیمیز نینگ آلدین-کپین اولتیرگن اۋقووچیلری بیر گروپ بۋلیب، اۋقیتووچی نینگ بویروغی
گه بناءً تیفونلر آرقه لی ارتباط باغلش، خط یازیب، پسته دن بیباریش، تلگراف
آرقه لی خبر بېریش نینگ فایده و ضررلری حقیده کمیده بېش دلیل یازسین لر. هرگروپدن
بیر کیشی شو اوچ وسیله نینگ فایده سی، و ایگینچی گروپدن بیر کیشی ضرر یا
کمچیلیگینی تخته گه یازسین. اۋقیتووچی آخرده فکر بیلدیریب، رهنمالیک قیلسین.

اوی تاپشیریغی:

هر بیرینگیز آته، آنه، اۋرتاق یا سېوگن دوگانه نگیز گه کمیده سگیز سطرلیک بیر بیتیک (خط،
نامه) یازیب کبلینگ!

يېڭىرمە يېتىنچى درس

ھدفلىرى:

- ۱- چرس ضررلىرىنى توشونىش و اونگە قرشى تورىش.
- ۲- روش (قيد) نى اۈرگنىش و جملەلردە ايشلتنە آلىش.

سۇراقلار

- ۱- چرس، چېكەدىگن كىشى نىنگ ھالىتى، قندەى بۇلەدى؟
- ۲- چرس چېكىش آلدىنى قندەى آلىش ممكىن؟

چرس ضررلىرى

يۇلداش، آدىردن اۋتىن آلىب كېلەياتگن چاغده، يۇلدە بىر كىشىنى كۇردى. او، بىر درخت تگىدە سگرت چېكىپ، كېتمە-كېت يۇتلەر اېدى. آستە- سېكىن درخت تمانىگە بارىپ كۇرسە، اۋرتاغى برلاس اېكن.

يۇلداش: ھە برلاس! بو يېردە نىمە قىلىپ اۋلتىرىپسن؟ دېدى.

برلاس: سېندن قندەى ياشىرەى. بىر آى دن بېرى چرس گە معتاد بۇلىپ قالىمىن، دېدى.

يۇلداش كۇپ افسوسلىنىپ: برلاس، عجب بلاگە يۇلىقىپ قالىيسن. چرس ضررلىرى نىنگ قنچە كۇپلىگىنى بىلەسنمى؟

چرس انسان ساغلىگى، عايلەسى و اقتصادى گە جودە كۇپ ضررلى دىر. اقتصادگە ضررى شو كە، اونگە بېرگن پولىنگ اۋرنىگە اۋت و توتون آلەسن. اۋزىنگە ضررى شو كە، ساغلىگىنگى قۇلدن بېرىپ، اۋرنىگە، كسللىك، بېكارلىك و تنبللىكنى حاصل قىلەسن. چرس چېكەدىگن كىشى نىنگ رنگى سب- سريغ بۇلىپ، قۇل- اياغى قلىتيرەب، گودەسى يغاچ دېك قورىپ قالەدى. قىلەدىگن ايشلىرىنى بىلمەى، دايم كسل و قۇرقاق بۇلىپ ىشەيدى.

چرس نىنگ جمعيت گە ضررى شو كە، چرس چېكەدىگن كىشى يىگىتلىر و اۋسىمىرلىرى تۇغرى يۇلدن چىقارىپ، كېرەكسىز انسان گە آيلنتىرەدى، چرس چېكەدىگنلرنىنگ مىلەلى چلغىب، سَل گېگە ھركىم بىلن اورىشىپ، جنجال باشلەيدىلر و عايلە اعضالىرى ويان- اطرافلىرىدە گىلرگە عذاب بېرەدىلر.

برلاس! بيز و سيز الحمدلله مسلمان ميز. پيغمبريميز حضرت محمد ﷺ شوندهى ايشلارنى حرام دېگنلر. مېن سېنىڭ بو عملينگى وقتىدە بىلگىنىم يخشى بۇلدى. اۋز قۇلىڭ بىلن عايلەنگ و كېلەجگىڭنى بوزمە. حاضر هم كېچ اېمس. كېل، بو يرەمس عملدن واز كېچىپ، اونى قۇيىپ يىبار. برلاس، يۇلداش نىڭ سۇزلىرىدن اۋزىگە كېلىپ، آيتدى:

شو چاغ گچە چرس نىڭ شونچە كۆپ ضررلىرى بارلىگىنى بىلمس اېدىم، اېندى توشوندىم، سېنگە شو حاضردن، ھېچقچان چرس چېكمەيمىن دېب، سۇز بېرەمن. عزيز اۋرتاغىم سېندىن منتدارمن.

اساسى توشونچە:

چرس مخدر مادەلردن بۇلىپ، اونگە يۇلىققن كىشى، ساغلىگى، پولى و ايشچنلىگىنى يۇقاتەدى. چرسگە معتاد كىشى عايلە و جمعيت نىڭ كېرەك سىز عضوى گە آيلنەدى و آدملىر كۆزىگە خوار و يمان كۆرىنەدى. بونداق كىشىدن عايلەسى، پيغمبر و خدا ﷺ ناراضى بۇلەدى.

فعاليتلار:

- ۱- درس متنىگە دقت قىلىڭ. متن نېچە پاراگرافدن تۈزىلگن و ھر پاراگراف نېچە جملەدن عبارت دىر؟ ھر پاراگراف نىڭ باش سۆزى و سۈڭى سۇزلىرىنى آيتىڭ.
- ۲- درس متنىدىن فايدهلىنىپ، قويىدەگى سۇراقلارگە جواب بېرىڭ:
 - * يۇلداش ادىردن كېلەياتگن چاغىدە كىمنى كۆردى؟
 - * برلاس درخت تگىدە نېمە قىلر اېدى؟
 - * يۇلداش، برلاسنى كۆرىپ نېمە دېدى؟
 - * برلاس يۇلداشگە نېمە دېدى؟
 - * يۇلداش، برلاس نىڭ ايشىدن خبر بۇلىپ، اونگە نېمە دېدى؟
 - * يۇلداش، چرس نىڭ قىسى ضررلىرىنى برلاسگە آيتىپ بېردى؟
 - * آخردە برلاس، قندەى وعدە بېردى؟
- ۳- قويىدەگى يىڭى سۇزلىرىنىڭ معناسىنى سۇزلىكدن تاپىپ، جملەلردە ايشلەتىڭ:

اۋتىن، چېكىش، كېتمە-كېت، آستە-سېكىن، معتاد، يۇلىقىش، كېلەجك، وازكېچىش، اقتصاد

اوى تاپشيريغى:

يوقارىدەگى سۇزلردن سۇراق جملەلر تۈزىپ، كىتابچەلرىڭىزگە يازىپ كېلىڭ.

گرامر مشقى:

* يۇلداش، آدىردن اۋتىن آلىب كېلەياتىن چاغده، يۇلدە بىر كىشىنى كۆردى. او، بىر درخت تىگىدە سگرت چېكىپ، كېتمە-كېت يوتەلردى. استە-سېكىن درخت تمانىگە بارىپ كورسە، او آدم، اۋرتاغى برلاس اپكن.

يۇلداش: ھە برلاس! بو يىردە نىمە قىلىپ اۋلتىرىپسن؟ دېدى.

برلاس: سېندىن قندەي ياشىرەي. بىر آي دن بېرى چرس گە معتاد بۇلىپ قالىمىن، دېدى.

يۇلداش كۆپ افسوسلىنىپ: برلاس! عجب بلاگە يۇلىقىپ قالىيسن. چرس ضررلىرى نىنگ قنچە كۆپلىگىنى بىلەسنمى؟

چرس انسان ساغلىگى، عايلەسى و اقتصادى گە جودە كۆپ ضررلى دىر.

يوقارىدەگى جملەلرنى مراق بىلن اۋقىنىگ و اوندىن حاضرگچە اۋقىنگن سۆز توركوملىرى (آت تورلىرى، آماش تورلىرى، صفت تورلىرى، روش تورلىرى، فعل تورلىرى و كېلىشىكلر تورلىرى) نى عليحدە قىلىپ يازىنگ.

فعاليتلر:

الف: قويىدەگى جملەلردن روشلر نىنگ تورلر نى انىق لب، كتابچەنگىز گە كۆچىرىنگ:

- ياغمىر تامچى - تامچى ياغە باشلەدى.

- تانگ وقتىدە، قوياش يرقىرەب چىقدى.

- اۋقیتووچىمىز درسنى ياقىملى قىلىپ توشونتىرەدى.

- مېن مکتب گە چاپىپ بارەمن.

- كوكلم دە قىب - قىزىل لالەلر بىر دنىگە اۋسىب چىقەدى.

- مېن بو ايشنى چقان بجرديم.

- او، ابرتەلب اويقودن اويغانە دى.

- اونى، كتابخانه دە كۆردىم.

- كۆپ ايشلەگن، كۆپ تاپەدى.

ب: قويىدەگى آتەلر سۆزىنى، بىر اۋقووچى اۋقىسىن، باشقەلر دقت بىلن اېشىتىپ، مفھوملر نى كتابچە گە يازسىنلر:

* يىخشى بىلن بۇلسىنگ يېتەسن مرادگە، يمان بىلن يورسىنگ قالەسن اوياتگە.

* غىرت اېتىگن تاغنى كېسر - غىرت تېمىر ارقاننى اوزر.

* نالىش بىلن ايش يېتەيدى، مرد نامردگە تيز چۆكمەيدى.

ج: بىر اۋقووچى درس مەنىنى، بىرچە بېلگىلەرنى مەراعات قىلغان ھالدا ئاستە-سېكىن
اۋقويسىن ۋە باشقىلەر دىققەت بىلەن ئېشىتىپ، چىرسىنى سۆزلەپ يازسىن، كېيىن ئېگى
اۋقووچى يازغان لىرىنى باشقىلەرگە ئوقۇتسۇن.

د: قۇيىدەكى جەملەلەرنىڭ بۇش جايلىرىنى تۈلدۈرۈڭ:

* يۇلداش، ھە بىرلاس! دېدى؟

* بىرلاس ئاتىدى: سېندىن قەندەي ياشىرەي؟ بىر ئاي بۇلىپ قالىمەن.

* چىرسى ئادەم ساغلىقى، زىررىلى دىر.

* چىرسىنىڭ جەمئىيەتكە زىررى شۇكە، يىگىتلەرنى

چىقەرىپ

اۋى تاپشۇرىقى:

۱- درس مەنىدىن فەل ۋە روشلەرنى تاپىپ، ئىقلىب، تۇلىق جەملەسى كىتابچەلەرنىڭگە يازىپ
كېلىڭ.

۲- بېش تەقىدلى جەملە يازىپ كېلىڭ.

يىگىرمە سگىزىنچى درس

ھدفلىرى:

- ۱- قالين نىنگ اهمىتى و تورلىرى حقيده معلومات تاپىش.
- ۲- گرامرنى چوقورراق اۇرگىنىش و جملەلردە ايشلەتە آلىش.

سۇراقلار:

- ۱- قالين، نىمەدن تۇقىلەدى؟
- ۲- قالين، اۆلكەمىزنىنگ قىسى ولايتلىرىدە كۇپراق تۇقىلەدى؟

قالين

قالين، عزيز اۆلكەمىز افغانستان نىنگ چىرايلى و ظريف قۇل صنعتلىرىدن سەلەدى. بو گۇزەل صنعت بىرىنچى قتلە قەيىردە و قچان اۇرتەگە كېلگنلىگى حقيده تورلى فكىرلەر بار. ايرىم بىلىمدانلار و محققلار، قالين بىرىنچى مرتبه «قرە كۇل» و «آرال» دېنگىزلىرى بۇىلىرىدە يىشەياتگن توركلر تمانىدن اۇرتەگە كېلگن دېيىلەر؛ باشقە سىندلرگە كۆرە اوشبو صنعت اوچ مىنگ يىل آلدىن اېسكى مرو شەھرىدە اۇرتەگە كېلگنلىگى قىد اېتىلگن. هر حالده عزيز اۆلكەمىز افغانستانده هم بىرىنچى قتلە تورك ملتىگە تېگىشلى اۇزبېكلر و توركمنلر تمانىدن قالين تۇقىش صنعتى رواجلىتىرىلگن. حاضر افغانستان نىنگ كۆپىنچە ولايتلىرىدە باشقە ملتىلرگە قرەشلى اۆلكەداشلىرىمىز هم بو كسب بىلن شغل لىنىب كېلماقدهلر.

دېمك، اوشبو گۈزەل صنعت كۇپراق اۈلكەمىزنىڭ فارياب، جوزجان، سرپل، بلخ، بادغيس، سمنگان، قندوز، تخار، بدخشان، بغلان و هرات ولايتلىرىدە چىيرخاتىن - قىزلر، قالدەپرسە ايرىم اېرككلر تمانىدن تۇقىلماقدە دىر.

قالىن صادراتىدن قۇلگە كېلگن عايد، عومۇم دېگندە اۈلكەمىز اقتصادىنى يوكسلىتىرىش اوچون كتە اۋرىن نى اېگلەيدى.

قالىن، قۇى يونگى ايپى و ايپك ايپىدن تۇقىلەدى. قالىن ايپلرى طبعىى مواد، جملەدن اسپرك و انار پوستى بىلن بۇيلسە، يخشى بۇلەدى. ارغاچ (ارقاۋ) و اېرىشى اوچون پختە ايپى، ھمدە ايپك ايپى ھم ايشلەتيلەدى. قالىن دكانى (كارگاه سى) عومۇم ياغاچ و تېمىردن يسەلەدى. قالىن نىڭ باشقە اسباب - اوسكونەلرى: بىچاغ، قىچى، تراق و گولە چوبى دىر. حاضرحە اۈلكەمىزدەگى قالىنلر تورلى چىزمە (نقشە)لر، جملەدن: مورى گل، بخارايى، فىلپاى، چكش، تاش حوض، تكە، خال محمدى، ساروقى، وزىرى، چوب رنگ، چنار گل، آلە گل، قزاقى، سلیمانى، پتنوس گل، بشىرى نقشەلردە تۇقىلەدى. دېمك، قالىنلر منطقەلر و شخصلر نامىگە ھم اتەلەدى؛ مثال اوچون: آلتى بۇلكى، اندخوى، دولت آبادى، شىرىن تگابى، شاخى، قىصارى، آقچەبى، قىزىل ياغى، برمازى، خواجەروشنایى، قندوزى، مروچاقى، بلژىكى، قرقىنى و باشقەلر.

اۈلكەمىز قالىنلرى، اروپا، آسيا، امريكا، و افريقا اۈلكەلرى؛ جملەدن: جرمنى، امريكا، انگلستان، كانادا و باشقە اۈلكەلرگە صادر بۇلەدى و اۈلكەمىز اقتصادىنى يوكسلىتىرىش گە كتە اۋرىن نى اېگلەيدى.

اساسى توشونچە:

قالىن، اۈلكەمىزنىڭ چىرايلى قۇل صنعتلرىدن بىرى دىر. اۈلكەمىز قالىنى اروپا، آسيا، و باشقە قارەلر اۈلكەلرىگە صادر قىلىنىپ، اوشبو صنعت و طنىمىز اقتصادىنى يوكسلىتىرىشىگە كتە اۋرىن توتەدى. قالىن تورلى ايپلردن تۇقىلەدى و تورلى نقشەلرى بار. قالىن ايپلرى طبعىى مواد، جملەدن انار پوستى، اسپرك و ايرىم اۋسىملىكلر رىشەلرىدن بۇيلسە، كىفىتى جەھتىدن يخشىراق بۇلەدى.

فعاليتلر:

- ۱- درس نى دقت بىلن اۋقىب، قويدەگى سۇراقلرگە جواب بېرىڭ:
- قالىن صنعتى، بىرىنچى قتلە قەيىردە اۋرتەگە كېلگن؟
- قالىننى، قىسى خقلر بىرىنچى قتلە تۇقىگن؟
- قالىن، اۈلكەمىزنىڭ قىسى ولايتلىرىدە كۇپراق تۇقىلەدى؟

- قالين قيسى ايپلردن تۇقىلەدى؟

- نېچە تور قاليننى تانييسىز؟ اولردن بىر نېچىتەسى آتىنى آيتىنگ!

- اۈلكەمىز قالينلرى قيسى اۈلكەلردە ساتىلەدى؟

- قاليننى كۇپراق كىملىر تۇقىيدى؟

۲- قويدەگى لغتلىرىنىڭ معناسىنى يازىپ، جملەلردە ايشلەتىنگ:

چىرايلى، ظريف، دېنگىز، بۇي، اىستىك، تېگىشلى، شغلانماق، اوسكونە،

۳- ھىرقىلاردىن بىر كىشى تختهگە بارىپ، ايكىتە لغت معناسى و توزگن جملەسىنى يازسىن، باشقىلار او حققە فكر بىلدىرسىن.

۴- قالين، گلىم و كىگىزىنىڭ بىرچەسى يونىگدن يىسەلەدى. يانمە-يان اۋلتىرگنلر بىرگەلىكىدە اولرىنىڭ فىرقلرىنى بېلگىلىپ، كىتابچەلرىگە يازسىن.

۵- اوچ كىشى نوبت بىلن تورىپ يازگن نرسەلرىنى اۋقىسىن.

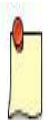
۶- قويدەگى متنە تىنىش بېلگىلرىنى قۇيىنگ:

مېن ھىركون يىشىل درختلر كولىپ تورگن گللىر تىنىق سوو و يىرقىرەب تورگن قوياشگە قرەب تېنگرى تعالىگە شكر قىلەمن سىز ھىم بوگوزەللىكلرنى كۇرىپ قووانەسىزىمى اى خدا بىزنى يىخشى يۈلگە يۈللە و يمانلىكدن اسرە.

۷- ھىرقىلاردىن نوبت بىلن بىر- بىر كىشى تۈلىق بىر جملەنى تختهگە يازسىن و باشقىلار قىلاردىن بىر- بىر كىشى تىنىش بېلگىلرىنى قۇيىسن.

اوى تاپشىرىغى:

خلقىمىز قۇل صنعتلىرى نىنگ اقتصادى فايدەسى، گۈزەللىگى و اونگە بۈلەدىگن محنت حققە اون سطرلىك مقاله يازىپ كېلىنگ!

گرامر قاعده‌لری:

قوییده‌گی جمله‌لرنی اؤقیب، اوندە‌گی برچه سؤزلرنی گرامر نطقه نظریدن انیق‌لنگ.
مثال: مېن بوگون بازارگه باره‌من.

مېن - آلماش، بوگون - روش، بازار - آت، گه - جۇنه‌لیش کېلیشیگی، باره‌من - فعل

۱- بو گۆزهل صنعت بیرینچی قتله قیسی بیرده اؤرتە‌گه کېلگن‌لیگی حقیده تورلی نظرلر بار.

۲- باشقه سندلرگه کؤره، اوشبو صنعت اوچ مینگ ییل آلدین اؤرتە‌گه کېلگن.

۳- برچه‌میز قالین و اونینگ اوسکونه‌لری، ایپ‌لری، همده اونگه تېگیشلی نرسه‌لر حقیده

معلومات تاپیشمیز ضرور.

۴- افغانستان قالینی (۲۰۰۷-۲۰۰۸) ییل‌لرده دنیا بازاریده بیرینچی اؤرین‌نی اېگلله‌دی، شونینگ

اوچون افغانستان قالینی دنیاده شهرتگه سزاوار دیر.

فعالیتلر:

قوییده‌گی جمله‌لردن فعل و صفت‌لرنی علیحده - علیحده قیلیب یازینگ:

۱- افغانستان قالینی جوده چیرایلی و قیمتی دیر.

۲- قالین ایپ‌لری هرخیل طبیعی رنگ‌لر ییلن بویه‌له‌دی.

۳- قنده‌ی قالین‌نی یخشی قالین دپیسیز؟

۴- قیسی ولایت‌لر اولوسی کؤپراق قالین صنعتی ییلن شغل‌لنیب کېلماقده؟

۵- قوییده‌گی جمله‌لرده آلماش (ضمیر) نی کؤرسه‌تینگ:

- شاهرخ کؤپ محنتکش اؤقووجی دیر. او هر‌دایم صنفداش‌لری گه درس‌لرنی

اؤرگتیب توره‌دی.

- تموچین، میرانشاه‌گه بیر کتابنی کؤرسه‌تیب، اوندن سؤره‌دی: بو کیم‌نیکي؟

- میرانشاه، تموچین‌نینگ بو سؤراغیگه، بو کتاب مېنیکي دېب جواب قیتردی.

اوی تاپشیریگی:

۱- بیر فعل‌نی اوچ زمان (حاضرگی، اوتگن و کېله‌سی) گه فقط گردان قیلیب کېلتیرینگ!

۲- ایکی صفت‌نینگ اوچ درجه (مطلق، تفضیلی، عالی) سینی یازیب کېلینگ!

التىنچى صنف اۈزبېك تىلى سۆزلىگى

- **اۋتمىش:** اۋتگن، ايلگىرىگى دور يا كېچىمىش
 - **اۈچ:** مقدار، اندازەسى آخرگە يېتىگن
 - **اۈزگىرىش:** تغيير، فعل نىنگ ايش آنى
 - **اۈزىنلى:** معقول، عقل پسند، شايستە، بجا
 - **اوروغ:** اۈسىملىكلرنىنگ گل كاسەسى، پاليز
 محصولاتلرى، دانه، تخم
 - **اۈرىن باسر:** معاون
 - **اۈستىرىش:** نمو قىلدىرماق، بوى اۈستىرماق
 - **اوسكونە:** اسباب، وسيلە، آلت، سامان
 - **اۈسىملىك:** كۆكت، نبات، گياه
 - **اۈسمىرلىك:** اۈسمىر ياشدەگى دور
 - **اۈگىت:** نصيحت، يۈل - يۈرىق كۈرسىتىپ، ايتىلەدىگن
 گپ
 - **اوندەدى:** بىرر ايش حركتنى بجرىشگە چقىرماق،
 دعوت قىلماق، بويورماق
 - **اولوش:** ۱. بۈلگ، حصە، سەھم ۲. بىرركنە ايشگە قسماً
 صرف ايتىلگن محنت
 - **اونوملى:** ثمرلى، فايدەلى
 - **ايتىلماق:** حركت قىلماق، اورىنماق، تالاشماق، سعى
 قىلماق
 - **اينجو:** مرواريد، دُر
 - **ايتىلىش:** كوشش، تلاش قىلىش
 - **اهل راز:** راز اھلى، ھماز
 - **ايخچم:** كورينىشى، توزىلىشى بېجىرىم، يىغىچاق،
 مختصر
 - **اېرىشماق:** بېتىشماق، بىرر مادى يا معنوى نرسەنى
 قۇلگە كىرىتماق
 - **اېركىنلىك:** اېركىن حيات، شرايطى، اېركنلىگىدە
 يشەماق، آزادلىك، مستقلىك
 - **ايرىلىق:** جدالىك
 - **اېزگو:** نيكو، شايستە، يىخشى
 - **اېزگۈلىك:** يىخشىلىك
 - **اېسىش:** شمال ترەماق (اېسماق)
 - **اېسكى:** قدىمى، كھنە، باستان
 - **اېشىتىگچ:** اېشىتگن زھاتى، اېشىتتېپ
 - **ايللىق:** نە ايسىق نە ساووق، شىرگرم، ياقىملى، صمىمى
 - **اېسىن:** شمال، نسيم
 - **اېگە:** قۇلىدەگى نرسەگە اېگەلىك قىلووچى، خۇجىين،
 صاحب.

- **اتاقلى:** اولوغوار، شەھرت قازانگن، مشهور
 - **ارتتىرماق:** كۈپەيتىرماق
 - **آسمان اوپر:** بلند، آسمان خراش، يوكسك
 - **آشوقماق:** ايشنى تيز بجرىشگە ايتىلماق آشوقماق، تيز
 حركت قىلماق، عجلە قىلماق
 - **آرقەلى:** واسطەسى، وسيلەسى
 - **آرمان:** آرزو، اميد، اېستك
 - **آلتون يا آلتىن:** طلا، زر
 - **آنگ:** كشى نىنگ فكرلش قابلىتى، عقل و ادراك، شعور
 - **آقین:** سيل
 - **آچرچىلىك:** قحطچىلىك، آچلىك
 - **آلقىش:** دعا، يىخشى تىلكلر، ممنونلىك
 - **آتموسفىر:** ۱. يىر نىنگ ھوا قابىنى ۲. ھوا باسىمى
 نىنگ بىرلىك اۈلچاۋى
 - **آتمە:** اصطلاح
 - **آتومات:** اۈز - اۈزى ايشلەيدىگن
 - **آجتماعى:** مردمى، جمعيت
 - **آجرائيە:** قانوننى عملگە آشىرەدىگن دولت كوچى و
 اورگانى، حكومت
 - **آجرلمس:** ايرىلمس، بىر - بىرىدن اوزاق بۇلمە ى دىگن
 - **آختراع:** يىنگى بىر نىرسە نى يىشش
 - **آختيارات:** اختيارلر
 - **آرباب:** ۱. بىر گروه يا تشكىلات رھبرى ۲. پولدار
 - **آرداقلە ماق:** پرورش قىلماق
 - **آستعداد:** قابليت، لياقت
 - **اصلاح:** تۈزە تىش، خطا يا كمچىلىكنى برطرف قىلىش،
 يىخشىلىش
 - **اصول:** قاعدە، قانون
 - **آفق:** آسمان بىلن يىر سطحى نىنگ كۈز ايلغەگن
 اوزاقدەگى اۈز ارا توشگندە ى بۇلىپ كۈرىنگن چيزىنى
 - **آقامت:** جايلىشىش، بىر يىردە يىشپ قالىش.
 - **آنگە:** اۋت، شەلە
 - **آمين:** تۇغرى، آدملىرىنىڭ ايشانچىنى قازانگن، امانتدار
 - **آنتقاد:** سرەلش، يىخشىنى يماندن اجرە تىش، عىبنى
 ظاهر اېتىش، نقد قىلىش
 - **آنتصاب:** بىرر ايشگە منصوب اېتىلىش، مقرر بۇلىش،
 نصب بۇلىش.
 - **آنسان سېور:** انسان دۈست
 - **آنيق:** دقيق، روشن، واضح

- **احسان:** خیرلی، ئوابلی ایش
- **ارمغان:** ھدیە، تحفە، سوغات
- **ادارە:** باشقۇرۇش، يۈلگە سالیش، دولت ایشلری
بجریلەدیگن جای یا بنا
- **الحان:** سېس لر
- **اقتصاد:** اندازە سیدە خرچ قیلیش، صرف و خرچەدەگی اعتدال
- **الکترونیک:** برقی
- **اۋپکەلماق:** اچیغەلماق، خفە بۇلماق، قەر قیلماق، ناراضلیک کۆرستمەق
- **اۋزباشیمچەلیک:** باشقەرلر بیلن حسابلشمسندن فقط اۋز خواھشی بیلن قیلینگن ایش یا حرکت
- **اۋتین:** یاقیش اوچون یاغاچ
- **اۋی:** فکر، اندیشە
- **ایزچیل:** بیر معیاردە، بیر یۈنەلیشدە، منظم تدریجی دوام ایتەدیگن
- **ایلنە:** گرداب
- **ایگنلنماق:** قیلەیمی یا قیلەیمی دەپ، اۋیلەنیپ تصمیم آللمەق، قالماق، تردد
- **ایستک:** بیرار نرسەنی بجریشگە بۇلگن خواھش، میل، آرزو
- **باسیش:** باسماق
- **باشی-باشداقلىک:** سرکشلیک، نافرمانلیک، خودسرلیک
- **بايلىک:** ۱. ثروت مندلیک ۲. ثروت
- **باشقۇرمە:** مۇسسە، ادارە، رهبرلیک بۇلە دیگن بیر
- **بلاغت:** فصیحلیک، رسالیک، یتتوکلیک
- **بوساغە:** آستانە، فاصلەسى، زمانى یا مکانى یقین
- **بوستان:** درخت و گلر کۆپ بۇلگن باغ
- **بورچ:** ۱. ایتیلیشى، بجریلیشى شرط بۇلگن وظیفە یا عمل ۲. اخلاق یا قانونی مجبوریت
- **بیچیش:** ۱. کییم-کېچیک تیکیش اوچون تکه نی معلوم اندازە و اۋلچملردە کېسماق ۲. بیلگیلە ماق، بیر قرارگە کېلماق
- **بیرلیک:** وحدت، همجهتلیک
- **بیریکیش:** بیریکماق، بیر-بیریگە قۇشیلماق، اوپوشماق
- **بیلگی:** علم و دانش
- **بېلگیلەماق:** ۱. مشخص قیلماق ۲. نشانە قۇیماق، اجرتماق
- **بېرکیتماق:** مسدود قیلماق، یاپماق

- **بیرەم:** مېھم تاریخی واقعە، حادثە شرفیگە یا بیرار مناسبت بیلن طنطنە، شادلیک، جشن
- **بېکینماق:** یشینماق
- **بیع:** سودا معاملەلریدە هر ایکى تمان اۋرتە سیدەگی کېلیشو
- **بویوم:** اسباب-انجام، وسیلەلر
- **بورکەماق:** اۋرەب آلماق
- **بۇیین سۇنیش:** اطاعت قیلماق، تابع بۇلماق و تن بهرماق، کۇنماق
- **بۇی:** قد-قامت
- **بردە:** قل، غلام
- **بیرگەلیکدە:** وحدتدە، بیرلیکدە
- **پارلاق سیمما:** درخشان چەرە
- **پارلاق:** درخشان، نورانی
- **پارلمان:** دموکراتیک دولتلردە قانون چیقرووچی عالی ارگان
- **تانیقلى:** تانیلگن کیشی، مشهور، آشنا، معروف
- **تحمل:** چیدم، صبر، طاقت
- **تحصیلات:** تحصیل کۇپلیگی، حاصل قیلیش، قۇلکە کیرییتیش، اۋقیش
- **تخلص:** یازووی، شاعر یا عموماً بیرار شخص نینگ اۋزی قۇیگن ایکینچی آتی
- **تفکر:** فکرلش قابلیتی، اۋیلش، فکر و اندیشە گە باتیش
- **تقدیر:** انسان نینگ یشانەسیدە یازیب قۇییلگن، قسمت، سرنوشت
- **تۇش:** کۆکرک
- **تۇختاوسیز:** اوزلوكسيز، وقفەسيز
- **تواضع:** فروتنلیک، اۋزینی باشقەرلرگە اېگیک و اېکسیک توتیش، کمترلیک
- **توبە:** گناھدن قۇل تارتیب حق بۇلیگە کیریش
- **تورموش:** انسان نینگ یشش، کون کېچیریش طرزى، کوندە لیک حیات
- **توزماق:** ۱. تشکیل اېتماق، ترکیب تاپتیرماق ۲. تألیف قیلماق یرە تماق
- **توزوک:** درست، یخشى، بوزیلگن یېرى یۇق
- **تولقونلنماق:** قە ینب تاشماق، جوش اورماق، هيجانلنماق
- **تۈلەماق:** آلینگن، خرید قیلینگن، استفادە قیلینگن و شو کبی نرسەلر عوضیگە تېگیشلی مقداردە پۇل، حق بهرماق
- **تومشوغ:** پوز، (قوشلر نولى) منقار

- **تون:** بىر كېچە - كوندوز نىنگ آقشامدىن تانگ آترگچە بۇلگن قىسمى، كېچە

- **تياگرىلىك:** تيار حالگە كېلتىرىش، حاضرلىك، آمادەلىك

- **تېللىشماق:** ۱. بىر - بىرى بىلەن تېل تاپماق، بىر - بىرى نىنگ تېلى و دلىنى توشونماق ۲. مشاجرە قىلماق

- **تويغو:** تشقى تارنى سىزىش، حس ايتىش، قبول قىلىپ آلىش قابىلىتى، روحى كېچىنمەلر، احساس

- **تۈيۈب كولىش:** مزە قىلىپ كولىش

- **تقوالى:** پرهىزگار، مستحكم دىنى اعتقاد گە اېگە بۇلگن

- **تاتلى:** شىرىن، مزەلى

- **تېرناق:** آياق و قۇل برماقلىرى اوچىنىنگ ارقە تمانىدەگى اېتگە ياپىشكن يوپقە سويك

- **تېر:** لۇق، ياي لۇقى

- **تقحصات:** اختىراق، جستجو قىلماق

- **تېگىشلى:** ھزلىشماق، تېگە جكلىك قىلماق، ھزل بىلەن گېيرماق، كىنايە قىلماق

- **تېنگلەماق:** اېشىتماق، قولاق سالماق

- **تېنىم:** آرامش

- **تاتو:** اۈز ارا يىقىن، دوستانە مناسبت

- **توركانە:** توركى، توركى گە اۈخشەگن

- **جامعە:** يىغىۋوچى، توپلاۋچى، توليق، كامل

- **جىرىدە:** نىشرى، روزنامە

- **جراحت:** زخم، يىرەلگن جاي

- **جدل:** تارتىشوو، نزاع، خصوصت

- **جىجال:** بىر - بىرى بىلەن ايتىشىش، اورىشىش، دعوا، حق تلىشىش

- **چارلەماق:** چقىرماق، دعوت قىلماق، مېھمان قىلماق

- **چىزىش:** چىزىق تارتماق، چىزىق سالماق

- **چىزىلگن:** يازىلگن، رسم قىلىنك

- **چېكلەنىش:** محدود بۇلىش، تمام بۇلىش، كفايت لىنىش

- **چىنقاق:** سووسىزلىك، سووسىز

- **چىرايلى:** يىخشى چىرايگە، حسنگە اېگە، گۈزەل

- **چېك لتىردى:** ۱. محدود قىلدى ۲. تمام قىلدى

- **چۇقى:** تىك، بلند نىرسلەرنىنگ اېنگ يۇقارى نقتەسى

- **چېچىن:** چقان، اېچىل

- **چوچوك:** شىرىن، شىرىنگە يىقىن، مزەلى

- **چىدىم:** (آغرىق، درد، الەم، قىيىنچىلىك) دە چىدەش، طاقت، برداشت

- **چېگرەسىز:** ۱. مرزى يۇق، چېگرە بېلگىسى چىزىغى، خطى يۇق ۲. چېك چېگرەسى يۇق، چېكلەنگن، بېحد

- **چىن:** ۱. حقيقى حال، ايش، گپ، حادثە، تۇغرى ۲. اۈگەى اېمس

- **چاپر:** مېھم و شاشىلىنچ خبرنى يېتكىزىش اوچون يىبارىلگن كىشى، قاصد

- **چۇكماق:** غرق بۇلماق

- **چىنقاقلېك:** تشنەلىك، مشتاقلىك

- **چىزىش:** خط تارتىش

- **چېكىش:** تارتماق

- **حدودودلر:** اندازەلر

- **حلاوت:** شىرىنلىك، ذوق، لذت

- **حب:** يىخشى كۇرىش

- **حذر:** پرهىز قىلماق، قورقماق

- **حرمت:** احترام، اولوغلىش، اعزازلىش

- **حجرالاسود:** كىبە شىرىفنىنگ بنىاد تاشى

- **خلافت:** اميرلىك، خليفە لىك

- **خدر:** ۱. پردە، چادر، ۲. بى حس

- **خدىم:** كۇپ خدمت قىلە دىگن

- **فارم:** پارىم - خوشايند، ياقىملى

- **خوش طبع:** يىخشى طبعىتىلى

- **خزىنە:** خزانە، گنجىنە

- **درهم:** قدىمى عربى پول

- **دسپلىن:** نظم

- **درويش صفت:** تصوف مكتىبلرىدىن بىرىگە منسوب كىشى، قلندر، فقير و ياقلى پاك آدم نىنگ صفتى

- **دالالت:** رهنمالىك، يۇل كۇرستىش، بىرار نىرسەنى اثباتلىش اوچون دېلېل كېلتىرىش

- **دلىللى:** ۱. دلىل لىماق ۲. دېلېل گە اېگە يا كە دلىل گە اساسلىنك

- **دېنگىز:** اقيانوس نىنگ قوروقلىككە توتىشكن يا قوروقلىككە يارىب كىرگن سوو (بحر)

- **دېمك:** بىناىرىن، بوندن چىقدى كە

- **ددل:** باتىر، دلاور، قۇرقمس

- **دھشتلى:** قۇرقىنچلى، اينچلى، دھشتگە سالوۋچى

- **دېجىتال:** الكترونىك بويوملارنىنگ بىر سىستىمى

- **رمز:** بىرار غايە، اشارە، اىما، سمبول

- **رشتە:** پىوند، ايكى نىرسەنى بىر - بىرىگە باغلاۋچى واسطە

- **رواج:** بىر حالتتىن ايكىنچى، يوقارى حالتىگە اۆتۈش،
اۋسىش، يۈكسەلىش، رىسم و عادت
- **رحلت:** اۆلماق، او دىياگە كېتماق
- **رسام:** تصویری صنعت بیلان شغلنوۋچى، نقاش، مصور
- **سان:** آدم وحيوان اياغى نىنك تيزە بیلان تاس
اورتەسىدەگى قىسمى
- **ساوغە:** كېمىسەنىنگ كۈنگىلىنى آلىش يا خدمتلىرىنى
تقدیرلش اوچون تارتىق قىلىپ بېرىلەدىگن نرسە، تحفە،
ھىدیه
- **ساوغە:** تحفە، ھىدیه، تارتىق
- **ساۋجى:** اۋىلنوۋچى يىگىت تىمانىدن قىز كۆرىش و قىز
تىمان راضىلىگىنى سۈرەش اوچون وكىل قىلىنگن كىشى
- **سجود:** سجدهلر، عبادتدە تز چۈكىپ و باش اېگىپ
پىشانە نى يېرگە تېگىزىش
- **سعادتلى:** اولوغ بختگە اېرىشگن، اېزگو تىلكلرى
اۋشلگن، بختلى، خوشبخت
- **سناقسىز:** ۱. سىلمەگن، سناغى، نا معلوم ۲. بىجد
كۆپ
- **سۆزلۈچى:** سۆزلەيدىگان كىشى
- **سۇنگرە:** كېين، سۇنگ
- **سۇنگى:** آخرگى، آخرگە تېگىشلى
- **سىلجىماق:** تورگن جايىدن قۇزغىلماق، سورىلماق،
جىلماق، اياقلارنى حركت بېرمەى بىرار تىمانگە سىلجىپ
بارىشى
- **سېۋىيچ:** انساندە بۆلەيدىگن بختيارلىك، حس-
تويغوسى، شادلىك، قوۋانچ
- **سېھل:** آسان
- **سىارە:** قوياش اطرافىدە ایلنوۋچى و اوندىن نورآلوۋچى
سماۋى جىسم
- **سېتىرلىش:** تېكىلگن جايىدن، بىرتىلماق
- **سىل:** شدتلى يامغىر، قتيق ژالەدن يا قار ايرىشىدىن
حاصل بۆلەدىكن سوۋاقىمى، تاشقىن، سوۋتاشقىنى
- **سىرەش:** سىرە ماق، اۋقىش (قوشلرگە خاص)
- **سىنگدىرماق:** ۱. شىمىلىپ يا سىزىپ اىچكى قىلمىگە
اۋتۇرماق ۲. چوقۇر اۋرۇشتىرماق
- **سېۋىش:** محبت قىلىش، يىخشى كۆرىش، مفتون
بۇلماق
- **سالار:** سرکرده، باشلىغ
- **سखाوت:** سخىلىك، بلند ھمتلىك

- **سورگون:** جزا طریقهسىدە یشش جايىدن بدرغە قىلىش،
ھىدەب چىقاریش
- **سېكىن:** آھستە، عجلە قىلمىدىن
- **سىنەماق:** بىرار بىر يۇل بىلان تىكشىرماق، تىكشىرىپ
تورماق، ارزىابىلىك قىلماق
- **سىما:** يوز، چەرە، قىافە
- **شانلى:** شاندار، سكوھلى، غرورلى و افتخارلى
- **شىرىن:** تاتلى، شکر، عسل، چۈچۈك
- **شاشىلىپ:** تېز و عجلە بىلان
- **شغل لىنماق:** بىرار ایش گە اۋرىنماق
- **شاۋقون:** غالمال، بلند تاۋوش چقىرماق
- **شېھرت:** قىلىنگن كتە خدمت عوضىگە قازانىلگن آبرو،
دانگ، داۋرۇغ، يىخشى آۋازە
- **شېھردار:** شارۋال
- **شىلماق:** تېرى، پوست كېى قابىلمەنى اجرەتیب آلماق،
قتىق تىرنە ماق، اۋزىپ يا بۆلىپ آلماق
- **صفت:** ۱. شىخس يا نرسەگە خاص بېلگى، خصوصىت،
خصلت ۲. تىلش نرسەلرنىنگ بېلگىسىنى، خصوصىتىنى
رنگىنى بىلدۈرۈچى سۆز توركۈمى
- **صنايع:** صنعتلر
- **صانع:** يرهتوۋچى، صنعتگر
- **ضامن:** كفىل، عھدەدارلىك غرامتى، تعھد بېرىش
- **ضياءلى:** اۋقىمىشلى، بىلىملى، معرفتلى
- **طبيعت:** ۱. بوتون بارلىق، عالمده گى برچە نرسە لر،
موجودات، ۲. تېگرەك- اطراف، تاغ، ادېر، باغ، دشت، دلە،
دریا وشوکیى منظره لر
- **ظریف:** ۱. زىرک، خوش طبع، گۈزەل ۲. نازک،
يوشاق
- **عېھر:** نرگس گلى
- **عفو:** كېچىرىش، گناھىدن اۋتۈش، كېچىرىم
- **علاقە:** ميل، رغبەت، محبت، دۇستلىك
- **غضب لىنماق:** غضبى قۇزغىماق، قتيق اچىغى كېلماق
- **فصاحت:** روان و واضح سۆزلش
- **فضا كېمە سى:** فضا سفىنەسى
- **فقیرانە:** فقیرلرگە خاص
- **فيلسوف:** حکمت اېگەسى، متفكر، دانا، برچە علملردن
خبردار
- **فيض:** برکت
- **فراست:** زىرکلىك، ھوشيارلىك
- **فضيلت:** برترلىك، آر تىقلىك

- **قضاءئيه:** دولت نینگ اوج اورگانیدن بیری

- **قاپله گن:** اوستینی یا همه یاغینی اؤره گن، بورکه گن، پوش قیلگن

- **قووانچ:** سېونچ، شادلیک، خرسندچیلیک

- **قووناق:** چهره سی دایم آچیق، شاد

- **قۇینیده:** بغریده

- **قووانیب:** خورسند بۇلیب، شاد بۇلیب

- **قولله نیله دیگن:** ایشله تیلهدیگن نرسه

- **قاپله گن:** اوستینی یا همه یاغینی بورکه گن

- **قاعده:** یۇریق، بنیاد، اساس، پایه، اصل، قانون

- **قماق:** محبس، زندان، قماقخانه

- **قایم:** محکم

- **قره شلی:** تېگیشلی، قره دیدیگن، مربوط

- **قره لماق:** ۱. بېلگیله ماق، نشانی قیلماق ۲. محکوم قیلماق ۳. یازماق

- **قیزیل صلیب:** اؤزگه یورتلرده گی قیزیل یریم آی موسسه نینگ آتی

- **قدس:** پاکلیک، ستره لیک

- **قیزیقیش:** ۱. توجه قیلماق، اعتبار بېرماق، دقت بیلن قره ماق ۲. میل قیلماق، رغبت کورستماق

- **قشاق:** اؤته کمبغل، فقیر، مسکین، بېچاره

- **قطعه:** یر کره سی نینگ دېنگیز و اوقیانوس لر بیلن اؤره لگن بیریک بۆلکلری، قوروقلیک، براعظم

- **قمره ب آلیش:** اؤره ب آلیش، محاصره قیلیش، اؤز ایچیگه آلیش

- **قۇناق:** مهمان

- **قۇمسه ماق:** یرر کیمسه یا نرسه نی اېسلېب، ساغینیب، اونى کۇریشگه اونگه اېریشیشگه مشتاق بۇلماق

- **قورغاقچیلیک:** قوروقچیلیک، یاغینگرچیلیک کم بۇلگن پېله

- **قوتقەریش:** نجات بېریش

- **قتله:** ۱. بۆکلە، ییغ ۲. نوبت، مراتبه، دفعه

- **قویاش:** آفتاب، گونش، کون

- **قورال:** اوروش اسبابی، اسلحه

- **قیزل آی جمعیتی:** حلال احمر جمعیتی

- **قویاش سیستمی:** آفتاب تیزیمی

- **قورت:** میده جانورلر، حشره لر، توت برگی بیلن باقیده دیگن پیله قورت

- **قیزیقیش:** توجه قیلیش، اعتبار بېریش، دقت بیلن قره ماق، بېفرق بۇلمسلیک

- **کاینات:** بو تون بارلیق، یبر و آسمان، عالم

- **کرم:** اولوغوارلیک، بخشش، سخاوت

- **کمایی:** فایده لنش، پول تاپیش، فایده

- **کمبغل:** فقیر، مسکین، بی پول

- **کلفت:** مشقت، قیین حالت، رنج

- **کۇنگیلى روشده:** اؤز اختیاری بیلن، داوطلبانه

- **کولیم سیره ب:** لیخند، جیلمه ییش، تبسم

- **کوتیش:** ۱. استقبال قیلیش، بدرقه قیلیش، ۲. انتظار بۇلیش

- **کېچکی طعام:** آقشام ییپله دیگن طعام

- **کون باتر:** غرب، قویاش نینگ باتر چاغی

- **کېمه:** کشتی

- **کېله جک:** آینده، حاضرگی پیتدن سۇنگ کېله دیگن، کېلگو سیده گی

- **کېپریک:** مژه

- **کېهان:** فضاء

- **کېکسه:** ۱. قرى، قرىگن، یاشی اولوغ ۲. قدیمی، اېسکی، کهنه

- **کېچیریم:** عفو، عذر، کېچیریش

- **کۇنیش:** قناعت قیلیش

- **کېچیتمه ی:** کېچ قیلمه ی

- **کۇلم:** یرر ایش - فعالیت نینگ یاییلیش حجمی، مقیاسی

- **کېتمه - کبت:** دواملی، آرقه مه - آرقه، ایزمه - ایز

- **کۇیینیش:** قتیق خفه بۇلماق، تشویش، سۇز آرقه لی نارضايت لیگی نی اظهار ایتیش

- **کیم:** شخص حقیده سۇراقنی انگلته دی، قیسی آدم

- **گلبانگ:** بلند تاووش، یخشی سېس

- **لین:** قطار

- **لال قالیش:** حیرتده قالیش

- **مدح:** آرتیق مقته ماق

- **مدرس:** درس بېرووچی، اۇقیتووچی

- **موزیم:** تورلی ساحه لرگه منسوب بۇلگن نرسه لر نینگ نمونه لر ی تاریخی علمى - طبیعی اهمیتگه اېگه بۇلگن نرسه لر نی تۇپلېب و سقلب قۇیه دیدیگن بنا

- **موز:** سوو نینگ صفر درجه ده قاتگن حالتی، یخ

- **مشام:** بورون، هیدلرنی حس اېته دیدیگن عضو

- **مشروطیت:** بیر کیشی رأییگه اېمس، قانونگه استوار حکومت، ملی حکومت، پارلمانگه اېگه دولت

